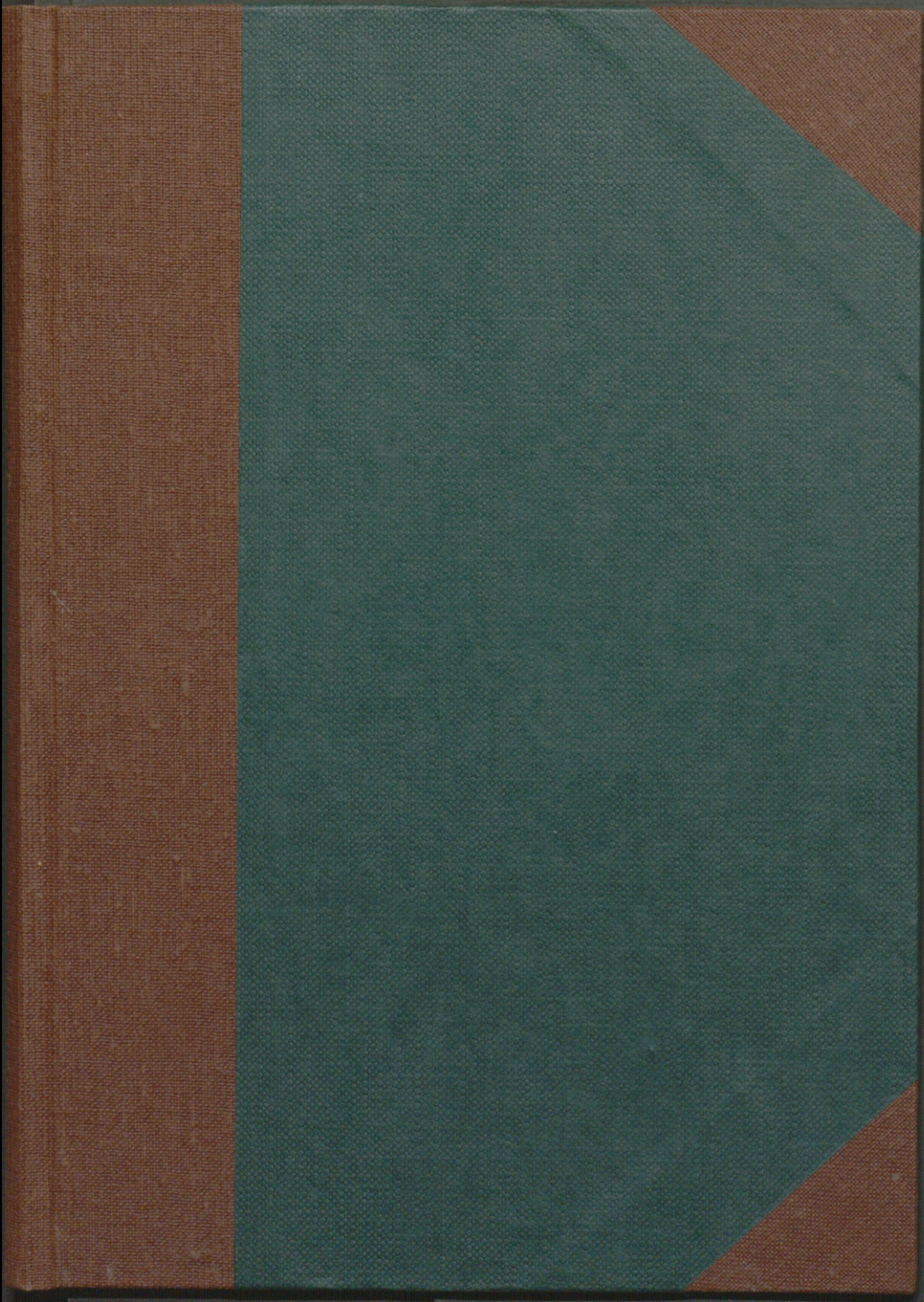

Grey Scale #13

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

Dr. STANISŁAW PIEKARSKI

B. DYREKTOR DEPARTAMENTU MINIST. W. R. I O. P.

WYZNANIA RELIGIJNE W POLSCE

WOLNOŚĆ WIARY.

PAŃSTWO A KOŚCIÓŁ. CO TO JEST KONKORDAT?

EWANGELICY. PRAWOSŁAWN.

ŻYDZI.

Garecki
17.30.

WYDAWNICTWO M. ARCTA
W WARSZAWIE

WYZNANIA RELIGIJNE W POLSCE

H 200.4/16

Dr STANISŁAW PIEKARSKI
B. DYREKTOR DEPARTAMENTU MINIST. W. R. I O. P.

WYZNANIA RELIGIJNE W POLSCE

ADMINISTRACJA WYZNAŃ. KONSTYTUCJA A WYZNANIE.
WOLNOŚĆ SUMIENIA. KONKORDAT. PRAWOSŁAWIE.
EWANGELICY. ŻYDZI. INNE WYZNANIA.
ROZPORZĄDZENIA WYKONAW-
CZE DO KONKORDATU

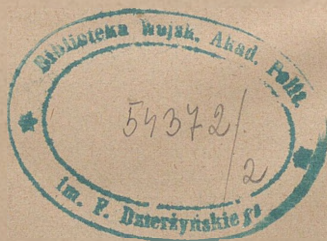
WYDAWNICTWO M. ARCTA W WARSZAWIE

1 9 2 7

323/438)

DRUKARNIA ZAKŁADÓW WYDAWNICZYCH
M. ARCT, SP. AKC. W WARSZAWIE
CZERNIAKOWSKA 225

PRZEDMOWA.

W ciągu mojego ośmioletniego urzędowania w Departamencie Wyznań spotykałem się często z pytaniami o cel i potrzebę istnienia tego Departamentu i administracji wyznań wogóle.

Niektórzy z pytających, chociaż piastowali wysokie stanowiska urzędowe i mieli poniekąd obowiązek znajomości zadań administracji państwowej, wyrażali zdziwienie, że władza państwowa „miesza się“ do spraw religijnych, boć przecie — jak mówili — czy ludzie chodzą do kościoła i spełniają praktyki religijne, czy nie, to władza państwowa nie jest powołaną ani do ułatwiania, ani do utrudniania im tych praktyk.

Powodem tego rodzaju pytań było niewątpliwie rozpowszechnione utożsamianie pojęć religji i kościoła, to jest Kościoła jako instytucji, posiadającej *ustrój zewnętrzny*, który służy środkami konkretnymi do spełniania celów abstrakcyjnych, wskazywanych przez wiarę i osiąganym przez religję.

Wielu nie zdaje sobie sprawy z tego, że gdyby nawet państwo nie interesowało się religją swych obywateli, gdyby nawet uznawało kwestję ich przekonań religijnych za obojętną dla swoich celów, to nie może być obojętnem wobec istnienia *instytucji*, zwłaszcza instytucji tak potężnej, jak Kościół Katolicki, ani wobec organizacji osób i celów innych wyznań oraz wobec oddziaływania tych ustrójów na stosunki społeczne i polityczne.

Tem bardziej więc, gdy państwo, jak się rzecz ma w Polsce, wskutek postanowień Konstytucji ma obowiązek zajmować się nie tylko zewnętrzną organizacją związków religijnych, ale nawet wyznaniem religijnem poszczególnych obywateli, powstają przed administracją państwową zadania, których należyte zrozumienie i spełnienie oddziałyoby korzystnie na wszystkie sfery życia społecznego.

Przekonałem się też, słuchając od szeregu lat wspomnianych pytań i wątpliwości, że znajomość stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego i do innych związków religijnych w Polsce nie przenika u nas poza szczupłe koło prawników-specjalistów, a nawet nie dociera częstokroć do tych, którzy są powołani do współpracy w realizowaniu tego stosunku, t. j. do szerszych kół urzędników administracyjnych.

Tem chętniej więc przyjąłem zaproszenie, którem zaszczycił mnie w marcu 1926 r. Polski Instytut Administracyjny Stowarzyszenia Urzędników Państwowych w Warszawie, abym wygłosił kilka wykładów o administracji wyznań.

Treść tych wykładów, mianych w ciągu maja 1926 r., była podstawą niniejszej pracy.

Sposób jej powstania tłumaczy jej jakość.

Przedewszystkiem jej zwięzłość. W wykładach moich ograniczałem się bowiem do stanowiska ściśle prawniczego, a mianowicie do obiektywnego przedstawienia zasad prawnych, które obowiązują administrację wyznań. Unikałem zaś rozwijania osobistych zapatrywań na ten lub inny kierunek polityki kościelnej, uprawianej przez Państwo, gdyż wykłady moje były przeznaczone dla urzędników, a za najlepszą politykę urzędników administracyjnych uważam ściśle i sumienne stosowanie obowiązujących ustaw.

Wstrzymywałem się też od krytyki tych ustaw, a mianowicie od krytyki w potocznem tego słowa znaczeniu, t. j. krytyki ujemnej, do której tak szerokie pole dla prawnika przed-

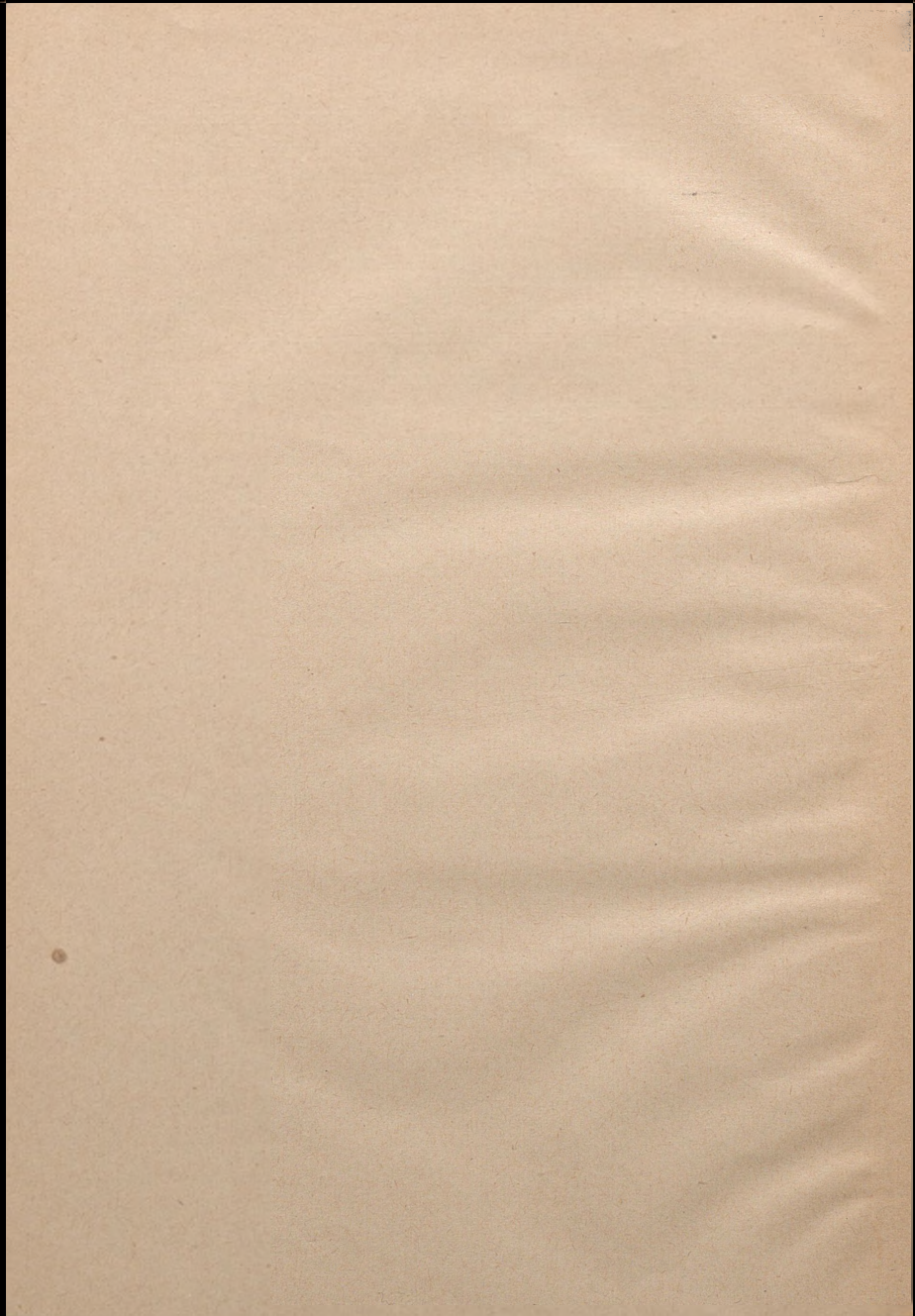
stawiają nasze ustawy. Staralem się wniknąć w ich ducha i cel, który w postanowieniach Konstytucji odnoszących się do wyznań, w postanowieniach Konkordatu i innych ustaw nie zawsze, niestety, pokrywa się z ich brzmieniem.

Wyjaśnienie zamiarów ustawodawcy było mojem zadaniem, a nie krytyka tych zamiarów.

A jeżeli moja praca zdoła nie tylko ułatwić zrozumienie i stosowanie istniejących ustaw, lecz nadto wpłynąć choćby w najdrobniejszej mierze na ulepszenie przyszłych, to cel jej będzie w zupełności osiągnięty.

W Warszawie, w lutym 1927 r.

Stanisław PiekarSKI.

ROZDZIAŁ I.

ADMINISTRACJA WYZNAŃ. JAK OKREŚLA KONSTYTUCJA STOSUNEK PAŃSTWA DO SFERY RELIGIJNEJ. ZASADA WOLNOŚCI SUMIENIA I WYZNANIA I JEJ KONSEKWENCJE. ZASTRZEŻENIA PRZECIW JEJ NADUŻYWIANIU. USTAWA KONSTYTUCYJNA WOBEC ZRRZESEŃ RELIGIJNYCH. KOŚCIÓŁ KATOLICKI A INNE WYZNANIA. STANOWISKO KONSTYTUCJI WOBEC NIEUZNANYCH WYZNAŃ.

Ogół czynności urzędowych, spełnianych przez władze administracyjne państwa w sprawach wyznaniowych, nazywamy administracją wyznań. Nasuwają się w tym względzie pytania, co ma być przedmiotem i treścią tych czynności urzędowych i w jakich sprawach wyznaniowych ma interwenjować władza państwowa?

Na te pytania odpowiadają w każdym państwie zasadnicze postanowienia konstytucji, regulujące stosunek państwa do wyznań zależnie od tego, czy państwo interesuje się wyznaniem religijnem swych obywateli i w jaki sposób zaznacza to zainteresowanie w stosunku do zrzeseŃ religijnych.

Postanowienia polskiej ustawy konstytucyjnej z dnia 17 marca 1921 r., określające stosunek Państwa do wyznań, umieszczone są w rozdziale V konstytucji, który nosi tytuł: Powszechne prawa i obowiązki obywatelskie.

Postanowienia te odpowiadają na pytanie, czy Państwo interesuje się wyznaniem swych obywateli, w sposób twierdzący. Zasada wolności sumienia i wyznania, wypowiedziana

w art. III Konstytucji, nie świadczy bynajmniej o tem, aby wyznanie obywateli było dla Państwa obojętnem i aby sfera religijna nie wchodziła w zakres interesów państwowych. Przeciwnie, z postanowień art. 120 Konstytucji wynika, że uznaje ona religję za źródło zasad etycznych, za źródło praw-dziwej kultury, będącej podstawą bytu Państwa.

Art. 120 opiewa: „W każdym zakładzie naukowym, którego program obejmuje kształcenie młodzieży poniżej lat 18, utrzymywanym w całości lub w części przez Państwo lub ciała samorządowe, jest nauka religji dla wszystkich uczniów obowiązkową. Kierownictwo i nadzór nauki religji w szkołach należy do właściwego związku religijnego z zastrzeżeniem naczelnego prawa nadzoru dla państwowych władz szkolnych“.

Konstytucja zatem, uznając naukę religji za obowiązkową w państwowych i samorządowych zakładach naukowych, uznawa ją tem samem za niezbędny element wykształcenia i wychowania publicznego. Poruczenie kierownictwa i nadzoru nauki religji właściwym związkom religijnym jest przytem rękojmią, że nauka ta ma się opierać na konkretnych systemach religijnych.

Ponadto Konstytucja ustanawia w art. 102 obowiązek Państwa udostępniania pociechy religijnej obywatelom, którymi się bezpośrednio opiekuje w zakładach publicznych, jak: zakłady wychowawcze, koszary, szpitale, więzienia, przytulki.

Zaznaczywszy w ten sposób, że Państwo ze swej strony dba o wychowanie religijne swych obywateli i że zobowiązuje się udostępnić obywatelom, którymi się bezpośrednio opiekuje, pociechy religijne, Konstytucja przyznaje obywatelom wolność oznaczenia swego wyznania i ujawnienia swych przekonań religijnych nazewnątrz.

Zasadnicze postanowienie pod tym względem mieści art. III Konstytucji, który opiewa: „Wszystkim *obywatelom* poręcza się wolność sumienia i wyznania. Żaden obywatel nie mo-

że być z powodu swego wyznania i przekonań religijnych ograniczony w prawach, przysługujących innym obywatelom.

Wszyscy *mieszkańcy* Państwa Polskiego mają prawo wolnego wyznawania zarówno publicznie jak prywatnie swej wiary i wykonywania przepisów swej religji lub obrządku, o ile to nie sprzeczni się porządkowi publicznemu ani obyczajności publicznej“.

Jak widzimy, pierwszy ustęp tego artykułu, poręczający wolność sumienia i wyznania, odnosi się tylko do obywateli państwa, natomiast drugi ustęp tegoż artykułu zapewnia prawo wolnego wyznawania wiary i wykonywania przepisów religijnych już nie obywatelom, lecz wszystkim mieszkańcom Państwa Polskiego — a zatem zarówno obywatelom, zamieszkałym w Polsce, jako też cudzoziemcom.

W związku z tem pozostaje postanowienie art. 95, zapewniające ochronę życia, wolności i mienia wszystkim przebywającym na obszarze Rzeczypospolitej bez różnicy pochodzenia, narodowości, języka, rasy lub religji, oraz używanie równych praw z obywatelami Państwa Polskiego pod warunkiem wzajemności, oraz pod warunkiem, że do przyznania tych praw ustawy nie wymagają obywatelstwa polskiego.

W postanowieniach art. 111 określa Konstytucja dwie konsekwencje, które wypływają z naczelnej zasady wolności sumienia i wyznania, a mianowicie: 1) pełnia praw obywatelskich (a dla cudzoziemców równa ochrona życia, wolności i mienia) bez względu na wyznanie religijne i 2) prawo wolnego wyznawania publicznie i prywatnie swej wiary i wykonywania przepisów swej religji lub obrządku, z zastrzeżeniem, że się to nie będzie sprzeciwiało porządkowi publicznemu ani obyczajności publicznej.

Dalszą konsekwencję zasady wolności sumienia i wyznania wypowiada art. 112 Konstytucji w ustępie końcowym, a mianowicie postanawia, że nikt nie może być zmuszony do

udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych, o ile nie podlega władzy rodzicielskiej lub opiekuńczej.

To postanowienie Konstytucji bywa wysuwane jako rzekomy argument przeciwko żądaniu złożenia przysięgi przez urzędników, podających się za bezwyznaniowych. Wobec tego zaznaczyć należy, że art. 15 ustawy z 17 lutego 1922 r. Dz. U. Nr. 21 o państwowej służbie cywilnej nakłada jako *warunek* uzyskania posady złożenie „przysięgi”. Przysięga jest bezwątpienia aktem religijnym, mimo tego jednak przepis ten nie narusza ani zasady art. 111 Konstytucji wolności sumienia i wyznania, ani konsekwencji tej zasady, podkreślonej w ostatnim zdaniu art. 112 o niezmuszaniu do czynności religijnych. Art. 96 Konstytucji udostępnia urzędy publiczne wszystkim obywatelom „na warunkach prawem przepisanych”, a obowiązek złożenia przysięgi, ustanowiony w art. 15 ustawy o państwowej służbie cywilnej, jest właśnie jednym z tym warunków prawem przepisanych, których dopełnić winien każdy, kto pragnie otrzymać urząd publiczny. Nie jest to zatem przymus, bo państwo nikogo nie zmusza do starania się o urząd publiczny.

Czwartą konsekwencją zasady wolności sumienia i wyznania jest wolność zmiany wyznania.

Wykonanie tego prawa nie zostało dotychczas w Państwie Polskiem jednolicie unormowane.

Obowiązują pod tym względem przepisy prawne b. państw zaborczych, o ile nie stoją w oczywistej sprzeczności z jedną z naczelných zasad Konstytucji, z zasadą wolności sumienia i wyznania.

W takiej oczywistej sprzeczności z Konstytucją pozostają przepisy prawne b. państwa rosyjskiego, zawarte w tomie XI Cz. I Zbioru Praw rosyjskich. A mianowicie przepis art. 6. postanawia, że osoby, należące do jednego z wyznań chrześcijańskich („inosławnych”), mogą na swe życzenie prze-

chodzić na inne, również tolerowane wyznanie, nieinaczej jednak, jak za zezwoleniem Gubernatora (przed r. 1906 Ministra Spraw Wewnętrznych), naskutek formalnej prośby, złożonej na jego ręce przez nich, bez jakiegokolwiek udziału duchowieństwa tego wyznania, na które przejść pragną.

Natomiast aneks do art. 7 uzależnia możność przejścia żydów „na wiarę chrześcijańską każdego tolerowanego w Państwie wyznania, od zezwolenia Ministra Spraw Wewnętrznych naskutek formalnych prośb, składanych przez petentów na ręce władz duchownych“.

Przepisy prawne b. państw pruskiego i austriackiego, odnoszące się do zmiany wyznania, nie sprzeciwiają się zasadzie wolności sumienia i wyznania, wyrażonej w art. III Konstytucji, albowiem nie czynią zmiany wyznania zależną od zezwolenia władzy. Jest to wynikiem wypowiedzianej przez te obydwa państwa zasady zupełnej wolności wiary i sumienia. Zasadę tę głosi pruski Landrecht (Powszechne Prawo Krajowe) w części II, tytuł II, § 2 oraz art. 14 austriackiej ustawy zasadniczej o powszechnych prawach obywateli z dnia 21 grudnia 1867 roku.

Stosownie do tej zasady, tak b. państwo pruskie, jak b. państwo austriackie nie uzależniało zmiany wyznania od zezwolenia władzy, lecz tylko przepisywało formę, w jakiej zmiana ta winna nastąpić, o ile ma być ważną wobec państwa. A mianowicie obowiązująca dotychczas na obszarze b. zaboru pruskiego ustawa z dn. 14 maja 1873 r. (Zb. praw str. 207) postanawia w § 1, że wystąpienie z jakiegoś kościoła (przez co rozumie się wystąpienie z jakiegokolwiek prawnie uznanego związku religijnego) odbywa się przez osobistą deklarację występującego wobec właściwego sędziego, podczas gdy przejście z jednego kościoła do drugiego odbywa się według dawniejszych przepisów. Te zaś dawniejsze przepisy nie wymagają do

przejścia z jednego wyznania chrześcijańskiego do drugiego żadnej interwencji władzy państwowej, lecz pozostawiają chęćemu zmienić wyznanie zgłoszenie się do duchownego tak wyznania opuszczonego, jako też do duchownego wyznania nowoobranego. Tak więc owa deklaracja wobec sędziego według § 1 ustawy pruskiej z dn. 14 maja 1873 jest wymaganą tylko o tyle, o ileby zmieniający wyznanie chciał się uwolnić od świadczeń (ciężarów majątkowych), które nakłada nań dotychczasowy związek religijny. W myśl § 2 tej ustawy sędzia za wiadomienia o owej deklaracji przełożonego gminy kościelnej, do której występujący dotychczas należy. Przyjęcie deklaracji do protokołu sądowego nie może nastąpić przed upływem 4 tygodni, lecz najpóźniej w ciągu 6 tygodni, a występujący może na żądanie otrzymać zaświadczenie o dokonaniem wystąpieniu.

Nieco odmiennie normuje tę sprawę obowiązująca dotychczas na obszarze b. zaboru austriackiego ustawa z 25 maja 1868 r. Dz. U. p. Nr. 49 o uregulowaniu stosunków międzywyznaniowych obywateli państwa. Ustawa ta zawiera przepisy: w rozdziale I o wyznaniu religijnem dzieci, w rozdziale II o przejściu z jednego kościoła lub stowarzyszenia religijnego do innego; w rozdziale III o spełnianiu służby bożej i duszpasterstwa, t. j. co do wykonywania tych funkcji wobec osób należących do innego wyznania; w rozdziale IV o daninach i świadczeniach; w rozdziale V o pogrzebach; w rozdziale VI o dniach świątecznych i uroczystych.

Według tej ustawy wyznanie religijne dzieci jest takie same jak wyznanie rodziców, o ile oboje rodzice są jednakowego wyznania. W małżeństwach mieszanych synowie idą za religją ojca, córki za religją matki. Małżonkowie mogą jednak zawrzeć układ bądź treści odwrotnej, bądź w tym sensie, że wszystkie dzieci pójdą za religją ojca albo wszystkie za religją matki. Dzieci nieślubne idą za religją matki. Wyznanie dzieci z małżeństw mieszanych może być zmienione przez ro-

dziców w drodze umowy, ale tylko co do dzieci, które jeszcze nie ukończyły 7-go roku życia.

Po skończeniu 14 roku życia może każdy zmienić wyznanie według własnego przekonania, o ile się nie znajduje w takim stanie umysłu, który wyklucza swobodne własne przekonanie.

Art. VI ustawy określa bliżej formę zmiany wyznania. A mianowicie występujący ma zgłosić swe wystąpienie u władzy politycznej I instancji, t. j. w starostwie lub w magistracie miast Lwowa i Krakowa. Władza polityczna zawiadamia o tem przełożonego lub duszpasterza opuszczonego wyznania.

Wstąpienie zaś do nowoobranego kościoła lub stowarzyszenia religijnego musi wstępujący oświadczyć osobiście właściwemu przełożonemu lub duszpasterzowi. Żadnej korporacji religijnej nie wolno przymusem lub podstępem nakłaniać członków innych korporacyj do zmiany wyznania.

Z tego pobieżnego przeglądu obowiązujących postanowień co do zmiany wyznania widzimy, że przepisy te domagają się ujednostajnienia, zwłaszcza ze względu na przepisy b. państwa rosyjskiego, sprzeczne z Konstytucją.

Potrzebie uregulowania tej kwestji na obszarze b. zaboru rosyjskiego nie czyni zadość okólnik Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dn. 11 stycznia 1921 r. L. 428 w sprawie poświadczenia zmiany wyznania, ponieważ nie może on zmienić przepisów prawnych, mających moc ustawy, i wywołany został jedynie sporadycznymi wypadkami próśb osób, które przeszedłszy z wyznania chrześcijańskiego napowrót na judaizm, proszą o wydanie poświadczenia o tym fakcie.

Unormowanie sprawy zmiany wyznania może nastąpić wyłącznie w drodze ustawy, któraby określiła akty, ustalające przynależność do pewnego wyznania, oraz skutki prawne ewentualnej zmiany wyznania. Ustawa taka jest potrzebna również ze względu na prowadzenie ksiąg stanu cywilnego

i ksiąg spisu ludności, które na obszarze b. zaboru rosyjskiego, wskutek nieuregulowanego postępowania przy zmianie wyznania, nie zawsze są zgodne z faktycznym stanem rzeczy.

Oprócz wspomnianego w art. 111 Konstytucji zastrzeżenia, że wykonywanie przepisów religijni lub obrządku nie może sprzeciwiać się porządkowi publicznemu ani obyczajności publicznej mieści art. 112 dalsze zastrzeżenia przeciw nadużywaniu wolności wyznania.

A mianowicie „wolności wyznania nie wolno używać w sposób, przeciwny ustawom. Nikt nie może uchylać się od spełnienia obowiązków publicznych z powodu swoich wierzeń religijnych“.

Nie wolno zatem powoływać się na żaden przepis religijny, sprzeciwiający się ustawom. Ponieważ przepisy religijne mogą zawierać nakazy lub zakazy, przeto art. 112 przewiduje obydwa wypadki i nie dopuszcza do wykonywania nakazów sprzecznych z ustawami, jak również nie uznaje tych zakazów, któreby wstrzymywały wyznawców pewnych wierzeń religijnych od spełniania obowiązków publicznych. Z przepisu tego wynika, np., że nikt nie może się uchylać od powszechnego obowiązku służby wojskowej, ciążącego w myśl art. 91 Konstytucji na wszystkich obywatelach, powołując się na przepisy swego wyznania, które mu zabraniają używania broni. I tak np. Baptyści i Ewangeliczni chrześcijanie odmawiają służby wojskowej z bronią w rękę, twierdząc, że przepisy ich wyznania zabraniają im nie tylko używania broni, ale nawet brania jej do ręki. Tu zatem zachodzi konkretny wypadek przewidzianego w drugim zdaniu art. 112 Konstytucji uchylania się od obowiązków publicznych z powodu przepisów religijnych. Oczywiście więc takie uchylanie się jest zasadniczo niedopuszczalne.

Przechodzimy do tych postanowień Konstytucji, które traktują nie o prawach *jednostek* pod względem wyznaniowym, lecz o stosunku Państwa do *związków wyznaniowych*, czyli

wedle nomenklatury przyjętej w innych ustawodawstwach do „stowarzyszeń religijnych“. Jest rzeczą oczywistą, że pod względem wyznaniowym Państwo inaczej musi ustosunkować się do jednostek, a inaczej do zrzeszeń. W każdym zrzeszeniu tkwi moment dynamiczny, którego Państwo nie może zapoznać. Dlatego też każde państwo praworządne ma (lub powinno mieć) swoje prawo o stowarzyszeniach. Ponieważ idea religijna jest *jedną z najsilniejszych* i najwnikliwszych idei łączących ludzi, zatem moment dynamiczny jest w zrzeszeniach religijnych silniejszy niż w innych. Z tego powodu państwa nowożytne, które nie przeprowadziły u siebie rozdziału kościoła od państwa, normują swój stosunek do zrzeszeń religijnych całkiem inaczej niż do wszystkich innych zrzeszeń.

Konstytucja nasza mówi o zrzeszeniach wogóle tylko w art. 108, który nadaje obywatelom prawo koalicji, zgromadzania się i zawiązywania stowarzyszeń i związków.

Natomiast stosunek Państwa do zrzeszeń religijnych reguluje Konstytucja w czterech artykułach, t. j. 113, 114, 115 i 116. We wszystkich tych postanowieniach znajdujemy potwierdzenie faktu, że Państwo zajmuje pod względem wyznaniowym inne stanowisko do jednostek a inne do zrzeszeń. Różnicę tego stanowiska określają pierwsze słowa artykułu 113-go.

Art. 113 brzmi: „Każdy związek religijny, *uznany przez Państwo*, ma prawo urządzać zbiorowe i publiczne nabożeństwa, może samodzielnie prowadzić swe sprawy wewnętrzne, może posiadać i nabywać majątek ruchomy i nieruchomy, zarządzać nim i rozporządzać, pozostaje w posiadaniu i używaniu swoich fundacyj i funduszów, tudzież zakładów dla celów wyznaniowych, naukowych i dobroczynnych. Żaden związek religijny jednak nie może stawać w sprzeczności z ustawami państwa“.

A zatem Konstytucja przyznaje prawo urządzania zbiorowych i publicznych nabożeństw tylko tym związkom religij-

nym, które są *uznane przez Państwo*, podczas gdy w drugim ustępie art. 111, o czym mówiliśmy powyżej, Konstytucja przyznaje prawo wolnego wyznawania swej wiary zarówno publicznie jak prywatnie *wszystkim mieszkańcom* Państwa Polskiego. W tem leży kardynalna różnica traktowania przez Państwo związków religijnych a poszczególnych obywateli.

Dalsze atrybucje przyznane przez Konstytucję związkom religijnym, uznanym przez Państwo, określają zasadniczo ich autonomję wewnętrzną oraz osobowość prawną. Tutaj należy zwrócić uwagę na odróżnione przez Konstytucję dwie sfery życia związków religijnych: sferę wewnętrzną, t. j. sferę życia religijnego, w której Państwo pozostawia wyznaniom najzupełniejszą autonomję, i zewnętrzną, t. j. tę sferę, która dotyczy stosunku związków wyznaniowych do Państwa i jego administracji.

Zaznaczyć tu należy, że kwestja praw majątkowych, przysługujących związkom wyznaniowym, bynajmniej nie wyczerpuje tej drugiej sfery, jest tylko jednym z najważniejszych jej przedmiotów. W art. 113 Konstytucja reguluje jednak tylko ten przedmiot sfery zewnętrznej, a mianowicie zapewnia uznanym przez Państwo związkom religijnym osobowość prawną, a więc prawo posiadania i nabywania majątku ruchomego i nieruchomości i prawo zarządzania nim i rozporządzania, a nadto zapewnia im prawo posiadania i używania fundacyj i funduszków, tudzież zakładów dla celów wyznaniowych, naukowych i dobroczynnych.

W art. 113 określa Konstytucja zasadniczo stosunek Państwa do wszystkich *uznanych przez Państwo* związków religijnych. W art. 114 określa stanowisko Państwa wobec Kościoła Katolickiego, a w art. 115 wobec kościołów mniejszości religijnych i innych prawnie uznanych związków religijnych. Ponieważ pełną treść i właściwe znaczenie obydwu tych artykułów

poznać można tylko przez porównanie postanowień w nich zawartych, przeto należy traktować je łącznie.

Artykuły te brzmią: art. 114: „Wyznanie rzymsko-katolickie, będące religją przeważającą większości narodu, zajmuje w Państwie naczelne stanowisko wśród równouprawnionych wyznań.

Kościół Rzymsko-Katolicki rządzi się własnymi prawami. Stosunek Państwa do Kościoła będzie określony na podstawie układu ze Stolicą Apostolską, który podlega ratyfikacji przez Sejm“.

Art. 115: „Kościoły mniejszości religijnych i inne prawnie uznane związki religijne rządzą się same własnymi ustawami, których uznania Państwo nie odmówi, o ile nie zawierają postanowień, sprzecznych z prawem.

Stosunek Państwa do tych Kościołów i wyznań będzie ustalany w drodze ustawowej po porozumieniu się z ich prawnymi reprezentacjami“.

Pierwszy ustęp art. 114-go przyznaje wyznaniu rzymsko-katolickiemu, jako religji przeważającej większości narodu, *naczelne stanowisko w Państwie — wśród równouprawnionych wyznań.*

Komentatorowie Konstytucji tłumaczą zgodnie wyrażenie „stanowisko naczelne“ w ten sposób, że przy wszystkich czynnościach państwowych o charakterze religijnym pierwsze miejsce należy się reprezentacji Kościoła Rzymsko-Katolickiego. Niektórzy natomiast tłumaczą to wyrażenie w sposób szerszy, a mianowicie są zdania, że wskutek tego określenia stanowiska Kościoła Katolickiego w Konstytucji, wszędzie, gdzie w ustawach lub rozporządzeniach mowa jest o kościele, religji lub duchowieństwie bez bliższego określenia o jaki kościół, religję lub duchowieństwo chodzi, należy rozumieć Kościół Katolicki, religję katolicką, duchowieństwo katolickie i t. d. Inne

zaś kościoły i związki religijne muszą wykazać, że ta ustawa lub rozporządzenie odnosi się także do nich.

To zatem naczelne stanowisko, zapewnione przez Konstytucję Kościołowi Katolickiemu, jakkolwiekby je komentować, szerzej czy ściślej, jest pierwszą zasadniczą różnicą pomiędzy stosunkiem Państwa do Kościoła Katolickiego a stosunkiem Państwa do innych kościołów i wyznań. Dalsze różnice wynikają z porównania drugiego ustępu art. 114 z art. 115-ym.

Art. 114 głosi, że Kościół Katolicki rządzi się „własnymi prawami“, art. 115 zaś, że kościoły mniejszości religijnych i inne prawnie uznane związki religijne rządzą się same „własnymi ustawami“ — ale pod warunkiem uznania tychże ustaw przez Państwo, które jest uprawnione zbadać, czy ustawy te nie zawierają postanowień sprzecznych z prawem.

„Własne prawa“ Kościoła Katolickiego zebrane są w Kodeksie prawa kanonicznego. Otóż, jak widzimy, Konstytucja uznaje ten Kodeks zgóry jako prawo, którem się rządzi Kościół Katolicki. Inne zaś kościoły i prawnie uznane związki religijne rządzą się wprowadzie także „własnymi ustawami“, ale Państwo nie daje im zgóry uznania, lecz zastrzega sobie ich zbadanie i wtedy tylko je uznaje, jeżeli nie są sprzeczne z prawem państwowem. To jest druga różnica.

Trzecia różnica tkwi w postanowieniach Konstytucji odnoszących się do sfery *zewnątrznej* związków wyznaniowych, t. j. do ustosunkowania się tych związków do Państwa. I ta różnica jest najdonioślejsza.

A mianowicie stosunek Państwa do Kościoła Katolickiego określa w myśl art. 114 Konstytucji Konkordat, czyli układ ze Stolicą Apostolską, a zatem umowa międzypaństwowa, w której centralna władza Kościoła Katolickiego zajmuje miejsce *współtrzednego kontrahenta*. Art. 49 Konstytucji mówi, że Prezydent Rzeczypospolitej zawiera umowy z innymi państwami i podaje je do wiadomości Sejmu. Umowy zaś, któ-

re stale obciążają Państwo, albo zawierają przepisy prawne obowiązujące obywateli, wymagają zgody Sejmu. Ponieważ przepisany w art. 114 układ ze Stolicą Apostolską „stale obciąża Państwo“ i zawiera „przepisy prawne, obowiązujące obywateli“, przeto art. 114 zgodnie z art. 49 wymaga dla tego układu ratyfikacji czyli zgody Sejmu.

Całkiem inaczej normuje Konstytucja sprawę stosunku Państwa do innych kościołów i prawnie uznanych związków religijnych. Drugi ustęp art. 115 głosi, że „stosunek Państwa do tych kościołów i wyznań będzie ustalany w drodze ustawowej *po porozumieniu się z ich prawnymi reprezentacjami*“.

Tu więc niema dwustronnej umowy jak między Państwem a Kościołem Katolickim, lecz uregulowanie jednostronne przez Państwo w drodze ustawy. Tej jednostronności nie uchyla przepis, że Państwo porozumiewa się przedtem z prawnymi reprezentacjami odnośnych wyznań, gdyż brak zgody tych reprezentacyj na pewne postanowienia projektu ustawy nie wyklucza możliwości przyjęcia tego projektu przez ciała ustawodawcze, które mogą również poczynić zmiany w projekcie, uzgodnionym z daną reprezentacją wyznaniową. W obu wypadkach miałoby miejsce pewnego rodzaju „octroy“, które wobec Kościoła Katolickiego i zawartego z nim Konkordatu jest niemożliwe.

Art. 116 Konstytucji normuje stanowisko Państwa wobec nowopowstających związków religijnych lub takich, które powstały wprawdzie przed dniem ogłoszenia Konstytucji, ale dotąd nie uzyskały uznania ze strony Państwa, a tem samem nie uzyskały praw, zastrzeżonych w art. 113 Konstytucji dla związków religijnych uznanych przez Państwo. Art. 116 postanawia, że to uznanie „nie będzie odmówione związkom re-

ligijnym, których urządzenia, nauka i ustrój nie są przeciwne porządkowi publicznemu ani obyczajności publicznej“.

Użycie w tem postanowieniu formy biernej: „uznanie nie będzie odmówione“ nasuwa wątpliwość, kto jest powołany do tego uznawania, a mianowicie, czy władza administracyjna (Rząd, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego), czy też władza ustawodawcza.

Za kompetencją władzy ustawodawczej w tym wypadku przemawia brzmienie bezpośrednio poprzedzającego artykułu 115 Konstytucji, według którego stosunek Państwa do kościołów mniejszości religijnych i innych prawnie uznanych związków religijnych będzie ustalony w *drodze ustawodawczej*.

Gdyby zatem art. 116 interpretować w ten sposób, że nie władza ustawodawcza, lecz władza administracyjna jest kompetentna do uznawania nowych związków religijnych, to Rząd decydowałby tem samem pośrednio o stosunku nowego wyznania do Państwa, a więc wdzierałby się w zakres zastrzeżony przez Konstytucję wyraźnie dla władzy ustawodawczej.

Samo bowiem uznanie nowego wyznania mieści już w sobie istotne określenie stosunku Państwa do owego wyznania. Tak np. ustrój nowego związku religijnego nie może być, wedle art. 116 Konstytucji, przeciwny porządkowi publicznemu. Badając jednak, czy ten warunek ma miejsce, należy także zbadać, czy nowy związek religijny nie będzie ciężarem dla dobroczynności publicznej, czy duszpasterz i przełożony wyznaniowy są obywatelami Państwa Polskiego i inne tym podobne okoliczności, stanowiące treść stosunku Państwa do danego wyznania. Od tych okoliczności, które muszą być w myśl art. 116 zbadane przed orzeczeniem uznania nowego związku religijnego, zależy także następne ustalenie stosunku między tym związkiem a Państwem, a zatem funkcja zastrzeżona konstytucyjnie dla władzy ustawodawczej.

Na to, by Rząd czyli władza wykonawcza, uznając nowy

związek religijny, i orzekając tem samem pośrednio o jego stosunku do Państwa, nie wdzierał się w ten sposób w zakres władzy ustawodawczej, potrzeba upoważnienia tej władzy w formie ustawy ramowej. Ustawa taka winnaby bliżej określić warunki, od których zależy uznanie nowego związku religijnego. Te warunki są bowiem w Konstytucji tylko ogólnikowo podane. Szczególnie zaś warunek, że urządzenie, nauka i ustrój nowego związku religijnego winny nie być przeciwne porządkowi publicznemu, może być tłumaczony różnie. Ustawa ramowa zatem, upoważniająca Rząd do uznawania nowych lub dotąd prawnie nieuznanych związków religijnych, winna zawierać także bliższe określenie tego, co jest porządkiem publicznym w odniesieniu do związków religijnych.

Na tem kończymy rozpatrywanie zawartych w Konstytucji postanowień odnoszących się do wyznań. Mieszczą one linje wytyczne dla administracji państwowej w stosunku do wyznań a także dla przyszłego ustawodawstwa w sprawach wyznaniowych. Jak bowiem z tego rozpatrzenia postanowień Konstytucji widać, wymaga ona rozbudowy ustawodawstwa wyznaniowego. Czyni to bądź bezpośrednio, jak w przepisie art. 114-go, postanawiającym zawarcie Konkordatu i w przepisie art. 115-go co do uregulowania stosunku Państwa do kościołów mniejszości w drodze ustawy, bądź pośrednio, postanawiając w art. 126 uzgodnienie w drodze ustawodawczej istniejących obecnie przepisów prawnych niezgodnych z Konstytucją.

W następnych rozdziałach rozpatrzymy obowiązujące obecnie w Polsce ustawodawstwo, które określa stan prawny poszczególnych wyznań.

ROZDZIAŁ II.

K O N K O R D A T.

Analizując w poprzednim rozdziale postanowienia artykułów 114 i 115 Konstytucji, wykazaliśmy, na czym polega szczególne stanowisko prawne Kościoła Katolickiego w Polsce w porównaniu do innych wyznań.

Wykazaliśmy, że „własne prawa“ Kościoła Rzymsko-Katolickiego, o których wspomina art. 114 Konstytucji, czyli Kodeks Prawa Kanonicznego, uznaje Konstytucja zgóry jako prawo wewnętrzne Kościoła, podczas gdy art. 115 wymaga co do „własnych ustaw“ kościołów mniejszości i innych prawnie uznanych związków religijnych uprzedniego zbadania, czy te ustawy nie zawierają postanowień sprzecznych z prawem.

Stosunek Państwa do Kościoła Katolickiego postanowiła Konstytucja uregulować na podstawie układu ze Stolicą Apostolską, czyli Konkordatu.

Temu postanowieniu Konstytucji stało się zadość. Dnia 10 lutego 1925 r. został w Rzymie zawarty Konkordat, który następnie ustawą z dn. 23 kwietnia 1925 r. Dziennika Ustaw Rzplitej Polskiej Nr. 47, poz. 324 został zatwierdzony i w Nr. 72 Dz. Ust. Rz. Pol. ogłoszony.¹⁾

---

¹⁾ Osnowę Konkordatu i ustawy zatwierdzającej podajemy w Dodatku.

Gdy zaś według art. XXVII Konkordatu miał on wejść w życie w dwa miesiące po wymianie dokumentów ratyfikacyjnych, która nastąpiła dnia 2 czerwca 1925 r., przeto postanowienia Konkordatu poczęły obowiązywać z dniem 3 sierpnia 1925 r.

Wstęp do Konkordatu charakteryzuje go jako układ międzynarodowy, w którym obie strony, Stolica Apostolska i Państwo Polskie, są współrzędnymi kontrahentami. Ta równorzędność stron zawierających Konkordat zaznaczona jest również w art. III, o czym mówić będziemy przy analizie tego artykułu.

Jako cele zawarcia Konkordatu podano we wstępie: 1) określenie stanowiska Kościoła Katolickiego w Polsce i 2) ustalenie zasad, które „w godny i trwały sposób” kierować będą sprawami kościelnymi na ziemiach Rzeczypospolitej.

W tem określeniu celów zawarcia Konkordatu odzwierciedla się zasada dwustronnych koncesyj, będąca podstawą każdego kompromisu: z jednej strony Państwo określa prawa, z jakich korzystać będzie Kościół na jego terytorjum, z drugiej zaś Kościół wypowiada zasady, które kierować się będzie w sprawach, ważnych dla interesów państwowych.

Rozważając kolejno poszczególne postanowienia Konkordatu, wykażemy, w jaki sposób obydwie te cele zostały osiągnięte.

Art. I.

Artykuł ten rozpoczyna się od naczelnej zasady, wyrażonej w formie imperatywnej, iż Kościół korzysta w Polsce z pełnej wolności. A mianowicie Państwo zapewnia Kościołowi swobodne wykonywanie władzy duchownej i jurysdykcji kościelnej, jak również swobodną administrację i zarząd spraw Kościoła i jego majątku, „zgodnie z prawami bożemi i z prawem kanonicznem“.

Jeśli porównamy to postanowienie Konkordatu z treścią artykułów 113 i 114 Konstytucji, widzimy, że w tem postanowieniu ujęte są razem prawa, które Konstytucja w art. 113 przyznała wszystkim związkom religijnym, uznanym przez Państwo, oraz prawa, które przyznała w art. 114 specjalnie Kościołowi Katolickiemu.

W szczególności prawo swobodnej administracji i zarządu majątkowego, zagwarantowane konstytucyjnie wszystkim uznanym przez Państwo związkom religijnym, zostało w art. I Konkordatu w stosunku do Kościoła Katolickiego zaopatrzone dodatkiem „zgodnie z prawami bożemi i z prawem kanonicznem“.

Przez uznanie prawa kanonicznego, jako zbioru norm, któremi rządzi się Kościół nie tylko przy wykonywaniu swej władzy duchownej i jurysdykcji kościelnej, lecz również przy aktach administracyjnych i przy zarządzie majątkowym, uznało Państwo, że Kościół używać ma „pełnej wolności“ nie tylko w sferze wewnętrznej, ściśle religijnej, lecz także w sferze zewnętrznej, administracyjnej.

Skutkiem tego, zgodnego z art. 114, uznania prawa kanonicznego, odpadają same przez się, jako niezgodne z Konstytucją i Konkordatem, ograniczenia swobody Kościoła w zakresie administracji majątkowej, a mianowicie ustawy, ograniczające Kościół w nabywaniu i pozbywaniu majątku.

Wszystkie b. państwa zaborcze krępowały Kościół w zarządzie majątkowym ustawami, które uzależniały nabywanie przez Kościół oraz pozbywanie i obciążanie majątku kościelnego, wogóle wszelkie czynności prawne, podpadające pod pojęcie alienacji, od zezwolenia państwowego. Te ograniczenia odpadają wskutek postanowień art. 114 Konstytucji i art. I Konkordatu i nie mogą być stosowane do Kościoła, o czem będzie jeszcze mowa poniżej przy art. XXV.

Kto jest powołanym do wykonywania zapewnionego Kościołowi prawa swobodnego zarządu majątkowego, określa art. XVI, o czym poniżej.

Przy art. I zaznaczyć jeszcze należy, że Państwo, zapewniając w nim Kościołowi swobodną administrację i zarząd sprawami jego i majątkiem, wypowiada ze swej strony *regulę*, od której, jak zobaczymy, istnieją w dalszych postanowieniach Konkordatu pewne wyjątki.

Każdy konkordat jest ugodą między Kościołem a Państwem, jest kompromisem, polegającym na wzajemnych ustępstwach. Wyjątki od przyznanej Kościołowi swobody przy wykonywaniu praw są zatem ustępstwami, które czyni ze swej strony Kościół na korzyść Państwa.

Art. II.

W związku z prawem Kościoła Katolickiego do swobodnego zarządzania swymi sprawami, oraz do wykonywania władzy duchownej i jurysdykcji kościelnej, pozostaje art. II Konkordatu, który postanawia, że biskupi, duchowieństwo i wierni znosić się będą *swobodnie i bezpośrednio* ze Stolicą Apostolską, a biskupi znosić się będą swobodnie i bezpośrednio ze swym duchowieństwem i z wiernymi oraz ogłaszać swe zlecenia, nakazy i listy pasterskie.

Wskutek tego postanowienia upadają wszelkie ograniczenia, któremi b. państwa zaborcze krępowały i pod tym względem wolność Kościoła.

Upada cenzurowanie korespondencji duchowieństwa z Watykanem, oraz cenzurowanie korespondencji biskupów z podległym mu duchowieństwem, wykonywane w sposób tak dotkliwy dla Kościoła, zwłaszcza przez b. rząd rosyjski; upada cenzurowanie listów pasterskich, upada t. zw. placetum regium, wprowadzone przez b. państwa policyjne, t. j. zależność ogła-

szania bul, encyklik i wszelkich innych aktów władzy kościelnej od zezwolenia rządowego.

Art. III.

Stosunek równorzędności między Państwem a Kościołem w znaczeniu międzynarodowym zaznacza art. III Konkordatu, który postanawia, że w Polsce rezydować będzie Nuncjusz Apostolski a przy Stolicy Apostolskiej Ambasador Rzeczypospolitej, a zatem równi sobie rangą przedstawiciele dyplomatyczni.

Ważnem pod względem politycznym jest postanowienie tegoż art. III, że uprawnienia Nuncjusza Apostolskiego, rezydującego w Warszawie, rozciągają się na terytorjum Wolnego Miasta Gdańska. Postanowienie to wywołało po ogłoszeniu treści Konkordatu protest w sferach niemieckich nacjonalistów gdańskich, jakkolwiek jest ono tylko stwierdzeniem zasady, że kompetencja misyj dyplomatycznych, akredytowanych u pewnego rządu, rozciąga się na całe terytorjum, na którym dany rząd prowadzi sprawy zagraniczne. A ponieważ art. 104 Traktatu Wersalskiego ustanawia prowadzenie spraw zagranicznych Wolnego Miasta Gdańska przez Polskę, przeto i kompetencja Nuncjusza, akredytowanego u Rządu Polskiego, musi się rozciągać na terytorjum Wolnego Miasta Gdańska.

Art. IV.

Art. IV Konkordatu zapewnia Kościołowi Katolickiemu pomoc państwową, czyli t. zw. brachium saeculare, przy wykonywaniu postanowień i dekretów kościelnych, a mianowicie:

a) przy wykonywaniu kościelnych orzeczeń dyscyplinarnych wobec duchownych, a więc w razie destytucji czyli usunięcia z zajmowanego stanowiska duchownego, pozbawienia beneficjum i w razie zakazu noszenia sukni duchownej,

b) w razie poboru przewidzianych przez ustawy państwowe taks lub prestacyj na cele kościelne i

c) we wszystkich innych przypadkach, przewidzianych przez ustawy obowiązujące.

Celem wykonania powyższych postanowień art. IV Konkordatu zostało wydane rozporządzenie wykonawcze Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 23 marca 1926 r. Dziennika Ustaw Rz. P. Nr. 44, poz. 271, które podajemy w Dodatku.

W rozporządzeniu tem jednak nie wyjaśniono sprawy, która w praktyce najczęściej wywołuje udzielanie pomocy państwowej, a mianowicie, gdy chodzi o ściąganie przez organa państwowe prestacyj na cele kościelne, t. j. przedewszystkiem świadczeń na cele budownictwa kościelnego.

Przepisy ustawodawcze b. państw zaborczych regulowały kwestję pokrywania wydatków na budowę, remont i konserwację budynków kościelnych i plebańskich w sposób różnorodny. Wspólną cechą ustaw dotychczasowych, regulujących tę kwestję, jest przedewszystkiem to, że ustawy te zobowiązują strony, powołane do ponoszenia kosztów budowy i utrzymania budynków kościelnych, tylko w razie zaszłej bezpośrednio potrzeby budowy lub remontu, a więc np. w razie zniszczenia kościoła przez pożar, a nie przewidują na ten cel żadnych stałych, perjodycznych składek.

Wszystkie dotyczące tej kwestji ustawy b. państw zaborczych powierzają inicjatywę przy nakładaniu, wymiarze i rozkładzie datków na rzecz budownictwa kościelnego miejscowym organom parafjalnym, a zatem: w b. zaborze rosyjskim zebraniom parafjalnym i dozorum kościelnym, w b. zaborze pruskim reprezentacjom gminy kościelnej i zarządom kościelnym, w b. zaś zaborze austriackim zebraniu stron konkurencyjnych i komitetowi parafjalnemu. Władzom kościelnym przysługują te ustawy tylko nadzór nad działalnością czynników

miejscowych, a władzom państwowym, oprócz nadzoru, polecają także wykonanie, t. j. przymusowe ściągnięcie tych świadczeń, które przez wspomniane organa miejscowe zostały legalnie uchwalone.

W b. zaborze rosyjskim regulują te sprawy postanowienia art. 124, 171, 172, 178, 179 i 180 tomu XI Zbioru Praw oraz liczne przepisy wykonawcze.

W b. zaborze pruskim postanowienia o budowie i konserwacji budynków kościelnych zawiera Ogólna Ustawa Krajowa (Allgemeines Landrecht), cz. II, rozdział 11, § 699 i następne, oraz ustawa o pobieraniu podatków kościelnych w katolickich gminach kościelnych i w związkach gmin z dn. 14 lipca 1905 r. (Zb. ustaw str. 281).

Wreszcie w b. zaborze austriackim obowiązują t. zw. ustawy konkurencyjne, a mianowicie na terytorjum b. Galicji Ustawa Krajowa z 15 sierpnia 1866 Dz. U. Kr. Nr. 28, znowelizowana ustawą z dn. 16 kwietnia 1896 r. Dz. U. Kr. Nr. 25 i ustawą z dn. 20 sierpnia 1905 r. Dz. U. Kr. Nr. 100, a na terytorjum Śląska Cieszyńskiego Ustawa Krajowa z 15 listopada 1863 r. Dz. U. Kr. Nr. 2 z r. 1864. Co do całego obszaru b. zaboru austriackiego zaś odnosi się ustawa państwowa z 31 grudnia 1894 Dz. U. p. Nr. 7 z r. 1895 o pokrywaniu potrzeb katolickich gmin parafjalnych.

Nie będziemy rozpatrywali szczegółowo postanowień tych wszystkich ustaw, ponieważ w chwili obecnej jest rzeczą sporną, czy są one obowiązujące, a to wobec częściowej ich sprzeczności z Konkordatem. Sprzeczność ta wynika stąd, że wspomniane ustawy b. państw zaborczych oprócz przepisów o nakładaniu świadczeń na cele kościelne zawierają nadto przepisy państwowe o zarządzie majątku kościelnego, ograniczające władze kościelne w swobodnem zarządzaniu majątkiem, co sprzeciwia się wypowiedzianej w art. I Konkordatu zasadzie swobody Kościoła w zarządzie majątkowym.

Kwestji zatem, kto ma ponosić koszty budownictwa kościelnego i jaka ma być rola władz państwowych przy ściąganiu datków na ten cel, nie można załatwić w drodze rozporządzenia wykonawczego, lecz jedynie w drodze ustawy o pokrywaniu kosztów budownictwa kościelnego, któraby zastąpiła wspomniane przepisy ustawowe b. państw zaborczych.

Art. V.

Przywileje stanu duchownego, wymienione w art. V, dzielą się na następujące cztery rodzaje:

1. Szczególna opieka prawna, której doznaje duchowieństwo przy wykonywaniu swych urzędów duchownych, a zatem szczególna ochrona tak osób, wykonywających funkcje kościelne, jako też i ochrona samych funkcyj. Zauważyć należy, że tę ochronę prawną, jakkolwiek rozmaicie określoną, zawierają kodeksy karne wszystkich trzech b. państw zaborczych.

2. Zwolnienie pewnej części dochodów duchowieństwa od zajęcia sądowego — narówni z urzędnikami państwowymi.

Według art. 47 i 49 ustawy o państwowej służbie cywilnej z dnia 17 lutego 1922 r. Dz. U. Rz. P. Nr. 21, poz. 164, uposażenie urzędników ulega zajęciu administracyjnemu, tudzież zapowiedzeniu i zajęciu sądowemu nie więcej, niż do wysokości jednej piątej części sumy uposażenia lub wynagrodzenia. Wyłączone zaś zupełnie od zajęcia są diety oraz kosztta podróży i przesiedlenia w sprawach służbowych oraz wsparcia i zapomogi, przyznawane urzędnikom w pewnych szczególnych wypadkach.

Ponieważ analogiczne postanowienie Konkordatu w art. V zaczyna się od słów „narówni z urzędnikami państwowymi...“, przeto nie ulega wątpliwości, że Konkordat przyznaje duchowieństwu zwolnienia, o których mowa, *w tym samym zakresie*, co urzędnikom państwowym, a więc nie tylko od za-

jęcia sądowego, lecz także od zapowiedzenia sądowego i od zajęcia administracyjnego. Wyrażenie użyte w Konkordacie w tekście francuskim „saisie judiciaire“, uważać należy za określenie zajęcia egzekucyjnego przez jakiekolwiek władze świeckie.

Na taką interpretację wskazuje cel tego postanowienia (ratio legis). Celem wspomnianego postanowienia ustawy o państwowej służbie cywilnej, jako też analogicznego przepisu Konkordatu jest ochrona od zajęcia egzekucyjnego *pewnej części* ($\frac{4}{5}$) uposażenia urzędników państwowych, względnie duchownych, mianowicie części niezbędnej do *odpowiedniego stanowi* ich utrzymania. Cel ten nie byłby osiągnięty, gdyby uposażenie duchownych ochroniono tylko od egzekucji sądowej, gdyż egzekucja administracyjna — zwłaszcza przy znacznej nieraz wysokości podatków komunalnych — mogłaby w wielu wypadkach wyczerpać całe uposażenie duchownego.

Znaczenie wyrazu „uposażenie“, użytego w art. V Konkordatu, nie może być inne, jak pojęcie *całości uposażenia*, związanego z pewnem stanowiskiem duchownem (beneficjum), o ile źródło tego uposażenia jest w Konkordacie przewidziane i uznane. Konkordat zaś przewiduje i uznaje trzy źródła uposażeń stanowisk duchownych:

a) dochody z majątku kościelnego (artykuły I, XVI i XXIV Konkordatu),

b) dochody z tak zwanych iura stolae (przedostatni ustęp załącznika Konkordatu) i

c) dotacje ze Skarbu Państwa (art. XXIV ustęp 3 i Załącznik Konkordatu).

Dotacje zatem, wypłacane ze Skarbu Państwa, nie przedstawiają się bynajmniej jako wyłączone źródło utrzymania duchownych, jako to jedyne ich „uposażenie“, do którego by miało się odnosić postanowienie art. V Konkordatu, zwłaszcza że dotacje te Konkordat uważa za tymczasowe (art. XXIV

ustęp 3) i niedostateczne (przedostatni ustęp Załącznika Konkordatu). W rzeczywistości są one tylko *uzupełnieniem* uposażenia duchowieństwa, płaconem, jak to wynika z powołanego powyżej 3-go ustępu artykułu XXIV, jako ekwiwalent dochodu z dóbr zabranych Kościołowi przez b. rządy zaborcze, a znajdujących się obecnie w posiadaniu Państwa Polskiego.¹⁾

Gdy zatem poza tą kategorią dóbr istnieją dobra, z których dochody stanowią w myśl Konkordatu jedno z trzech źródeł uposażenia duchowieństwa, nie można uważać innego z tych źródeł, a mianowicie dotacyj wypłacanych ze Skarbu Państwa za całość uposażenia duchownych. Tem samem nie można uważać za przedmiot ochroniony od zajęcia egzekucyjnego tylko część, a nie całość uposażenia duchowieństwa.

Wspomniana już ratio legis przemawia również za tą interpretacją. Bo gdyby duchowni mieli korzystać tylko z ochrony dotacyj, wypłacanych ze Skarbu Państwa, wszystkie zaś inne, przewidziane w Konkordacie źródła uposażenia mogły być zajęte bez ograniczenia, to wobec bardzo niskiego wymiaru tych prowizorycznych dotacyj nie można by $\frac{4}{5}$ części tejże dotacji uważać za sumę wystarczającą na odpowiednie stanowi utrzymanie,²⁾ którego ochrona jest celem postanowień art. V.

Tak więc zarówno w odniesieniu do urzędników, jak i do duchownych należy uznać za ochronioną *całość* ich uposażenia urzędowego, t. j. całość dochodów związanych z ich stanowiskiem urzędowym.

---

¹⁾ Tę kwestję rozpatrzymy obszerniej przy art. XXIV Konkordatu.

²⁾ Dotacja rządowa proboszcza wynosi wedle Konkordatu obecnie 270 punktów, czyli około 110 zł. miesięcznie. Gdyby zatem zajęto mu wszystkie inne dochody, a zostawiono tylko $\frac{4}{5}$ tej dotacji, to dotknięty taką egzekucją proboszcz musiałby się utrzymać z 88 zł. miesięcznie. Trudno powiedzieć, aby kwota ta wystarczała na odpowiednie stanowi utrzymanie proboszcza.

3. Trzecim przywilejem, przyznany duchowieństwu w art. V Konkordatu, są ulgi w służbie wojskowej. Ulgi te, przewidziane już zresztą w ustawie o powszechnej służbie wojskowej, polegają w czasie pokoju na tem, że wszyscy duchowni, którzy otrzymali jakiekolwiek święcenia, zakonnicy, którzy złożyli śluby, uczniowie seminarjów duchownych i nowicjusze zakonni są wolni od służby wojskowej.

W czasie wojny zaś, po powołaniu pospolitego ruszenia, duchowni, którzy otrzymali święcenia kapłańskie,¹⁾ wykonywać będą w wojsku swój urząd kapłański, tak jednak, aby na tem nie ucierpiało dobro parafji, czyli służba duszpasterska, którą spełniali w czasie pokoju. Warunek ten może być spełniony tylko przez porozumienie władz wojskowych z właściwymi biskupami-ordynariuszami co do ilości kapłanów, którzy mają być powołani w czasie wojny w charakterze duszpasterzy wojskowych.

Wszyscy zaś inni duchowni, a mianowicie klerycy i zakonnicy, nie mający święceń kapłańskich, oraz uczniowie seminarjów duchownych i nowicjusze zakonni, jeżeli wstąpili do seminarjum lub do nowicjatu przed wypowiedzeniem wojny, będą powołani do służby sanitarnej.

Rozumie się samo przez się, że ze wszystkich powyższych ulg nie mogą korzystać osoby, które w jakikolwiek sposób, dobrowolnie lub wbrew swej woli, zostały wyłączone z pomiędzy duchowieństwa katolickiego, a mianowicie duchowni pozbawieni prawa noszenia sukni kapłańskiej, duchowni, dotknięci karą kościelną, mieszczącą w sobie laicyzację czyli powrót do stanu świeckiego, duchowni, którzy z własnej woli porzu-

---

¹⁾ Wyrazy art. V w tekście francuskim „les prêtres ordonnés” oznaczają oczywiście księży, którzy otrzymali święcenia kapłańskie, nie zaś, jak mylnie przetłumaczono w tekście polskim, „księży systemizowanych”, bo takich niema.

cili stan duchowny, wreszcie duchowni katoliccy, którzy zmienił wyznanie.

4. W ostatnim ustępie art. V postanowiono, że duchowni są wolni od tych funkcji obywatelskich, które są niezgodne z powołaniem kapłańskim, a jako takie wymieniono przykładowo urząd sędziego przysięgłego, członka trybunału i t. p.

Art. VI.

Art. VI zapewnia nienaruszalność kościołów, kaplic i cmentarzy katolickich, z tem jednak zastrzeżeniem, że z tego powodu nie może ucierpieć bezpieczeństwo publiczne. To zastrzeżenie ogranicza przysługujące Kościołowi ius asyli co do przestępców kryminalnych oraz umożliwia wykonywanie przez organa władzy państwowej przepisów policji bezpieczeństwa publicznego, jak np. przepisów policji budowlanej co do budynków kościelnych, grożących zawaleniem. Zresztą pojęcie nienaruszalności, zawarte w art. VI, przyjąć należy jako zakaz używania kościołów, kaplic i cmentarzy do celów świeckich i ochronę ich przed wszystkim, coby naruszało ich charakter miejsc poświęconych, tak więc nie tylko zakaz używania ich do celów bezbożnych i niemoralnych, lecz wogóle do celów, nie mających nic wspólnego ze służbą bożą, jak zgromadzenia i wiece, przemówienia publiczne o celach świeckich i t. p.

Natomiast pojęcie nienaruszalności nie obejmuje wyjęcia przedmiotów, które nie służą do służby bożej, a umieszczone są w kościołach, kaplicach lub na cmentarzach, z pod jurysdykcji sądów cywilnych, jak np. w wypadkach sporu cywilnego o własność grobu.

Art. VII.

Objęte tym artykułem prawa wojska Rzeczypospolitej są to tak zwane egzempeje, w polskim tekście Konkordatu na-

zwane „wyróżnieniami“, oznaczające wyjęcie wojska z pod niektórych ogólnych przepisów kościelnych, co do jurysdykcji kościelnej, a mianowicie wyjęcie służby duszpasterskiej dla wojska z pod władzy biskupów-ordynariuszów miejscowych i ustanowienie biskupa polowego. Kapelani wojskowi posiadają prawa proboszczowskie w stosunku do wojskowych i ich rodzin, a podlegają biskupowi polowemu, od którego zależy ich wybór. W sprawach, dotyczących służby wojskowej, duchowieństwo to, t. j. biskup polowy i kapelani wojskowi, podlegać mają władzom wojskowym.

Art. VIII.

Art. VIII zobowiązuje wszystkich księży katolickich na obszarze Rzeczypospolitej, aby przy odprawianiu nabożeństwa w niedziele i w dniu święta narodowego odmawiali modlitwę liturgiczną za pomyślność Rzeczypospolitej i jej Prezydenta.

Tekst tej modlitwy, ustalony przez Konferencję Biskupów polskich, ogłoszono w Dziennikach diecezjalnych wszystkich diecezji polskich.

Art. IX.

W pierwszym zdaniu art. IX wypowiedziano ważną pod względem politycznym zasadę, że żadna część Rzeczypospolitej nie będzie zależała od biskupa, którego siedziba znajdowałaby się poza granicami Państwa.¹⁾

---

¹⁾ Zasadę tę należy interpretować ściśle, t. j. nie należy wyciągać z niej wniosku a contrario, jakoby żaden biskup rezydujący w Polsce nie mógł wykonywać jurysdykcji biskupiej nad osobami lub nad terytorjum poza granicami Państwa Polskiego.

W następnych ustępach ustanawia art. IX pięć prowincyj kościelnych obrządku łacińskiego i dwadzieścia należących do nich diecezyl.

Jest to zmiana dotychczasowego podziału terytorjalnego. Aż do wykonania art. IX Konkordatu, które nastąpiło ze strony Stolicy Apostolskiej przez ogłoszenie bulli „Vixdum Poloniae unitas“ (zawierającej określenie terytorjalne pięciu prowincyj obrządku łacińskiego i należących do nich 20 diecezyl, które pokrywają cały obszar Państwa), istniały w Polsce trzy prowincje kościelne, a mianowicie gnieźnieńsko - poznańska, lwowska i warszawska, których granice nie pokrywały się z granicami Rzeczypospolitej. Konkordat zmienił skład tych prowincyj i ustanowił dwie nowe: wileńską i krakowską.¹⁾

Organizacja hierarchiczna i terytorjalna obrządków wschodnich na obszarze Polski pozostała bez zmiany, a mianowicie art. IX wymienia prowincję kościelną lwowską obrządku grecko-rusińskiego (zwanego dotychczas obrządkiem grecko-katolickim lub unickim) oraz Arcybiskupstwo lwowskie obrządku ormiańskiego.

Do prowincji lwowskiej obrządku grecko-rusińskiego należą diecezje tegoż obrządku: lwowska, przemyska i stanisławska, których obszar rozciąga się na województwo lwowskie, tarnopolskie, stanisławowskie i kilka wschodnich powiatów województwa krakowskiego.

Ostatni ustęp art. IX zawiera postanowienie, że Stolica Apostolska nie przedsięwzięmie w powyższej hierarchji lub

---

¹⁾ Biskupstwo krakowskie do czasu podniesienia go do rzędu arcybiskupstw nie należało do żadnej z dotychczasowych prowincyj, lecz podlegało bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. Bardzo znamienitym jest skład terytorjalny nowoutworzonej prowincji krakowskiej, jakby symbolizującej zjednoczenie Polski. Należą do niej z b. zaboru austriackiego diecezje krakowska i tarnowska; z b. zaboru rosyjskiego diecezje kielecka i częstochowska i z b. zaboru pruskiego diecezja śląska.

w rozgraniczeniu prowincyj i diecezcyj, z wyjątkiem drobnych sprostowań granic, żadnej zmiany inaczej, jak tylko w zgodzie z rządem polskim.

Z tego wynika, że na ustanowienie nowych lub zniesienie istniejących prowincyj lub diecezcyj oraz na zmiany terytorjalne pomiędzy prowincjami i diecezjami potrzeba zgody rządu polskiego.

Art. X.

Art. X Konkordatu ogranicza swobodę władz kościelnych przy tworzeniu nowych i przemianie istniejących beneficjów kościelnych, kongregacyj i zakonów, jak również ich Domów i zakładów, uzależniając te zarządzenia władz kościelnych od zgody Rządu we wszystkich wypadkach, w których pociągałyby za sobą wydatki ze Skarbu Państwa. Chodzi tu przede wszystkim o tworzenie nowych parafij. Cel tego postanowienia jest jasny.

Przy zawieraniu Konkordatu Państwo dążyło między innymi celami także *ku ustaleniu wydatków państwowych* na dotacje kościelne, a w szczególności ku uzyskaniu gwarancji, że wydatki te nie będą wzrastać wbrew woli Rządu.

Państwo zobowiązało się w Konkordacie (art. XXIV i Załącznik A.) *do pewnych ściśle oznaczonych świadczeń* pieniężnych na cele kościelne. Świadczenia te mają być przyznawane każdej diecezji oddzielnie według szczególnych budżetów, przedstawianych Rządowi przez właściwych Ordynarjuszów. O ileby zatem który z tych budżetów diecezjalnych zawierał jakikolwiek wydatek, przekraczający granice budżetu poprzedniego, Rząd włączy go do preliminarza budżetowego tylko wtedy, jeśli przedtem Ordynarjusz, który wstawił wydatek ten do budżetu diecezjalnego, porozumiał się z Rządem co do nieodzowności wydatku.

Nie można zatem interpretować postanowień art. X w ten sposób, że władze kościelne mogą na koszt Skarbu Państwa a bez poprzedniego porozumienia się z Rządem tworzyć stanowiska i urzędy kościelne, *nie podpadające pod pojęcie beneficjum kościelnego*, gdyż taka interpretacja sprzeciwiałaby się postanowieniom art. XXIV i Załącznika Konkordatu, ustalającego wydatki państwowe na cele kościelne.

Co do tworzenia nowych kongregacyj i zakonów, jak również ich Domów i zakładów, o czym wspomina art. X, zauważyć należy, że kongregacje od zakonów w ścisłym znaczeniu różnią się tem, iż członkowie zakonów składają śluby uroczyste (*vota solemnia*), a członkowie kongregacyj śluby proste (*vota simplicia*). Przez wyrażenie „Domy“ w art. X należy rozumieć poszczególne klasztory, t. j. miejsca zamieszkania członków pewnej kongregacji lub zakonu. Przez wyraz zaś „zakłady“ rozumieją się szpitale, ochronki i inne tego rodzaju instytucje.

Do utworzenia zatem nowych kongregacyj i zakonów, tudzież otwierania przez nie nowych osiedleń oraz wspomnianych instytucyj, wymaga art. X porozumienia z Rządem tylko wtedy, jeżeli Skarb Państwa ma się przyczyniać do pokrywania kosztów z tem połączonych.

Ostatni ustęp art. X-go zawiera postanowienie, że cudzoziemcy nie mogą być przełożonymi prowincyj zakonnych, czyli prowincjałami, bez poszczególnego w każdym wypadku zezwolenia Rządu.

Art. XI.

Obsadzenie urzędów kościelnych, czyli prowizja kanoniczna, dzieli się według prawa kanonicznego na trzy akty: 1) oznaczenie osoby, 2) instytucja kanoniczna i 3) oddanie posiadania.

Oznaczenie osoby przy obsadzeniu beneficjów wyższych, t. j. arcybiskupstw i biskupstw, było wykonywane na ziemiach

polskich stosownie do umów (konkordatów) z b. rządami zaborczymi. I tak w b. zaborze pruskim na podstawie bulli „De Salute animarum“ z dn. 16 lipca 1821 r. (która obowiązywała jako konkordat) oznaczenie osoby następowało przez wybór kapitułny, w b. zaborze rosyjskim i austriackim mianował czyli wyznaczał osobę kandydata cesarz, porozumiewając się uprzednio z papieżem, względnie z biskupami danej prowincji kościelnej.¹⁾

Art. XI Konkordatu w pierwszym zdaniu postanawia, że wybór arcybiskupów i biskupów należy do Stolicy Apostolskiej. W następnym zdaniu jednak Stolica Apostolska przyznaje Państwu Polskiemu prawo wpływu na nominację (t. zw. *droit de regard*) arcybiskupów, biskupów diecezjalnych, koadjutorów biskupich z prawem następstwa, oraz biskupa połowego. Prawo to polega na tem, że Papież przed mianowaniem, t. j. przed dokonaniem pierwszego aktu prowizji kanonicznej, zwraca się do Prezydenta Rzeczypospolitej, celem upewnienia się, czy przeciw osobie kandydata nie przemawiają względy natury politycznej. Postanowienie to zapewnia zatem Rządowi Polskiemu możność niedopuszczenia do nominacji osoby, której lojalność wobec Państwa nasuwałaby wątpliwości.

Art. XII.

Art. XII zawiera rotę przysięgi wierności, którą składać mają ordynariusze, wymienieni w art. XI, a zatem arcybiskupi,

---

¹⁾ Art. XII tak zwanego Konkordatu rosyjskiego, z dn. 3 sierpnia 1847 r. postanawiał: *Designatio episcoporum pro Dioecibus et pro suffraganeis imperii Russiarum et Poloniae Regni per singulas vires locum habebit consiliis antehabitis inter Imperatorem et S. Sedem.* Postanowienie art. XIX Konkordatu austriackiego z dn. 18 sierpnia 1855 r., utrzymane w mocy w § 3 ustawy z 7 maja 1874 r. głosi, że cesarz „przedstawia lub mianuje“ (*praesentat seu nominat*) biskupów, zasięgając rady biskupów tej samej prowincji.

biskupi diecezjalni, koadjutorzy z prawem następstwa i biskup polowy, przed objęciem swych czynności, w ręce Prezydenta Rzeczypospolitej.

Rota tej przysięgi gwarantuje lojalność wobec Państwa nie tylko ze strony biskupów, lecz także ze strony podległego im duchowieństwa.

Art. XIII.

Pierwsza część tego artykułu zawiera postanowienie o udzielaniu nauki religii w szkołach oraz nauk kościelnych na wydziałach teologicznych uniwersytetów państwowych.

Postanowienie to wypowiada na wstępie zasadę obowiązkowości nauki religii w szkołach, a zatem dotyczy kwestji, unormowanej w art. 120 Konstytucji ¹⁾.

Konstytucja ustala obowiązkowość nauki religii „w każdym zakładzie naukowym, którego program obejmuje kształcenie młodzieży poniżej lat 18, utrzymywanym w całości lub w części przez Państwo, lub ciała samorządowe“.

Konkordat zaś postanawia, że nauka religii jest obowiązkowa „we wszystkich szkołach publicznych, z wyjątkiem szkół wyższych“.

Jakkolwiek postanowienia te odmiennie określają kategorie szkół, w których nauka religii jest obowiązkową, to jednak określenia te nie nastroczają w praktyce wątpliwości interpretacyjnych.

Następne postanowienia art. XIII dotyczą sposobu, w jaki Kościół wykonywa swe prawo „kierownictwa i nadzoru“ nauki religii, zagwarantowane w art. 120 Konstytucji.

Postanowienia te brzmią:

„Nauka ta będzie dawana młodzieży katolickiej przez na-

---

¹⁾ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dn. 9 grudnia 1926 r. o nauce szkolnej religii katolickiej podajemy w Dodatku.

uczycieli, mianowanych przez władze szkolne, które wybierać ich będą wyłącznie z pośród osób upoważnionych przez Ordynariuszów do nauczania religji. Kompetentne władze kościelne nadzorować będą nauczanie religji pod względem jego treści i moralności nauczycieli.

W razie gdyby Ordynariusz odebrał nauczycielowi dane mu upoważnienie, ten ostatni będzie przez to samo pozbawiony prawa nauczania religji“.

Jak widzimy, prawa władz szkolnych co do nadzoru nauki religji są gwarantowane przez to, że one to, a nie władze kościelne, mianują wszystkich nauczycieli religji tak duchownych jak świeckich. Prawa zaś władz kościelnych polegają na udzielaniu tak zwanej misji kanonicznej, t. j. upoważnienia do nauczania religji oraz na możliwości odebrania tego upoważnienia. Przytem władze szkolne są zobowiązane *nie mianować* nauczycielem religji nikogo, ktoby tego upoważnienia nie posiadał, oraz mianowanego już nauczyciela religji *usunąć* od tej nauki, jeśli mu władza kościelna to upoważnienie odbierze.

Nadto przysługuje Kościołowi prawo nadzorowania nauki religji, co do jej treści i co do moralności nauczycieli. Postanowienie to daje możność Kościołowi w razie skonstatowania, że nauczyciel religji wyklada ją niezgodnie z nauką Kościoła lub że prowadzi się niemoralnie, odebrać mu upoważnienie do nauczania religji, a tem samem zmusić władze szkolne do usunięcia go od nauki religji.

Art. XIII w dalszym ustępie rozciąga zastosowanie powyższych zasad co do mianowania i odwoływania nauczycieli religji także do profesorów, docentów i asystentów uniwersyteckich na wydziałach teologicznych uniwersytetów państwowych.

Dwa ostatnie ustępy art. XIII traktują o seminarjach duchownych, t. j. instytucjach kościelnych, służących do wykształcenia i wychowania przyszłych kapłanów. Konkordat

stwierdza czysto kościelny charakter tych instytucyj, przyznając Kościołowi prawo ich posiadania, kierowania niemi, a w szczególności prawo mianowania nauczycieli seminarjów duchownych, i nie zastrzegając Państwu żadnego wpływu na te nominacje.

Wreszcie postanawia art. XIII, że dyplomy naukowe, wystawiane przez seminarja duchowne, będą wystarczały do nauczania religji we wszystkich szkołach publicznych, z wyjątkiem szkół wyższych, to znaczy, że od profesorów, docentów i asystentów uniwersyteckich przy fakultetach teologicznych wymagana jest wyższa kwalifikacja naukowa.

Art. XIV.

Omawiając treść art. I Konkordatu, zauważyliśmy, że artykuł ten, zapewniający Kościołowi swobodną administrację majątku, wypowiada regułę, od której wyjątki znajdują się w dalszych postanowieniach Konkordatu. Taki właśnie wyjątek zawiera art. XIV.

Przewidziano w nim akty władzy państwowej, które mogą zmienić przeznaczenie dóbr kościelnych. Art. XIV uzależnia wprowadzie dopuszczalność takich aktów władzy państwowej od zgody władz duchownych, równocześnie jednak wymienia jako wyjątek akty, które tej zgody nie wymagają. Takimi aktami są przewidziane w obowiązujących ustawach państwowych wypadki wyłączenia dla celów regulacji dróg przewozowych i rzek, obrony państwowej oraz podobnych celów, a zatem wydane w zakresie prawa publicznego i dla dobra publicznego akty prawne, których cele, określone w tem postanowieniu Konkordatu wyraźnie *jako wyjątek*, muszą być ściśle interpretowane.

W każdym wypadku, w którym chodzi o zmianę przeznaczenia nieruchomości lub ruchomości, poświęconych wyłącznie dla służby bożej, akt prawny, zmieniający ich przeznaczenie.

może być przedsięwzięty dopiero po poprzednim odjęciu im przez władze kościelne charakteru rzeczy poświęconych.

Dalsze postanowienie art. XIV stawia przy przedsięwzięciu przez czynniki kościelne prac około budowy, przemiany lub restauracji kościołów i kaplic wyłącznie tylko ten warunek, aby te prace były wykonywane zgodnie z przepisami technicznymi i artystycznymi obowiązujących ustaw. Przez postanowienie to zniesione są zatem wszelkie przepisy b. państw zaborczych, uzależniające budowę kościołów, kaplic, a nawet stawianie krzyży przydrożnych od zezwolenia władzy świeckiej.

Końcowy ustęp art. XIV postanawia utworzenie w każdej diecezji komisji, mianowanej przez biskupa w porozumieniu z ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, dla ochrony znajdujących się w kościołach i lokalach kościelnych starożytności, dzieł sztuki, dokumentów archiwalnych i rękopisów, posiadających wartość historyczną lub artystyczną.

Celem wykonania tego postanowienia wydane zostało rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dn. 19 grudnia 1925 r. (Dz. Ust. Rz. P. Nr. 6, poz. 35) w sprawie komisji mieszanych dla ochrony zabytków sztuki i kultury, znajdujących się w katolickich kościołach i lokalach kościelnych¹⁾.

Ustanowienie takich komisji konserwatorskich zapobiega na przyszłość nieporozumieniom pomiędzy świecką władzą konserwatorską a władzą kościelną, w wypadkach nieodpowiedniego traktowania zabytków historycznych i dzieł sztuki.

Art. XV.

Jako przedmiot opodatkowania rozróżnia Konkordat dochody osobiste duchownych i ich majątek prywatny od dochodów i majątków osób prawnych kościelnych i zakonnych. Re-

---

¹⁾ Tekst tego rozporządzenia podajemy w Dodatku.

głą jest, że wszystkie powyższe kategorie mają być opodatkowane jednakowo z osobami i majątkiem obywateli Rzeczypospolitej oraz osób prawnych świeckich.

Od tej reguły ustanawia Konkordat wyjątki tylko na rzecz pewnych przedmiotów majątkowych, należących do *osób prawnych* kościelnych i zakonnych, a mianowicie na rzecz a) budynków poświęconych służbie bożej, b) seminarjów duchownych, c) domów przygotowawczych dla zakonników i zakonnic (t. j. nowicjatów), d) domów mieszkalnych zakonników i zakonnic, składających śluby ubóstwa i e) dóbr i tytułów prawnych, których dochody są przeznaczone na cele kultu religijnego i nie przyczyniają się do dochodów osobistych beneficjarjuszów.

Określenie wymienionych pod lit. e) przedmiotów wolnych od podatków wyłącza zatem od uwolnienia te dobra i tytuły prawne (prawa użytkowe), które przyczyniają się do dochodów osobistych beneficjarjuszów. Przez to określenie zaznacza Konkordat różnicę między majątkiem ściśle kościelnym, t. j. służącym bezpośrednio do celów kultu religijnego, a majątkiem beneficjalnym, służącym na utrzymanie kleru. Tylko ten pierwszy rodzaj majątku, t. j. majątek ściśle kościelny, jest zasadniczo wolny od podatku.

Ostatnie zdanie art. XV przewiduje jednak zwolnienia podatkowe także dla pewnych rodzajów majątku beneficjalnego, a mianowicie głosi, że pomieszczenia biskupów i duchowieństwa parafjalnego, oraz ich lokale urzędowe będą pod względem opodatkowania traktowane narówni z pomieszczeniami urzędowymi funkcjonarjuszów państwowych i lokalami instytucji państwowych.

Nadmienić wypada, że wszystkie powyższe zwolnienia zgodne są ze zwolnieniami, przewidzianymi w obowiązującym ustawodawstwie podatkowym, w dziale podatków bezpośred-

nich, o które tu wyłącznie chodzi. Postanowienia art. XV nie wymagają przeto żadnej zmiany w tem ustawodawstwie.

Art. XVI.

Przy omawianiu treści art. I wspomnieliśmy, że kwestję, kto jest powołany do wykonywania prawa Kościoła, zapewnionego w art. I, a mianowicie: prawa swobodnej administracji majątkowej, reguluje art. XVI.

A mianowicie artykuł ten określa atrybucje osób prawnych kościelnych, jako podmiotów prawa, w sposób następujący:

„Wszystkie polskie osoby prawne kościelne i zakonne mają, zgodnie z przepisami prawa powszechnie obowiązującego, prawo nabywania, odstępowania, posiadania i administrowania, według prawa kanonicznego, swego majątku ruchomego i nieruchomego, jak również prawo stawiania przed wszelkimi instancjami i władzami państwowymi dla obrony swych praw cywilnych“.

Konkordat stwarza przeto osobną kategorię *polskich* osób prawnych i podaje w dalszym ciągu art. XVI-go kryterjum do osądzenia, które osoby prawne kościelne i zakonne mają być uważane jako polskie. Decyduje o tem cel, dla którego powstały i miejsce stałego przebywania osób, upoważnionych do reprezentowania i zarządzania ich majątkiem. Cel ich powstania musi dotyczyć spraw kościelnych lub zakonnych Polski, a siedziba ich reprezentantów musi znajdować się na terytorjum Państwa Polskiego.

Osoby prawne kościelne i zakonne, nieodpowiadające powyższym warunkom, korzystać będą z praw cywilnych, przyznawanych przez Rzeczpospolitą cudzoziemcom.

Wyrażenie: „zgodnie z przepisami prawa powszechnie obowiązującego“, oznacza, że do działań prawnych, podejmo-

wanych przez polskie osoby prawne kościelne i zakonne, mają zastosowanie przepisy powszechnie obowiązującego prawa państwowego, tak materialnego, jako też i formalnego (proceduralnego), że przeto tracą moc obowiązującą wszelkie pozostałe po byłych państwach zaborczych postanowienia, które ograniczały osoby prawne kościelne w wykonywaniu praw cywilnych. Jak wspomnieliśmy już przy art. I, przepisy te uzależniały nabywanie, pozbywanie i obciążanie majątku kościelnego od zezwolenia władzy państwowej. Konkordat znosi te ograniczenia, przyznając kościelnym osobom prawnym te same prawa nabywania, odstępowania, posiadania i administrowania majątkiem ruchomym i nieruchomym, które przysługują świeckim osobom prawnym. Dodaje jednak ograniczenie ze stanowiska kościelnego, a mianowicie postanawia, że kościelne osoby prawne mają administrować swoim majątkiem „według prawa kanonicznego“. Przez to uchyla Konkordat te przepisy prawne b. państw zaborczych, które uprawniały do współudziału w zarządzie majątku kościelnego, wbrew prawu kanonicznemu, czynniki świeckie.

Konkordat przyznaje również osobom prawnym kościelnym i zakonnym prawo samodzielnego stawania przed wszystkimi władzami państwowymi w obronie swych praw cywilnych.

Wskutek tego postanowienia tracą moc prawną przepisy o przymusowym zastępowaniu Kościoła w sprawach cywilnoprawnych, przez Prokuratorję Generalną Rzeczypospolitej ¹⁾. Celem wykonania tego postanowienia Konkordatu wydane zostało rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 16 grudnia 1925 r.

---

¹⁾ Przepisy te nie wykluczały możliwości, że w sporach cywilnych między osobami prawnymi kościelnymi a Skarbem Państwa Prokuratorja Generalna byłaby zmuszoną zastępować przed sądem równocześnie obydwie strony spór wiodące.

Dz. Ustaw Rz. P. Nr. 127, poz. 904, o uchyleniu ciężącego na Prokuraturji Generalnej obowiązku zastępowania majątków kościelnych.

Art. XVI nie wyjaśnia jednak, którym urzędom i instytucjom kościelnym przysługuje osobowość prawna i powołuje się w tym względzie na prawo kanoniczne.

Ponieważ znajomość prawa kanonicznego nie może być wymagana, przeto Ministerstwo Sprawiedliwości wydało w Dzienniku Urzędowym Nr. 10, z dnia 15 maja 1926 r. komunikat, zawierający wyciąg z prawa kanonicznego o osobach prawnych kościelnych i zakonnych. Według tego komunikatu, którego osnowę podajemy w Dodatku, do zawierania aktów prawnych, dotyczących majątku kościelnego, są uprawnieni:

1) dla całej diecezji Biskup-Ordynariusz lub osoba przez niego upoważniona;

2) dla zakonów Prowincjał, lub osoba przez niego delegowana.

Art. XVII.

Przepisy prawne państw zaborczych uznawały cmentarze bądźto jako instytucję czysto wyznaniową, bądź jako instytucję świecką, w której zarządzie jednak biorą udział władze kościelne. Postanowienie art. 113 Konstytucji pozostawia „uznane przez Państwo związki religijne“ w posiadaniu i używaniu „zakładów dla celów wyznaniowych“. Nie ulega wątpliwości, że do kategorii takich zakładów zaliczyć należy również cmentarze.

Już zatem Konstytucja gwarantuje Kościołowi posiadanie i używanie cmentarzy, mających dotychczas znamiona instytucyj wyznaniowych. Art. XVII Konkordatu przyznaje Kościołowi nadto prawo *zakładania* takich cmentarzy, wyma-

ga jednak, aby tak prawo zakładania, jako też i prawo posiadania i zarządzania cmentarzy, przeznaczonych dla katolików, było wykonywane nie tylko według prawa kanonicznego, lecz także „zgodnie z powszechnem prawem państwowem“.

Będzie zatem rzeczą przyszłej ustawy o grzebaniu zmarłych, której wydanie od dłuższego czasu jest zamierzone, uzgodnić powyższe prawa przyznane Kościołowi przez Konstytucję i Konkordat z wymaganiami nowoczesnych przepisów policyjno-sanitarnych.

Art. XVIII.

W łonie Kościoła Katolickiego istnieją obok obrządku łacińskiego liczne obrządki wschodnie, jako to: grecko-rusiński, ormiański, słowiański, wołoski (rumuński), melchicki, włosko-grecki, chaldejski, syryjski, koptycki i maronicki. Według art. IX Konkordatu, jak zaznaczyliśmy przy omawianiu tego artykułu, istnieje w Polsce 20 diecezji obrządku łacińskiego, które pokrywają w zupełności całe terytorjum Rzeczypospolitej, oraz 3 diecezje obrządku grecko-rusińskiego i jedna obrządku ormiańskiego, mieszczące się wyłącznie w granicach województw lwowskiego, tarnopolskiego, stanisławowskiego i części województwa krakowskiego. Inne obrządki wschodnie nie posiadają w Polsce diecezji.

Art. XVIII postanawia, że duchowni i wierni wszelkich obrządków, znajdujący się poza swojemi diecezjami, podlegać będą Ordynarjuszom miejscowym według przepisów prawa kanonicznego. Z tego wynika, że duchowni i wierni obrządku łacińskiego, gdy się znajdą poza swoją diecezją, podlegać będą wprawdzie innemu Ordynarjuszowi, ale zawsze tego samego obrządku, duchowni zaś i wierni obrządków wschodnich, przebywający poza granicami rzeczonych diecezji, podlegać będą Ordynarjuszom miejscowym obrządku łacińskiego.

Art. XIX.

W art. XI Stolica Apostolska zgodziła się na ograniczenie swego prawa obsadzania stolic biskupich, zobowiązując się do zapytywania Prezydenta Rzeczypospolitej przed nominacją biskupa, czy nie podnosi zarzutów przeciw osobie kandydata. Art. XIX zawiera ograniczenia przysługującego biskupom prawa swobodnego nadawania beneficjów proboszczowskich. Jest to więc dalszy, przyznany przez Kościół na rzecz Państwa, wyjątek od wyrażonej w art. I Konkordatu zasady swobodnego wykonywania administracji kościelnej.

Wyjątkowość postanowienia, zawartego w art. XIX, zaznaczona jest w ten sposób, że pierwsze zdanie tego artykułu wypowiada *jako regułę* uznanie ze strony Państwa prawa „kompetentnych władz kościelnych“ do nadawania, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego, urzędów, funkcji i beneficjów kościelnych. Dalsza zaś jego treść wypowiada zasady przy nadawaniu beneficjów proboszczowskich i to zasady, nie mieszczące się w powszechnem prawie kanonicznem (*ius commune*), a zatem *zasady wyjątkowe*, ograniczające „kompetentne władze kościelne“ (w tym wypadku biskupów-ordynariuszów) w przysługującej im na mocy prawa kanonicznego swobodzie obsadzania najliczniejszej kategorii beneficjów kościelnych, a mianowicie beneficjów proboszczowskich.

Zasady te wymagają, aby biskup przed dokonaniem nominacji proboszcza zasięgnął wiadomości u właściwego Ministra Rzeczypospolitej (t. j. Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego), czy osoba kandydata odpowiada następującym warunkom: 1) czy jest on obywatelem polskim i odbył studja teologiczne w Polsce lub w instytucjach papieskich i 2) czy działalność jego nie jest sprzeczna z bezpieczeństwem Państwa.

Jeżeli Minister stwierdzi, że kandydat nie posiada którego

z tych warunków, nominacja tegoż nie może nastąpić, chyba tylko za wyraźnem zezwoleniem Rządu.

Przy wykonaniu tego prawa Rząd ograniczony jest terminem dni 30, w ciągu którego, licząc od dnia zawiadomienia o zamierzonej nominacji, winien Minister podnieść ewentualne zarzuty z powodu braku powyższych warunków ¹⁾).

Celem wykonania tego postanowienia Konkordatu wydane zostało Rozporządzenie Ministra W. R. i O. P. w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych z dn. 5 września 1925 r. ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 98, poz. 696.

Rozporządzenie to wyjaśnia w § 1, że za instytuty teologiczne w Polsce uważa się diecezjalne seminarja duchowne oraz wydziały teologiczne przy uniwersytetach, a za instytucje papieskie te zakłady dla wykształcenia kapłanów, których statuty zostały nadane przez Stolicę Apostolską.

§ 2 rozporządzenia postanawia, że zapytanie biskupa skierowane do Ministra W. R. i O. P. ma być wniesione na ręce właściwego Wojewody, który je przedłoży Ministrowi z własną opinią.

Odpowiedź Ministra otrzymuje biskup również za pośrednictwem Wojewody.

§ 4 rozporządzenia ustanawia sposób liczenia 30-dniowego terminu, w zakresie którego sprzeciw Ministra jest skuteczny²⁾).

---

¹⁾ Postanowienia art. XIX są, zdaniem naszym, zupełnie jasne co do kwestji, który akt nadania beneficjum proboszczowskiego podpada pod wymienione w nim zasady. Nie może być żadnych wątpliwości, że użyty na określenie tego aktu wyraz „nadawanie“ (w tekście francuskim „l'attribution“) nie daje podstawy do interpretacji zaciężniającej, według której biskup byłby zobowiązany do zawiadamiania ministra tylko przy pierwszym nadaniu probostwa duchownemu, który dotychczas proboszczem nie był. Wszak duchowny, będący proboszczem, nie może otrzymać nowego probostwa, bez zwolnienia go z dotychczasowego i bez „nadania“ mu probostwa nowego.

²⁾ Tekst rozporządzenia podajemy w Dodatku.

Art. XX.

W art. XIX otrzymało Państwo środek zapobiegawczy przeciwko mianowaniu proboszczami duchownych, bądźto obcych, bądźto nieprzyjaźnie dla Państwa usposobionych. Środek ten jednak mógłby być niewystarczającym w wypadku, gdyby duchowny rozwinął działalność sprzeczną z bezpieczeństwem Państwa dopiero po mianowaniu go proboszczem. Nadto środek ten ma zastosowanie tylko do proboszczów, podczas gdy nadawanie innych urzędów kościelnych nie jest w ten sposób ograniczone na rzecz interesu Państwa.

Pewną gwarancją lojalnego zachowania się duchowieństwa, podległego władzy biskupa diecezjalnego, jest podana w art. XII Konkordatu rota przysięgi biskupów-ordynariuszów, wedle której przysięgający obiecuje, że z zupełną lojalnością szanować będzie Rząd, ustanowiony Konstytucją, i że „sprawi, aby go szanowało podległe mu duchowieństwo“.

Postanowienie art. XX jest niejako rozwinięciem tej myśli i podaniem sposobu spełnienia tej obietnicy biskupa w wypadkach, gdzie nielojalność ze strony podległego mu duchownego nabiera znamion działalności skierowanej przeciwko bezpieczeństwu Państwa ¹⁾).

Z chwilą, gdy taka działalność duchownego zostanie ujawniona i określona w formie zarzutów przez władze państwowe,

---

¹⁾ Tekst art. XX nie daje żadnej podstawy do tłumaczenia go w ten sposób, jakoby odnosił się wyłącznie do proboszczów. Pogląd, jakoby użyty w nim wyraz „duchowny“ (un ecclésiastique) miał oznaczać wyłącznie tylko proboszcza, nie ma na swe uzasadnienie żadnego innego argumentu, prócz tego, że art. XX następuje bezpośrednio po art. XIX, który w ostatnich swych ustępach mówi o nominacji proboszczów. Argument ten jednak nie wytrzymuje krytyki, zwłaszcza, że w art. XX niema żadnego powołania się na art. XIX, a przeto obydwa te artykuły muszą być traktowane jako odrębne postanowienia.

Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przedstawia te zarzuty właściwemu Ordynarjuszowi, to jest przełożonemu obwinionego duchownego. Ordynarjusz ma w porozumieniu z Ministrem powziąć w ciągu trzech miesięcy właściwe zarządzenia. Nie ulega wątpliwości, że przez te „właściwe zarządzenia“ rozumie Konkordat kościelne środki karne, których stopień musi odpowiadać stopniowi winy oskarżonego.

Konkordat przewiduje jednak, że w ocenieniu winy lub jej stopnia może nastąpić różnica zapatrywań między Ordynarjuszem a Ministrem. Do wyrównania tej różnicy powołaną będzie komisja mieszana, złożona z czterech członków, których połowę wydeleguje Stolica Apostolska, a połowę Prezydent Rzeczypospolitej.

Celem wykonania tego artykułu, a mianowicie dla umożliwienia Rządowi powzięcia wiadomości o niełojalnym zachowaniu się duchownego, wydany został okólnik Ministra Sprawiedliwości Nr. 1084, z dn. 28 sierpnia 1925 (Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości Nr. 17) w sprawie zawiadamiania wojewodów i ordynarjuszów o przestępstwach popełnionych przez duchownych i zakonników ¹⁾.

Art. XXI.

Kościelne prawo patronatu jest to, jak wiadomo, instytucja prawa kanonicznego, powstała w wiekach średnich, a polegająca na tem, że patronom, t. j. osobom świeckim lub duchownym, które własnym kosztem ufundowały beneficjum (a więc np. wybudowały kościół i zabezpieczyły dotację proboszcza), przyznawał Kościół pewne prawa honorowe i majątkowe. Z praw tych najważniejszym jest prawo prezenty, czyli pra-

---

¹⁾ Osnowę tego okólnika, który odnosi się przeważnie do art. XXII, podajemy w Dodatku.

wo wyboru pomiędzy kandydatami ubiegającymi się o wolne beneficjum. Prawo to przechodzi na spadkobierców, względnie innych prawonabywców fundatora wraz z obowiązkiem utrzymania lub odbudowy budynku kościelnego, ewentualnie także budynków parafjalnych. Skutkiem tego patron ponosi dane koszty w całości lub wspólnie z parafjanami, a w tym ostatnim wypadku udział jego wynosi, stosownie do poszczególnych ustaw dzielnicowych, $\frac{1}{10}$, $\frac{1}{6}$ lub $\frac{1}{3}$ część wydatków budowlanych¹⁾.

Prawo patronatu straciło z biegiem czasu właściwe znaczenie i wartość tak dla patronów, jak dla Kościoła. Z jednej strony krępuje ono władze kościelne w obsadzaniu beneficjów, z drugiej zaś nakłada na patronów ciężary, uważane przez nich za zbyt dotkliwe w stosunku do praw, przysługujących im z tego tytułu. Wskutek tego tak Kościół, jak i Państwo dążą do zniesienia prawa patronatu²⁾.

Wobec tego stanu rzeczy postanowienie art. XXI, odnoszące się do tego prawa, nosi charakter postanowienia tymczasowego, które reguluje wykonanie prawa patronatu „aż do nowego układu“.

Do tego czasu pozostaje prawo patronatu zarówno państwowego, jak i osób prywatnych w mocy. Stanowiącą główną treść tego prawa prawo prezenty, czyli prawo patrona do oznaczenia kandydata na wakujące stanowisko, będzie patron według art. XXI wykonywać na podstawie przedstawionej mu

---

¹⁾ O ustawach b. państw zaborczych, regulujących sposób pokrywania kosztów budownictwa kościelnego, mówiliśmy powyżej przy art. IV Konkordatu.

²⁾ W kodeksie prawa kanonicznego Kościół występuje przeciw prawu patronatu, mianowicie nie dopuszcza do powstawania nowych praw patronatu (can. 1450), a istniejące stara się usuwać (can. 1451). Sejm zaś powziął kilkakrotne rezolucje za zniesieniem prawa patronatu.

przez biskupa listy, która musi zawierać trzy nazwiska kandydatów. Z pomiędzy tych trzech kandydatów ma patron prawo wybrać w ciągu dni 30. Gdyby patron nie dokonał wyboru w tym terminie, następuje tak zwana libera collatio, to jest biskup oznacza kandydata według własnego wyboru.

Jeżeli chodzi o obsadzenie beneficjum proboszczowskiego, biskup zgłasza następnie zamiar zamianowania proboszcza Ministrowi, który może w myśl art. XIX, jak mówiliśmy powyżej, zgłosić swoje zarzuty.

Gdyby zatem Rząd, który jest patronem bardzo licznych beneficjów proboszczowskich w b. zaborze austriackim i pruskim, nie wykonał swego prawa prezenty,¹⁾ przysługuje mu jeszcze prawo z art. XIX do zgłoszenia zarzutów przeciwko kandydatowi, wybranemu przez biskupa, w ciągu dalszych dni 30, licząc od dnia zawiadomienia przez biskupa o zamiarze nominacji.

Art. XXII.

Pierwszy ustęp art. XXII brzmi:

„W razie gdyby duchowni lub zakonnicy byli oskarżeni przed sądami świeckimi o zbrodnie, przewidziane przez ustawy karne Rzeczypospolitej, sądy wspomniane zawiadomią niezwłocznie kompetentnego Ordynariusza o każdej sprawie tego rodzaju i w danym razie przekażą mu akt oskarżenia oraz wyrok sądowy wraz z jego motywami. Ordynariusz, względnie jego delegat, po zakończeniu przewodu sądowego, będą mieli prawo zapoznania się z odnośnymi aktami. W razie areszto-

---

¹⁾ Prawo prezenty imieniem Rządu wykonywa w b. zaborze pruskim wojewoda, a w b. zaborze austriackim Minister Wyzn. Rel. i Ośw. Publ.

wania lub uwięzienia wspomnianych powyżej osób, władze cywilne zachowywać będą względy należne ich stanowi i stopniowi hierarchicznemu“.

W pierwszych dwóch zdaniach powyższego ustępu ustanowiono sposób postępowania w razie oskarżenia duchownych *o zbrodnie*. Wspomniane tam „ustawy karne Rzeczypospolitej“ rozróżniają trzy rodzaje przestępstw: zbrodnie, występki i przekroczenia (wykroczenia). Z tego wynika, że te pierwsze dwa zdania odnoszą się wyłącznie do zbrodni, jako specyficznego rodzaju przestępstw.

Dalsze postanowienia art. XXII, a mianowicie ostatnie zdanie powyżej przytoczonego ustępu pierwszego i cały ustęp drugi odnoszą się do wszystkich trzech rodzajów przestępstw.

Nie można tłumaczyć art. XXII w ten sposób, że zawiera on ograniczenie kościelnego „privilegium fori“, a mianowicie, że ustanawia wyjątkowe wypadki, w których duchowieństwo podlega świeckiemu sądownictwu, z czego miałyby wynikać rzekomo wnioski a contrario, że wszystkie niewymienione w art. XXII wypadki podlegają wyłącznie sądownictwu kościelnemu. Takiemu tłumaczeniu sprzeciwia się brzmienie art. XXII, który nie stwierdza kościelnego „privilegium fori“ jako zasady, ani tem samem nie wymienia wypadków, mających być wyjątkiem od tej zasady, a więc wyjątkiem dla Kościoła niekorzystnym, lecz normuje *sposób postępowania władz świeckich* w razie oskarżenia, aresztowania i uwięzienia duchownych, czyli ustanawia wyjątek od prawideł państwowych na korzyść Kościoła.

Drugi ustęp art. XXII brzmi:

„Duchowni i zakonnicy podlegać będą aresztowaniu oraz odbywać kary więzienne w pomieszczeniach oddzielonych od pomieszczeń dla osób świeckich, o ile nie zostali pozbawieni godności kościelnej przez kompetentnego Ordynariusza. W razie sądowego skazania na więzienie, odbywać oni będą tę

karę w klasztorze lub w innym Domu zakonnym, w pomieszczeniach na ten cel przeznaczonych“.

W pierwszym zdaniu tego ustępu jest mowa o „areszcie“, a zatem o zamknięciu prewencyjnym, oraz o „karach więzennych“ (les peines de reclusion), to znaczy o karach ciężkiego więzienia. W ostatnim zaś zdaniu wyraz polskiego tekstu „więzienie“ nie oddaje dokładnie znaczenia wyrazu „détention“, użytego w tekście francuskim. Z takiego tłumaczenia wynikałaby bowiem sprzeczność, ze względu na pierwsze zdanie, gdzie wyrazy tekstu francuskiego „les peines de reclusion“ przetłumaczono przez „kary więzienne“. Sprzeczność ta ustaje, jeżeli przyjmiemy, zgodnie z tekstem francuskim, że w pierwszym zdaniu „kary więzienne“ oznaczają kary ciężkiego więzienia *za ciężkie przestępstwa* — na co wskazuje także okoliczność, że przewidziano w tym wypadku możliwość pozbawienia skazanego godności kościelnej — w końcowem zaś zdaniu słowo „détention“ oznacza kary więzienia zwykłego, *za lżejsze przestępstwa*, na co znów wskazuje okoliczność, że kary takie mogą duchowni odbywać w klasztorze.

To postanowienie jest również poparciem powyżej wypowiedzianego twierdzenia, że nie tylko zbrodnie, lecz także lżejsze przestępstwa, t. j. występki i przekroczenia, są przedmiotem postanowień art. XXII.

Celem wykonania tych postanowień wydało Ministerstwo Sprawiedliwości wspomniany powyżej przy art. XX okólnik Nr. 1084 z dn. 28 sierpnia 1925 r. (Dz. Urz. Nr. 17) do wszystkich sądów i urzędów prokuratorskich¹⁾.

Art. XXIII.

W kościołach używa się języka krajowego, t. j. niełacińskiego, w trzech wypadkach: 1) jako języka kazań, 2) przy

---

¹⁾ Tekst okólnika podajemy w Dodatku.

nabożeństwach dodatkowych i 3) przy tych wykładach w Seminarjach duchownych, których przedmiotem nie są „nauki święte“, t. j. nauki teologiczne, udzielane z reguły w języku łacińskim. W tych trzech wypadkach zwyczaj obecny, panujący w diecezjach obrządku łacińskiego, nie może być zmieniony bez specjalnego upoważnienia Konferencji Biskupów tegoż obrządku.

Chodzi tu o spokój narodowościowy w diecezjach obrządku łacińskiego o mieszanej ludności. Tak więc w tych diecezjach nie może biskup, ani tem mniej proboszcz, zmieniać języka kazań i nabożeństw dodatkowych, nie uzyskawszy na to upoważnienia Konferencji Biskupów.

Art. XXIV.

Artykuł ten normuje w 9 ustępach stosunek Państwa do majątku kościelnego.

Pierwsze dwa ustępy odnoszą się do prawa własności tych dóbr ruchomych i nieruchomych, kapitałów, dochodów i innych tytułów prawnych, które posiada Kościół „obecnie“, t. j. przynajmniej od dnia zawarcia Konkordatu, t. j. od dnia 10 lutego 1925 r.

Co do tych przedmiotów majątkowych, posiadanych przez Kościół *faktycznie* w dniu zawarcia Konkordatu, uznaje Rzeczpospolita *prawo własności* na rzecz posiadających go osób prawnych kościelnych i zakonnych. W razie gdyby to prawo własności nie było zapisane w księgach hipotecznych na rzecz tych osób, Rzeczpospolita zezwala na jego wpis, a to na podstawie deklaracji kompetentnego Ordynariusza, poświadczonej przez „władzę cywilną“.

Postanowienia powyższe wywołują cały szereg kwestyj spornych, które winny być usunięte w drodze przepisów ogólnie obowiązujących, t. j. w drodze ustawy (lub rozporządze-

nia Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustawy), a to szczególnie z tego powodu, że ostateczne wykonanie tych postanowień będzie zależało od sądów (wydziałów hipotecznych) ¹⁾.

Jedną z takich kwestyj spornych jest, czy postanowienia te odnoszą się tylko do tych majątków, posiadanych faktycznie przez Kościół, których prawo własności zapisane jest dotychczas na rzecz *Skarbu Państwa*. Naszem zdaniem ustępy 1-szy i 2-gi art. XXIV nie zawierają niczego, coby uprawniało do zastosowania ich wyłącznie do tego rodzaju majątków; owszem, wyrazy „*wszystkich majątków*“, użyte w 1-szym ustępie art. XXIV, przemawiają przeciwko takiemu ograniczeniu.

Z tem łączy się druga kwestja sporna, a mianowicie, kto jest „władzą cywilną“ kompetentną do zaświadczenia deklaracji Ordynarjuszów. Jeżeli tu nie chodzi wyłącznie o majątki, zapisane hipotecznie na rzecz Skarbu Państwa, a zaświadczenie władzy cywilnej nie ma być bynajmniej zezwoleniem na zmianę wpisu hipotecznego ze strony osoby, dotychczas za właściciela wpisanej, lecz wyłącznie tylko *stwierdzeniem faktu posiadania*, to „władzą cywilną“ kompetentną do zaświadczenia deklaracji Ordynarjuszów nie może być Minister Skarbu, tem mniej, że nie jest wymieniony w art. 2 ustawy z dn. 23 kwietnia 1925 r., ratyfikującej Konkordat, w gronie ministrów, którzy są powołani do wykonania Konkordatu. Naszem zdaniem tą „kompetentną władzą cywilną“ winien być minister, który jest konstytucyjnie odpowiedzialny za realizację stosunku Kościoła do Państwa i który w innych postanowieniach (art. XIX, XX i XXI) Konkordatu jest oznaczony jako „kompetentny

---

¹⁾ W chwili ukończenia niniejszej pracy Ministerstwa, powołane do wykonania Konkordatu, nie uzgodniły projektu ustawy, czy rozporządzenia wykonawczego, wyjaśniającego kwestje sporne, o których mowa powyżej.

Minister“¹⁾, a zatem Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego¹⁾).

Jakkolwiek w ustępach 1-ym i 2-im art. XXIV niema warunku, że posiadanie, mające wywoływać wpis prawa własności na rzecz Kościoła, ma być posiadaniem prawnem, jednak zdaje się nie ulegać wątpliwości, że posiadanie to nie może być wadliwem, lecz musi być posiadaniem w dobrej wierze i we własnem imieniu.

W przepisach wykonawczych do postanowień ustępów 1 i 2 art. XXIV winno być także ustalone pojęcie „właściwego Ordynariuszusa“, ponieważ pojęcie to mogłoby być dla sądów niejasnem, zwłaszcza, gdy będzie chodziło o majątki posiadane przez osoby prawne zakonne.

Trzeci ustęp art. XXIV traktuje o dobrach Kościoła Katolickiego, zabranych Kościołowi przez b. rządy zaborcze, a znajdujących się obecnie w posiadaniu Państwa Polskiego, oraz w związku z tem o dotacjach wypłacanych ze Skarbu Państwa na rzecz Kościoła. Co do wspomnianych dóbr, ma być zawarty osobny układ ze Stolicą Apostolską, a do czasu jego zawarcia zobowiązuje się Państwo wypłacać na rzecz Kościoła dotacje wyszczególnione w Załączniku do Konkordatu.

Ze sposobu ujęcia tych dwóch kwestyj, a mianowicie: kwestji dóbr poduchownych i kwestji dotacji w 3-cim ustępie art. XXIV, wynika przedewszystkiem, że tytułem wypłacania przez Państwo uposażeń na rzecz Kościoła jest fakt, uznany przez Państwo, że Kościół został przez b. rządy zaborcze pozbawiony dóbr i że dobra te obecnie posiada Państwo Polskie,

---

¹⁾ Prócz Ministra Skarbu wymieniano dotąd kompetencję Ministra Sprawiedliwości, Ministra Rolnictwa i Dóbr Państwowych oraz Ministra Robót Publicznych.

które zatem z tytułu rekompensaty za dochód z zabranych dóbr zobowiązuje się wypłacać dotacje na rzecz Kościoła.

Podkreślenie tego tytułu rekompensaty, na którym wedle Konkordatu polega prawo Kościoła do świadczeń ze Skarbu Państwa, znajduje się w postanowieniach ustępu 3-go art. XXIV, że dotacje, określone w Załączniku A., będą wypłacane do czasu zawarcia osobnego układu co do dóbr zabranych, oraz że za każdy hektar ziemi, nadanej biskupstwom, seminarjom i beneficjom proboszczowskim z parcelowanych dóbr poduchownych, będzie im potrącanie 50 zł. z ich uposażeń, wypłacanych ze Skarbu Państwa, według Załącznika A.

Załącznik ten wyszczególnia uposażenia Kościoła w 7 kategoriach. Pierwsza kategoria obejmuje dotacje personalne duchowieństwa i ustanawia je w punktach „według bieżącej mnożnej dla urzędników państwowych“. Z tego sposobu określania uposażeń personalnych duchowieństwa nie wynika bynajmniej, aby Konkordat stawiał duchowieństwo co do tytułu jego uposażenia narówni z urzędnikami, a mianowicie, aby uznawał uposażenie duchowieństwa, wypłacane ze Skarbu Państwa, tak jak uposażenie funkcjonariuszów państwowych, jako wynagrodzenie za spełniane funkcje. Tytułem bowiem do wypłacania uposażeń duchowieństwu jest, jak widzieliśmy, tytuł rekompensaty za zabrane dobra, a określenie dotacji personalnych w punktach jest tylko sposobem ich obliczania.

Dalszą cechą tych dotacyj jest ich tymczasowość. Ten charakter tymczasowości wynika nie tylko ze wspomnianego postanowienia art. XXIV, że dotacje określone w Załączniku A. wypłacać będzie Państwo do czasu zawarcia osobnego układu co do dóbr poduchownych, lecz także z postanowienia przedostatniego ustępu Załącznika A., który brzmi:

„W razie potrzeby i o ile położenie finansowe Państwa na to pozwoli, uposażenia powyższe zostaną powiększone dostatecznie, aby zapewnić stosowny byt materialny proboszczom

oraz innym członkom duchowieństwa, a to na zasadzie specjalnej umowy, dotyczącej t. zw. iura stolae“.

Postanowienie powyższe przewiduje zatem nową umowę pomiędzy Kościołem a Państwem, która ma unormować kwestję tak zwanych iura stolae, t. j. opłat uiszczanych duchowieństwu przez wiernych za spełniane funkcje duchowne. W razie zniesienia lub ograniczenia tych opłat, mają być uposażenia dotychczasowe powiększone ze szczególnem uwzględnieniem położenia finansowego Państwa.

Ze względu na to Sejm przy ratyfikacji Konkordatu powziął w dniu 27 marca 1925 r. między innymi rezolucję, w której wzywa Rząd do opracowania ustaw, mających na celu wydadne podniesienie uposażenia duchowieństwa.

Z postanowienia zaś art. XXIV, iż Państwo zapewnia Kościołowi dotacje nie niższe, pod względem wartości realnej, od dotacyj wypłacanych przez rządy b. państw zaborczych wynika, że Konkordat ustanawia tylko minimum tych dotacyj, a nadto podkreśla jeszcze raz charakter rekompensaty, który dotacje te noszą, również z tego powodu, że Państwo zobowiązało się do nich, jako sukcesor praw i obowiązków b. państw zaborczych, państwa zaś te wypłacały uposażenia duchowieństwu nie z innego tytułu, jak właśnie z tytułu rekompensaty za zabrane dobra.

W postanowieniu ustępu 4-go art. XXIV przewiduje Konkordat, że w posiadaniu b. państw zaborczych znajdują się nieodzyskane dotychczas przez Państwo Polskie, jako prawonabywcę tych państw, dobra, do których są przywiązane prawa osób prawnych kościelnych i zakonnych, bądźto do presta-cyj, zapewnionych przez te państwa, bądźto do zarządu dóbr nieruchomości i kapitałów przeznaczonych dla Kościoła. W ra-

zie rewindykacji takich dóbr, zobowiązuje się zatem Państwo nie zmieniać ich powyższego przeznaczenia.

Następne ustępy: 5, 6, 7, 8 i 9 artykułu XXIV zawierają postanowienia o wykonaniu reformy rolnej w stosunku do dóbr kościelnych.

A mianowicie: Stolica Apostolska zgadza się, aby Rzeczpospolita Polska wykupiła od beneficjów biskupich, od seminarjów, od beneficjów kapitułarnych, proboszczowskich i innych¹⁾ posiadane przez nie ziemie za cenę obliczoną według przepisów obowiązujących dla osób prywatnych, a zatem według przepisów Działu IV ustawy o wykonaniu reformy rolnej z dnia 28 grudnia 1925, względnie według przepisów ustawy w czasie wykupu obowiązującej. Wolnemi od przymusowego wykupu pozostaną jednak dla biskupstw, seminarjów i kapituł obszary po 180 hektarów, a dla probostw i innych beneficjów obszary po 15 do 30 ha, zależnie od gatunku ziemi. Cena wykupu będzie wypłacana tej osobie prawnej kościelnej, do której należała wykupiona ziemia i pozostanie do wolnej dyspozycji Kościoła.

Wszystkie wyżej wymienione kościelne osoby prawne będą miały prawo wybrać same, z dóbr do nich należących, te parcele ziemi, które mają być wolne od przymusowego wykupu.

Ziemie rolne, należące do poszczególnych klasztorów i do ich zakładów dobroczynnych, będą wykupione za cenę, obliczoną według przepisów, które stosuje się do majątków świeckich

---

¹⁾ Użyte w polskim tekście Konkordatu wyrażenie „zwykłe beneficjum“, jako tłumaczenie francuskiego „*bénéfice simple*“, oznacza t. zw. beneficium simplex, t. j. beneficjum pojedyncze, nie połączone z obowiązkiem rezydencji, w odróżnieniu od „beneficjum podwójnego“ czyli rezydencjalnego.

osób prawnych, przyczem każdy dom zakonny i każdy zakład dobroczynny ma być uważany za oddzielną jednostkę rolną i będzie miał prawo zachowania co najmniej 180 ha ziemi rolnej, jako wolnej od wykupu.

Końcowy ustęp art. XXIV przyznaje osobom prawnym kościelnym i zakonnym, narówni z osobami prawnymi świeckimi, prawo bezpośredniego dokonywania parcelacji ziem rolnych, do nich należących.

Art. XXV.

Postanowienie art. XXV znosi moc prawną wszystkich ustaw, rozporządzeń lub dekrétów, będących w sprzeczności z poprzednimi artykułami. Moc prawna uchylonych przepisów ustaje ipso facto („de ce fait même”) od dnia, w którym zaczął obowiązywać Konkordat *jako ustawa* (t. j. od dnia 3 sierpnia 1925 r.), to znaczy, że do ich uchylenia nie potrzeba nowej ustawy.

Celem ułatwienia władzom wykonawczym zajmowania jednolitego stanowiska wobec przepisu art. XXV Konkordatu wydany został okólnik Prezesa Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1925 r., ogłoszony w Monitorze Polskim Nr. 204.¹⁾

W okólniku tym wymieniono przepisy prawne, których jako sprzecznych z Konkordatem (a częściowo i z Konstytucją) nie należy nadal stosować wobec Kościoła Katolickiego i jego członków.

W końcowym ustępie tego okólnika dodano uwagę, że także wszystkie późniejsze przepisy ustawodawcze b. państw zabórczych, wydane na podstawie wymienionych w okólniku ustaw, nie będą również stosowane do Kościoła i jego członków.

---

¹⁾ Tekst powyższego okólnika podajemy w Dodatku.

Art. XXVI.

Artykuł ten zawiera postanowienie wykonawcze do art. IX, w którym ustalono organizację hierarchiczno-terytorjalną Kościoła Katolickiego na obszarze Państwa. W art. XXVI zobowiązała się przeto Stolica Apostolska w ciągu 3 miesięcy po wejściu w życie Konkordatu dokonać w porozumieniu z Rządem utworzenia i rozgraniczenia prowincyj kościelnych oraz diecezji wyliczonych w art. IX, przyczem granice prowincyj kościelnych i diecezji mają odpowiadać granicom Państwa.

Czyniąc zadość temu postanowieniu, wydała Stolica Apostolska wspomnianą wyżej przy art. IX bullę „*Vixdum Poloniae unitas*“, zawierającą opisanie i rozgraniczenie prowincji i diecezji katolickich na obszarze Państwa Polskiego.¹⁾

Drugi ustęp art. XXVI przewiduje zawarcie oddzielnego układu między Stolicą Apostolską a Państwem Polskiem co do dóbr kościelnych, położonych w Polsce, lecz należących do osób prawnych kościelnych lub zakonnych zagranicznych. To postanowienie odnosi się głównie do dóbr Kapituły Wrocławskiej, położonych w Polsce. Rokowania co do zawarcia wspomnianego układu już zostały wszczęte.²⁾

Art. XXVII.

W myśl postanowienia tego artykułu Konkordat wszedł w życie w dwa miesiące po wymianie dokumentów ratyfikacyjnych. Akt wymiany nastąpił dnia 2 czerwca 1925 r., a zatem Konkordat rozpoczął obowiązywać z dniem 3 sierpnia 1925 r.

---

¹⁾ Tekst bulli podany w Dodatku.

²⁾ W chwili ukończenia niniejszej pracy układ powyższy nie został jeszcze zawarty.

ROZDZIAŁ III.

PRAWOSŁAWIE.

AUTOKEFALJA KOŚCIOŁA PRAWOSŁAWNego W POLSCE. STATUT ORGANIZACYJNY. TYMCZASOWE UREGULOWANIE STOSUNKU PAŃSTWA. UPOSAŻENIE ZE SKARBu PAŃSTWA.

Przy rozpatrywaniu postanowień Konstytucji, odnoszących się do wyznań, zaznaczyliśmy różnice, które czyni Konstytucja między Kościołem Katolickim a Kościołami mniejszości religijnych i innymi prawnie uznanymi związkami religijnymi, tak w sposobie uznania praw wewnętrznych, któremi one się rządzą, jako też w sposobie określania, czy „ustalania“ stosunku Państwa do tych Kościołów i związków religijnych.

Prawo wewnętrzne Kościoła Katolickiego zostało uznane już przez Konstytucję, prawa wewnętrzne Kościołów mniejszości religijnych zaś mają być dopiero uznane przez Państwo, „o ile nie zawierają postanowień, sprzecznych z prawem“.

Stosunek Państwa do Kościoła Katolickiego został „określony“ Konkordatem, t. j. układem dwustronnym, stosunek Państwa do Kościołów mniejszości ma być „ustalany“ w drodze ustawodawczej, po porozumieniu się z ich prawnymi reprezentacjami.

Nie ulega wątpliwości, że pomiędzy uznaniem prawa wewnętrznego pewnego Kościoła mniejszości a ustawą, ustalającą jego stosunek do Państwa, musi zachodzić ścisły związek. Prawo wewnętrzne bowiem określa także ustrój Kościo-

ła i jego urządzenia, które interesuje się Państwo, a od tego ustroju i od uznania tych urządzeń, jako niesprzeciwiających się prawom państwowym, zależy, czy i w jaki sposób ukształtuje się stosunek Państwa do tegoż Kościoła.

Z tego wynika, że Państwo, uznając prawo wewnętrzne którego z Kościołów mniejszości religijnych za niesprzeciwiające się prawu, przesądza już tem samem o swym do niego stosunku.

Kościół prawosławny w Polsce, którym zajmemy się najpierw z tego powodu, że pomiędzy wszystkimi chrześcijańskimi Kościołami mniejszości religijnych w Polsce liczy on największą ilość wyznawców (przeszło trzy miliony dusz), ogłosił swój statut wewnętrzny dnia 31 lipca 1926 r. na podstawie uchwały Synodu biskupów prawosławnych z dn. 1 lipca 1926 r.¹⁾

Uchwalenie tego statutu poprzedziły dwa akty kościelne zasadniczej doniosłości dla organizacji prawosławia w Polsce.

A mianowicie uchwałą Synodu biskupów prawosławnych z dn. 14 czerwca 1922 r. ogłosił się „Kościół prawosławny w Polsce“ jako autokefaliczny. Było to wyłączeniem się Cerkwi polskiej z przejściowego związku z Cerkwią moskiewską.

Akt ten oraz poprzedzający go stan faktyczny został kościelnie ulegalizowany przez Patriarchę Ekumenicznego w Konstantynopolu, Grzegorza VII, który w Tomosie z dn. 13 listopada 1924 r., ogłoszonym w cerkwi metropolitalnej w Warszawie dnia 17 września 1925 r., uznał *autokefalię* Kościoła prawosławnego w Polsce, to jest jego niezależność jako

---

¹⁾ W chwili oddania niniejszej pracy do druku statut wewnętrzny Kościoła prawosławnego nie został jeszcze przez Państwo uznany po myśli art. 115 Konstytucji.

jednostki równorzędnej we wspólnocie Kościołów prawosławnych i stwierdził, że zwierzchnią władzę w tym Kościele stanowi Synod Biskupów diecezjalnych pod przewodnictwem Metropolity jako Głowy Kościoła.

Statut organizacyjny, uchwalony przez Synod na zasadzie tych dwóch aktów, stwierdza, że Cerkiew prawosławna w Polsce jest częścią niepodległą Cerkwi ekumenicznej i że prawa jej są równe prawom innych prawosławnych cerkwi autokefalicznych.

W swoim życiu wewnętrznym nie podlega ona żadnym władzom obcym i kieruje się „prawem kanonicznym z uwzględnieniem istniejącego ustawodawstwa państwowego“.

Obecny stan organizacji hierarchicznej jest następujący:

Zwierzchnikiem Kościoła prawosławnego w Polsce jest „Metropolita warszawski i całej Polski“. Władzę swą sprawuje przy pomocy Synodu, w którego skład wchodzi prawosławni biskupi diecezjalni w Polsce.

Diecezji jest pięć: Wołyńska z siedzibą biskupa w Krzemieńcu, Poleska z siedzibą biskupa w Pińsku, Grodzieńsko-Nowogrodzka z siedzibą w Grodnie, Wileńska z siedzibą w Wilnie i Warszawska z siedzibą w Warszawie. Granice tych diecezji nie odpowiadają granicom województw.

Przy każdym biskupie diecezjalnym urzęduje Konsystorz, złożony z czterech członków duchownych i z personelu kancelaryjnego z sekretarzem Konsystorza na czele. Konsystorz pomaga biskupowi w zarządzie diecezją i sprawuje pod jego przewodnictwem sądownictwo duchowne.

Diecezje dzielą się na dekanaty, te zaś na parafje. Przy cerkwiach parafjalnych istnieją Dozory Kościelne z Opiekunem Cerkiewnym na czele, dla opieki nad świątynią, budynkami plebańskimi i cmentarzem.

Kandydaci stanu duchownego kształcą się w Seminarjach duchownych w Wilnie i w Krzemieńcu oraz w Studium teologii prawosławnej w Uniwersytecie Warszawskim.

Aż do ustalenia w drodze ustawodawczej stosunku Państwa do Kościoła prawosławnego¹⁾ stosunek ten został prawnie unormowany rozporządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 30 stycznia 1922 r. ogłoszonym w Monitorze Polskim Nr. 38 z r. 1922. Rozporządzenie to, pod tytułem „Tymczasowe przepisy o stosunku Rządu do Kościoła prawosławnego w Polsce“, przyjęte przez Synod Biskupów prawosławnych w Polsce, stanowi dotychczas podstawę dla państwowej administracji w stosunku do Kościoła prawosławnego.

Pierwszy ustęp tych przepisów postanawia, że Rząd uznaje Sobór biskupów pod przewodnictwem Egzarchy, posiadającego jurysdykcję Metropolity za reprezentację prawną Kościoła prawosławnego w Polsce.

W następnych ustępach unormowano wpływ Rządu na obsadzenie stanowisk hierarchicznych i duszpasterskich. A mianowicie zezwolono ówczesnemu Egzarsze na wykonywanie jurysdykcji kanonicznej Metropolity, przyczem zastrzegł sobie Rząd, że Metropolita (wówczas Egzarcha) będzie mógł korzystać z uprawnień, jakie mu z tego tytułu przysługują, a mianowicie mianować, przenosić i usuwać biskupów na obszarze Rzeczypospolitej na zasadzie postanowienia Soboru, *ale po uprzednim uzgodnieniu z Rządem*.

---

¹⁾ Projekt takiej ustawy został w Ministerstwie W. R. i O. P. opracowany w r. 1925 i od tego czasu trwają pertraktacje z reprezentacją Kościoła prawosławnego celem osiągnięcia porozumienia po myśli art. 115 Konstytucji.

Wszyscy biskupi składają przysięgę wierności do rąk Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Mianowanie, przenoszenie i usuwanie proboszczów unormowano w ten sposób, że najpóźniej w ciągu miesiąca od dnia opróżnienia parafji winien biskup wskazać właściwemu Wojewodzie kandydata, posiadającego obywatelstwo polskie, a jeżeli Wojewoda nie podniesie przeciwko kandydatowi zarzutów w ciągu 2 miesięcy od zawiadomienia, wtedy biskup będzie mógł instytuować tego kandydata na probostwo.

Kandydat, obejmujący po raz pierwszy probostwo, składa przysięgę na wierność Państwu w ręce starosty.

Jeżeli duchowny prawosławny utraci obywatelstwo polskie, albo jeśli będzie uznany winnym zbrodni lub takich czynów karygodnych, które pochodzą z chęci zysku, uwłaczają moralności, lub jeśli okaże się szkodliwym dla Państwa — właściwy biskup, na żądanie Ministra W. R. i O. P., obowiązany jest bezzwłocznie usunąć tego duchownego od sprawowania urzędu kościelnego. Dopuszczonymi do sprawowania urzędu kościelnego mogą być w zasadzie tylko obywatele polscy, którzy ukończyli studja teologiczne w uznanych przez Rząd seminarjach duchownych w Wilnie i Krzemieńcu oraz w wyższym prawosławnym zakładzie teologicznym, utworzonym przy uniwersytecie warszawskim.

Ilość parafij i filij prawosławnych została przez Rząd uzgodniona z zwierzchnią władzą Kościoła prawosławnego. Tworzenie nowych stanowisk biskupów diecezjalnych i biskupów wikariuszów zależy od zezwolenia Rządu.

Prawa języka polskiego zastrzeżono w czterech następujących wypadkach:

1) Akta stanu cywilnego parafij prawosławnych mają być prowadzone w języku państwowym polskim, a równoległe z tekstem polskim mogą być wpisywane akta w języku, używanym przez parafjan.

2) Wszyscy urzędujący biskupi prawosławni mają po-
sługiwać się w stosunku do władz państwowych i samorządo-
wych jedynie językiem polskim, jako urzędowym.

3) Język polski ma być obowiązkowo wykładany w se-
minariach duchownych.

4) Rozprawy publiczne w sprawach małżeńskich, prowa-
dzonych w Konsystorzach, odbywać się winny na żądanie jed-
nej ze stron w języku polskim.

5) Dowody urzędowe mają być wydawane przez Kon-
systorze w języku polskim.

Sprawa osobowości prawnej Kościoła prawosławnego i jego praw majątkowych nie została uregulowana ani w usta-
wodawstwie rosyjskim, które zawiera w tym względzie
sprzeczne przepisy, ani dotychczas w ustawodawstwie polskim.
Ustawa z dnia 17 grudnia 1920 r.¹⁾ o przejęciu niektórych ziem
na własność Państwa, w tem wszystkich ziem cerkiewnych, zo-
stała tylko w drobnej mierze wykonana, a następnie zniesiona
na skutek ustawy z dn. 28 grudnia 1925 r. o wykonaniu re-
formy rolnej.

Tak więc Kościół prawosławny posiada dotychczas prawie
nienaruszone dobra, oddane mu w użytkowanie przez b. rząd
rosyjski.

Gdyby zamierzone uregulowanie w drodze ustawodawczej
uposażenia duchowieństwa prawosławnego miało polegać na
tej samej zasadzie, na której oparto w Konkordacie uposaże-
nie duchowieństwa katolickiego, a mianowicie na zasadzie re-
kompensaty za już odebrane dobra kościelne, to należałoby
uwzględnić, że Kościołowi katolickiemu odebrały b. rządy za-
bórce przeważną część dóbr, a reszta ma być wykupiona na

---

¹⁾ Dz. Ust. Nr. 4, poz. 17 (1921 r.).

podstawie ustawy o wykonaniu reformy rolnej, podczas gdy Kościół prawosławny został dotychczas tylko nieznacznie uszczuplony w posiadaniu tych dóbr, które posiadał pod panowaniem rosyjskiem.

Dotacje wypłacane ze Skarbu Państwa na rzecz Kościoła i kleru prawosławnego winny właściwie pozostawać zatem w stosunku do dochodu z tych dóbr, których ten Kościół został pozbawiony. Mimo tego Państwo wypłaca temu Kościołowi od r. 1919 dotacje — pierwotnie na rzecz kilkudziesięciu parafij prawosławnych — i dotacje te z roku na rok się zwiększają.

Według preliminarza budżetowego na rok 1926 uposażenie Kościoła prawosławnego w Polsce, płatne ze Skarbu Państwa, wynosiło blisko dwa miliony złotych. A mianowicie:

dotacje osobowe metropolity, biskupów, członków konsystorza, urzędników konsystorjalnych, proboszczów, wikarych i alumnów wynosiły łącznie	1,542.560
na emerytury duchownych prelininowano	200.000
na wydatki rzeczowe instytucyj kościelnych	60.000
na zasiłki i stypendja	90.000
na fundusz budowlany	35.000
razem	1,927.560 zł.

Wobec nieuregulowanego dotychczas stosunku Państwa do Kościoła prawosławnego i wobec nieustalonego tytułu prawnego do wypłacania dotacyj ze Skarbu Państwa na rzecz tego Kościoła, wszystkie powyższe świadczenia mają charakter zasiłkowy i jako nieoparte na zobowiązaniach ustawowych mogą podlegać zmianom w preliminarzach budżetowych każdego roku.

ROZDZIAŁ IV.

WYZNANIA EWANGELICKIE I INNE WYZNANIA CHRZEŚCIJAŃSKIE NIEKATOLICKIE.

PODZIAŁ WYZNAŃ EWANGELICKICH WEDŁUG WIERZEŃ I WEDŁUG TERYTORJÓW. PRÓBY JEDNOLITEGO UNORMOWANIA STOSUNKU DO PAŃSTWA. SCHEMAT USTROJU KOŚCIOŁÓW EWANGELICKICH. ORGANIZACJE WYZNANIOWE EWANG. WEDŁUG PODZIAŁÓW TERYTORJALNYCH. UPOSAŻENIE ZE SKARBU PAŃSTWA. INNE WYZNANIA I SEKTY.

Pośród wyznań chrześcijańskich niekatolickich w Polsce największą ilość wyznawców po wyznaniu prawosławnem posiadają wyznania ewangelickie.

Ewangelicy, czyli wyznawcy doktryn religijnych powstałych na gruncie reformacji, dzielą się na obszarze Państwa Polskiego na cały szereg Kościołów i związków religijnych.

Podział ten powstał pod działaniem dwóch przyczyn: wyznaniowej i terytorjalnej.

Pod wpływem pierwszej z nich, a mianowicie różnicy wierzeń religijnych, dzielą się ewangelicy od czasów reformacji na wyznanie augsburskie, czyli luterskie i na wyznanie helweckie, zwane także kalwińskiem lub reformowanym.

Druga przyczyna podziału, przyczyna polityczno-terytorjalna, jest wynikiem głoszonego w czasie reformacji hasła. cuius regio, illius religio. Pod wpływem tej zasady powstawały od czasów reformacji w poszczególnych państwach, a więc także i w b. państwach zaborczych, osobne i niezależne od sie-

bie Kościoły krajowe (Landeskirchen), oddające swą władzę zwierzchnią w ręce krajowych suwerennych władz świeckich (das landesherrliche Kirchenregiment).

Jak zobaczymy poniżej, ta etatyzacja Kościołów ewangelickich miała miejsce nie tylko w Prusach, gdzie panujący piastował najwyższą godność kościelną ewangelicką (summus episcopus), ale nawet w b. Austrii i w b. Rosji, gdzie panujący należeli do innego wyznania.

Jest rzeczą charakterystyczną, że druga ze wspomnianych przyczyn, polityczno-terytorjalna, stanowiła silniejszą więź organizacyjną, skupiającą zrzeszenia ewangelickie, niż wspólność wierzeń religijnych. Dowodem tego jest, że oba odłamy wyznaniowe, augsburski i helwecki, są na terytorjum b. zaboru pruskiego połączone w jeden Kościół, zwany unijnym, a na terytorjum b. zaboru austr. w Kościół zwany Ewangelickim kościołem wyznania augsburskiego i helweckiego.

W b. zaborze rosyjskim oba wyznania tworzą osobne Kościoły, różniące się nie tylko pod względem wyznaniowym, ale także pod względem ustroju kościelnego. Gdy mianowicie w Kościele ew.-augsburskim najwyższą władzą kościelną jest Konsystorz, to w kościele ewang. reformowanym jest nią Synod.

Z powodu tych różnorodnych organizacji kościelnych ewangelickich na terytorjum Państwa Polskiego obowiązują obecnie dla każdej z tych organizacji osobne przepisy prawne z mocą ustawy, regulujące tak stosunek tych organizacji do Państwa, jako też i wewnętrzny ich ustrój.

Nie brakło też prób zniesienia tej dzielnicowości i jednolitego uregulowania stosunku Państwa do wszystkich Kościołów ewangelickich w Polsce w jednej ustawie. W r. 1920 pojawił się w ówczesnym Sejmie Ustawodawczym projekt ustawy, wypracowany w sferach Kościoła ewang.-augsburskiego w War-

szawie, a podpisany przez posła Nadera i towarzyszy „w sprawie wydania ustawy zasadniczej o stosunku Kościołów Ewangelickich w Polsce do Państwa“. Odbyte w ciągu roku 1921 w sejmowej Komisji Konstytucyjnej narady przy współudziale reprezentantów Kościołów ewangelickich stwierdziły jednak pomiędzy poszczególnymi Kościołami taką rozbieżność poglądów na ich stosunek do Państwa, że unormowanie tego stosunku w jednej wspólnej ustawie okazało się niemożliwym. Skutkiem tego projekt posła Nadera i tow. nie wszedł wcale pod obrady Sejmu.

Aż do uchwalenia w drodze ustawodawczej po myśli art. 115 Konstytucji przepisów prawnych, normujących stosunek Państwa do każdego z Kościołów ewangelickich, stosunek ten polega na ustawodawstwie b. państw zaborczych z temi jedynie zmianami, które wynikają z postanowień Konstytucji i ze zmiany terytorjalnej suwerenności państwowej.

Schemat ustroju, zasadniczo wspólny wszystkim organizacjom kościelnym ewangelickim, jest następujący:

Podstawową komórką ustrojową jest *gmina parafjalna* (zbór), na czele której stoi wybrany przez członków gminy zarząd świecki (Kolegium kościelne, Presbiterstwo). Zwierzchnikiem duchownym gminy jest pastor (proboszcz), wybierany również przez członków gminy.

Drugie miejsce w ustroju niektórych kościołów ewangelickich zajmują *gminy powiatowe* (senjoraty), łączące pewną ilość gmin parafjalnych (zborów). Na czele senjoratu stoi senjor, jako wspólny przełożony, wybierany z pomiędzy proboszczów senjoratu, i reprezentacja senjoralna (zgromadzenie powiatowe).

Wyższym stopniem ustrojowym są superintendenty (diecezje) z superintendentem, a w niektórych organizacjach

z konwentem superintendencjalnym, któremu przewodniczy superintendent, na czele.

Najwyższym stopniem ustroju jest na obszarze b. zaboru rosyjskiego generalny superintendent i Konsystorz, którego jest wiceprezesem, względnie Synod. W b. zaborze pruskim była nim Naczelna Rada Kościelna w Berlinie a w b. zaborze austriackim Naczelna Rada Kościelna w Wiedniu.

Wobec tych różnic ustrojowych rozpatrzemy poszczególne organizacje kościelne ewangelickie według podziałów terytorjalnych.

Na obszarze b. zaboru pruskiego istnieją trzy organizacje kościelne ewangelickie:

1) Kościół ewangelicko-unijny z Konsystorzem w Poznaniu, obejmujący ewangelików obydwu wyznań na obszarze województw poznańskiego i pomorskiego,

2) Kościół ewangelicko-unijny w polskiej części Górnego Śląska z własnym Synodem krajowym, krajową radą naczelną i superintendentem w Katowicach i

3) Kościół starołuterski, obejmujący kilka parafij na obszarze b. zaboru pruskiego.

Dla Kościołów unijnych obowiązuje cały szereg ustaw pruskich, z pośród których najważniejszymi są:

Postanowienia Powszechnego Prawa krajowego (Allgemeines Landrecht), Część II, tytuł 11.

„Kirchengemeinde- und Synodalordnung für die Provinzen Preussen, Brandenburg, Pommern, Posen, Schlesien und Sachsen“ z dn. 10 września 1873 (Zbioru ustaw str. 418).

„Gesetz betreffend die ewangelische Kirchenverfassung“ z dn. 3 czerwca 1876 (Zbioru ustaw str. 125) i

„Kirchengesetz, betreffend die Kirchliche Aufsicht über die Vermögensverwaltung der Kirchengemeinden“ z dn. 18 czerwca 1892 r. (R. G. V. Bl. 93/9).

Ustawy te obowiązują Kościół ewangelicko-unijny w polskiej części Górnego Śląska o tyle, o ile nie są sprzeczne z postanowieniami polsko-niemieckiej konwencji, dotyczącej Górnego Śląska, podpisanej w Genewie dn. 15 maja 1922 r. (Dz. U. R. P. Nr. 44, poz. 371), zawartemi w części trzeciej p. t. Ochrona mniejszości w tyt. II dz. III, artykuły 84—96.

Nie będziemy rozpatrywać powyższych ustaw, ponieważ stosunek Państwa Polskiego do Kościoła ewang.-unijnego ma być w najbliższym czasie uregulowany na podstawie projektów, opracowanych w r. 1924 w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Zauważyć tylko należy, że łączność organizacyjna tego Kościoła z Ewangelicką Radą Kościelną w Berlinie, jako władzą naczelną, ustala wskutek rozporządzenia Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej z dn. 3 lipca 1920 r. Dziennika Ustaw Minist. b. dzielnicy pruskiej Nr. 35, poz. 327 „w sprawie zjednoczonego Kościoła Ewangelickiego w b. dzielnicy pruskiej“.

Na obszarze b. zaboru rosyjskiego istnieją:

1) Kościół ewangelicko-augsburski z Konsystorzem i Generalnym superintendentem w Warszawie. Do związku tego Kościoła należą prócz ewangelików wyznania augsburskiego na obszarze b. zaboru rosyjskiego nadto ewangelicy, osiedli w polskiej części Śląska Cieszyńskiego,

2) Kościół ewangelicko-reformowany z Synodem w Warszawie i

3) Kolegium ewangelicko-reformowane z Synodem w Wilnie, czyli Jednota Wileńska.

Dla Kościołów tych obowiązują następujące ustawy:

1) „Ustawa dla Kościoła ewangelicko-augsburskiego w Królestwie Polskiem“, wydana na mocy ukazu z dn. 8 (20) lutego 1849 roku. Brzmienie §§ 152—162 tej ustawy zostało zmienione ustawą z dn. 27 kwietnia 1922 r., Dz. Ust. Rz. P. Nr. 32, poz. 257 (t. zw. lex Bobek), którą ustanowiono w miejsce dawnego Synodu Generalnego „Synod Konstytucyjny Kościoła Ewang.-Augsburskiego w Polsce“¹⁾.

2) W województwach wschodnich obowiązują dla Kościoła ewang.-augsburskiego postanowienia rosyjskiej ustawy wyznań obcych (Zbioru Praw Tom XI, Księga II, rozdz. I, artykuły 252—893). Są to postanowienia identyczne niemal z postanowieniami wspomnianej ustawy z r. 1849 dla Królestwa Polskiego.

3) Te same postanowienia obowiązują Kolegium ewang.-reformowane w Wilnie i zwoływany raz lub dwa razy do roku Synod Wileński.

4) Kościół ewang.-reformowany (Jednota Warszawska) rządzi się „Przepisami o zarządzie spraw Kościoła Ewang. Reformowanego w Królestwie Polskiem“, wydanymi równocześnie ze wspomnianą ustawą z r. 1849 na mocy ukazu z dnia 8 (20) lutego 1849 r.

Ustawy wydane dla Kościołów ewangelickich w b. zaborze rosyjskim odróżniają się od ustaw ewangelickich w b. zaborach pruskim i austriackim przez to, że gdy w tych ostatnich osobna ustawa reguluje stosunek Kościoła do Państwa (Staatsgesetz), a osobna określa autonomiczny ustrój kościelny (Kirchengesetz), to w b. zaborze rosyjskim obydwie te materje objęte są jedną ustawą, która zawiera przepisy państwowe bardzo głęboko wkraczające w autonomję kościelną i ustanawia-

---

1) Gminy ewangelickie na Śląsku Cieszyńskim, które przyłączyły się do Kościoła ewang.-augsburskiego w Warszawie, rządzą się ustawami obowiązującymi Kościół ewangelicki w b. zaborze austriackim.

jące wpływ władzy państwowej nawet na czysto kościelne sprawy wewnętrzne. Dlatego warto przejrzeć postanowienia wspomnianej ustawy rosyjskiej z r. 1849, choćby jako klasyczny przykład etatyzacji Kościoła ewangelickiego i to przez państwo, w którym wyznanie ewangelickie liczyło się do „wyznań obcych“, a religią panującą było prawosławie.

Oczywiście, należy tu odróżnić wpływ rządu, narzucony Kościołowi, od tego wpływu, który Kościół ewangelicki sam zapewnia Państwu wskutek swego ustroju, opartego od czasu reformacji na zwierzchnictwie władzy świeckiej.

Jak wyżej wspomniano, ustawa z r. 1849 łączy w sobie dwie materje, będące w innych państwach przedmiotem osobnych ustaw, a mianowicie przepisy, normujące stosunek Kościoła do Państwa, z przepisami, dotyczącymi wewnętrznych spraw Kościoła i religji.

Pierwszy rozdział ustawy zawiera kościelne przepisy o kandydatach stanu duchownego, o wakowaniu i obsadzaniu pastorałów, o ordynacji pastorów i ich instalowaniu, o ich obowiązkach i prawach, o karności służbowej i o oficjalistach i sługach kościelnych. Rząd musi być zawiadamiany o wakan-sie pastorału (§ 17), o instalacji pastora (§ 21), o wyjeździe duchownego zagranicę (§ 47), o sułspsnsji duchownego, o zło-żeniu go z urzędu lub pozbawieniu godności duchownej „ze wszelkiemi szczegółami“ (§ 84).

W § 62 ustawa określa tytułaturę duchownych (wielebny i przewielebny). Pomędzy przepisami o karności służbowej duchownych mieści się postanowienie, że duchowny może być pozbawiony stanu duchownego na mocy rozkazu monarchy (§ 76).

W rozdziale drugim, traktującym o wyższych urządach duchownych, zastrzeżono zatwierdzenie superintendenta generalnego cesarzowi (§ 110), a superintendenta namiestnikowi (gen. gubernatorowi) (§ 101). W myśl § 122 panujący nadaje

„w znak szczególnej Monarszej łaski i w nagrodę długoletniej i gorliwej pracy“ tytuł honorowy Biskupa ewangelicko-augsburskiego.

Konsystorz ewangelicko-augsburski jest najwyższą władzą kościelną w tem wyznaniu. Do jego zadań należy nadzór nad głoszeniem słowa bożego, nad służbą bożą, nad udzielaniem sakramentów i innemi czynnościami religijnemi.

W Konsystorzu tym przewodniczy prezes świecki, mianowany przez panującego, a zasiada w nim prócz superintendenta generalnego, *jako wiceprezesa*, dwóch członków świeckich i dwóch duchownych, mianowanych przez namiestnika (gen. gubernatora) (§§ 125 i 126).

Ustawa oznacza urzędniczą klasę rangi prezesa Konsystorza i jego świeckich członków (§ 129). Według § 134 Konsystorz zostaje *pod zwierzchnictwem* Komisji rządowej spraw wewnętrznych i duchownych (Ministerstwa) i zobowiązany jest do składania rządowi *raportów rocznych* o swych czynnościach, o stanie duchowieństwa, Kościoła i parafji (§ 137).

Konsystorz w ten sposób złożony i w tych warunkach urzędujący wyposażony został między innemi atrybucjami w prawo decyzji o wysokości opłat i składek parafjalnych. A mianowicie w rozdziale szóstym ustawy § 167 głosi: „Opłaty kościelne i składki pobierane na rzecz Kościołów, wedle obowiązujących przepisów lub dawnych zwyczajów, jakie dotąd istnieją, nie mogą być ani zwiększane, ani zmniejszane, ani usunięte, jak tylko za decyzją Konsystorza“.

Inne postanowienia rozdziału szóstego, traktujące o zarządzie majątku kościelnego, zawierają liczne uprawnienia państwowe do kontroli nad sprawami administracji majątkowej, lecz uprawnienia te są niemal identyczne z prawami kontroli, które wykonywały wszystkie rządy zaborcze także wobec majątku Kościoła Katolickiego, a które ustały dopiero obowiązywać wskutek wejścia w życie Konkordatu.

Wspomniane prawo Konsystorza ewang.-augsburskiego do decyzji o opłatach i składkach, nakładanych na parafjan, wykonywa Konsystorz, rozpoznając ostatecznie t. zw. „projekty do etatu“, czyli preliminarze budżetowe poszczególnych parafij i przedkładając je do zatwierdzenia Ministerstwu (§§ 138 i 187 ust. 4).

Układanie tych preliminarzy budżetowych i rozkładu składek na parafjan należy do obowiązków Kolegów kościelnych. Są to, jak wyżej powiedziano, świeckie zarządy gmin parafjalnych. Do ich kompetencji należą jednak nietylko sprawy administracji majątkowej, lecz nadto uprawnienia i obowiązki natury religijno-moralnej, jak np. zapobieganie wszelkiemu zgorzeniu w parafji, staranie o kształcenie młodzieży w nauce religii oraz o jej bogobojne i moralne wychowanie, a nadto czuwanie nad ścisłym wypełnianiem obowiązków przez duchownych (§ 186).

Tak więc kolegium kościelne, złożone z członków wybieralnych przez parafjan, jest organem nadzorującym pastora.

Podobnym duchem supremacji pierwiastka świeckiego nad duchownym przejęte są postanowienia, mocą których Konsystorz (zostający pod przewodnictwem świeckiego prezesa, mianowanego przez panującego) rozpoznaje i decyduje o skargach wniesionych na Superintendenta Generalnego (§ 133 ust. 19), a delegacja wyznaczona przez Konsystorz wizytuje parafję, w której Generalny Superintendent jest pastorem (§ 118).

Na obszarze b. zaboru austriackiego istnieje tylko jedna organizacja kościelna ewangelicka, a mianowicie „Ewangelicki Kościół augsburskiego i helweckiego wyznania“, do którego należą tak luteranie, jak kalwini w województwach: krakowskiem, lwowskiem, stanisławowskiem i tarnopolskiem.

Dla Kościoła tego obowiązują dwie ustawy:

1) Patent cesarski z dn. 8 kwietnia 1861 r. Dz. Ust. Pań.
Nr. 41 i

2) Ustawa kościelna, zatytułowana „Ustrój ewangelickiego Kościoła augsburskiego i helweckiego wyznania“, zatwierdzona postanowieniem cesarskim z dn. 9 grudnia 1891 r., a ogłoszona przez Ministerstwo Wyznań i Oświaty w N-rze 4 Dziennika Ustaw Państwa z r. 1892.

Pierwsza z tych ustaw zawiera zasady ustroju administracyjnego, przepisy, gwarantujące swobodę religijną obydwom wyznanom ewangelickim oraz postanowienia, zapewniające wpływ władzy państwowej na zarząd Kościoła.

Reprezentacja i zarząd Kościoła dzieli się na cztery stopnie: gminę parafjalną, senjorot czyli gminę powiatową, superintendenturę czyli gminę krajową i gminę ogólną (§ 3).

Organami zarządu kościelnego są: w gminie parafjalnej prezbiterstwo i większa reprezentacja gminy, w gminie powiatowej senjor i reprezentacja senjoratu, w gminie krajowej superintendent i konwent superintendencjalny, w gminie ogólnej „cesarsko-królewska naczelna rada kościelna“ w Wiedniu,¹⁾ konsystorze wyznania augsburskiego i helweckiego i synod generalny.

Najważniejsze z postanowień, zapewniających wpływ rządu na sprawy Kościoła, mieści się w § 16, wedle którego „prawo państwowego nadzoru nad kościołem ewangelickim i prawo veta“ wykonywa w najwyższej instancji Ministerstwo.

Charakterystycznym jest także postanowienie § 9, według

---

¹⁾ Tu zauważyć należy, że z końcem roku 1923 Naczelna Rada Kościelna w Wiedniu upoważniła Superintendenturę w Białej (w województwie krakowskim) i wydział superintendencjalny galicyjski do samodzielnego wykonywania uprawnień Naczelnej Rady Kościelnej w sprawach Kościoła ewangelickiego na obszarze b. Galicji.

którego ustawy kościelne, uchwalone przez synod generalny, do uzyskania mocy obowiązującej, potrzebują zatwierdzenia cesarskiego.

Na podstawie tego postanowienia cesarz austriacki zatwierdził w r. 1891 wspomnianą wyżej Ustawę Kościelną.

Ustawa ta, zawierająca rozwinięcie zasad ustrojowych, podanych w §§ 3 i 4 Patentu z r. 1861, dzieli się na następujące rozdziały: pierwszy, zatytułowany: „Zbór parafjalny“, zawiera przepisy o zarządzie gminy parafjalnej; drugi „Zbór senjoralny“ o zarządzie gminy powiatowej; trzeci „Zbór superintendencjalny“ o zarządzie superintendencji czyli diecezji (gminy krajowej) i czwarty „Zbór ogólny“ przepisy o Naczelnej Radzie Kościelnej i o synodzie generalnym.

Dalsze rozdziały ustawy traktują o sprawach szkolnych i naukowych, o karności kościelnej i o majątku kościelnym, a rozdział ostatni o *rocznych zasiłkach ze Skarbu Państwa dla zborów, senjoratów i superintendencji*.

Tu dochodzimy do kwestji, dotyczącej wszystkich Kościołów ewangelickich na obszarze Państwa Polskiego, a mianowicie do kwestji uposażenia tych kościołów ze Skarbu Państwa.

Jak widzieliśmy w rozdziale II niniejszej pracy, traktującym o Konkordacie, Kościół Katolicki pobiera uposażenie ze Skarbu Państwa na zasadzie rekompensaty za dobra kościelne, zabrane Kościołowi przez b. rządy zaborcze, które też wypłacały duchowieństwu katolickiemu dotacje z tego samego tytułu.

Zasada, na podstawie której Kościoły ewangelickie pobierały od b. rządów zaborczych i pobierają teraz dotacje ze

Skarbu Państwa Polskiego¹⁾), jest całkiem inna. Byłe rządy zaborcze subwencjonowały Kościoł ewangelicki z tytułu supremacji państwa nad tym Kościołem, tytułem zwierzchnictwa państwowego, wykonywanego bądźto bezpośrednio przez władze państwowe, bądź pośrednio przez Rady kościelne w Berlinie i w Wiedniu, oraz przez Konsystorze ewangelickie w Warszawie, wyposażone w atrybucje urzędów państwowych.

Jeżeli zatem Kościoły ewangelickie w Polsce przy uregulowaniu swego stosunku do Państwa dążą do zupełnego wyemancypowania się od tego zwierzchnictwa państwowego, to brakłoby tytułu do przyznania dotacji państwowej, o ile oczywiście Kościoły ewangelickie o nią ubiegać się będą.

Oprócz wyznań chrześcijańskich niekatolickich, o których mówiliśmy powyżej, t. j. prawosławia i wyznań ewangelickich, istnieje w Polsce cały szereg związków religijnych chrześcijańskich, które albo posiadają tylko niektóre prawa związków religijnych, albo też posiadają je tylko na pewnem terytorjum, jak np. Marjawici, posiadający te prawa, tylko na obszarze b. zaboru rosyjskiego.

Wyznania te są:

- 1) Adwentyści dnia 7-go, w b. zaborze rosyjskim,
- 2) Anglikanie, w b. zaborze pruskim,
- 3) Badacze Pisma św., w b. zaborze rosyjskim,
- 4) Baptyści, w b. zaborze pruskim i rosyjskim,
- 5) Bracia Morawscy (Herrnhuci, gminy braterskie), w b. zaborze austriackim i pruskim,
- 6) Darbyści, w b. zaborze pruskim.

---

¹⁾ Dotacja państwowa Kościołów ewangelickich w Polsce wynosiła według preliminarza budżetowego za rok 1926 kwotę 366.588 zł.

7) Ewangeliczni Chrześcijanie (sztundyści), w b. zaborze rosyjskim,

8) Irwingianie, czyli gminy apostołskie, w b. zaborze pruskim,

9) Kościół Boży, w b. zaborze rosyjskim,

10) Kwakrzy, w b. zaborze pruskim,

11) Marjawici, w b. zaborze rosyjskim,

12) Mennonici, we wszystkich trzech b. zaborach,

13) Metodyści, w b. zaborze pruskim,

14) Niemieccy Katolicy, w b. zaborze pruskim,

15) Gminy nowo-apostołskie, w b. zaborach pruskim i rosyjskim,

16) Pierwochrześcijanie (Pierwsi chrześcijanie), w b. zaborze rosyjskim,

17) Starokatolicy, w b. zaborach austriackim i pruskim,

18) Staroobrzędowcy, w b. zaborze rosyjskim,

19) Wolne gminy, w b. zaborze pruskim.

Uprawnienia korporacyjne powyższych związków religijnych są rozmaite, stosownie do tego, jak b. rządy zaborcze urządzały stosunek państwa do tych wyznań.

I tak np. w b. zaborach rosyjskim i pruskim istniała obok kategorii związków religijnych „uznanych“, także kategoria związków religijnych „tolerowanych“, w b. zaborze austriackim zaś istniały prócz związków religijnych uznanych i nieuznanych nadto związki religijne zakazane (np. sekta „katolików niemieckich“ Deutschkatoliken).

Uprawnienia powyżej wymienionych związków religijnych muszą być zatem indywidualnie oceniane według odnoszących się do nich specjalnych postanowień prawnych, które w niektórych wypadkach, np. co do Marjawitów w b. zaborze rosyjskim, mają charakter ustawy, w innych zaś polegają na dekretach władzy administracyjnej.

Charakterystycznym momentem przy ocenianiu uprawnień korporacyjnych każdego z wymienionych związków religijnych jest atrybut prowadzenia własnych ksiąg stanu cywilnego. Związki religijne, nieposiadające tego prawa, muszą wpisywać akta stanu cywilnego swych wyznawców do ksiąg stanu cywilnego, prowadzonych przez urzędy gminne.

Istnieją nadto związki religijne, które dotychczas na obszarze Państwa Polskiego żadnych uprawnień korporacyjnych nie otrzymały. Członkowie ich mogą przeto wykonywać przepisy swej religji lub obrządku tylko indywidualnie na zasadzie art. 111 Konstytucji, o czem mówiliśmy w Rozdziale I niniejszej pracy.

ROZDZIAŁ V.

WYZNANIA NIECHRZEŚCIJAŃSKIE.

WYZNANIE ŻYDOWSKIE. UWAGI OGÓLNE. ZAKRES DZIAŁANIA GMIN ŻYDOWSKICH. GMINY ŻYDOWSKIE NA OBSZARZE B. KONGRESÓWKI I NA KRESACH. GMINY ŻYDOWSKIE NA OBSZARACH B. ZABORÓW AUSTRIACKIEGO I PRUSKIEGO. WYZNANIE KARAIMSKIE. WYZNANIE MAHOMETAŃSKIE.

Podczas gdy wszystkie Kościoły chrześcijańskie przedstawiają się jako mniej lub więcej zwarte organizacje wyznaniowe, których szkieletem jest hierarchja, organizacja wyznania żydowskiego, nie posiadającego żadnej hierarchji, przedstawia się nazewnąz jako szereg gmin autonomicznych, nie połączonych żadnym wyższym węzłem ustrojowym.

Z tego wynika *pozornie* zupełne rozproszkowanie tego wyznania na poszczególne równorzędne i niezawisłe gminy miejscowe.

Gdy np. w Kościele ewangelickim, w którym gmina jest podstawową komórką organizacyjną, wyższym stopniem ustrojowym gmina powiatowa, czyli senjorat, dalszym — gmina krajowa, czyli superintendencja, a ostatnią instancją, tak w sprawach wyznaniowych, jak i administracyjnych, zbór ogólny, — gmina wyznaniowa żydowska jest sama dla siebie zamkniętym i niezależnym organizmem, który nazewnąz posiada pełne prawa korporacyjne, a nawewnąz, t. j. pod względem wierzeń religijnych, nie podlega żadnym wyższym instancjom.

Tę niezależność gminy żydowskiej pod względem wyznaniowym zaznacza wyraźnie obowiązujące w Polsce ustawodawstwo państwowe, dotyczące organizacji żydowskiego społeczeństwa religijnego. Tak np. w przepisach z r. 1919, obowiązujących na terenie b. Królestwa Kongresowego, przewidziano wprowadzić utworzenie Rady Religijnej, mającej reprezentować interesy wyznania żydowskiego na tym terenie wobec władz państwowych, ale zastrzeżono równocześnie, że „Rada Religijna ma nadzór nad Towarzystwem Religijnem i kieruje całą jego działalnością, nie krępując wolności sumienia poszczególnych osób, *gmin i związków wyznaniowych*“ (art. 24 Przepisów obowiązujących z r. 1919).

Tak samo zastrzeżono w § 25 obowiązującej na terenie b. zaboru austriackiego ustawy z r. 1890 „o urządzeniu zewnętrznych stosunków prawnych izraelskiego społeczeństwa religijnego“, że „nie wolno stawiać przeszkód swobodnemu objawianiu religijnego przekonania, mianowicie pod względem rytuału“.

Co znaczą te zastrzeżenia i zakazy w odniesieniu do organizacji gmin żydowskich?

Ze związku cytowanych przepisów z całością mieszczących je ustaw wynika, że nie mają na celu zapewnić swobodę religijną w znaczeniu art. III Konstytucji, t. j. w znaczeniu gwarancji wolności sumienia i wyznania przeciwko naruszeniom jej *z zewnątrz*, lecz odnoszą się raczej do stosunków wyznaniowych i rytualnych *wewnątrz* społeczności żydowskiej i oznaczają, że swoboda przekonań religijnych i obrządków religijnych gminy żydowskiej i jej poszczególnych członków nie może być naruszona przez żaden wyższy stopień organizacji tego wyznania.

Tak więc, każda gmina wyznaniowa żydowska przedstawia się jako *osobny związek religijny*.

Z tego wynikałoby, teoretycznie rzecz biorąc, że każda

z tych gmin w myśl pierwszego ustępu art. 115 Konstytucji może się rządzić „własnymi ustawami, których uznania Państwo nie odmówi, o ile nie zawierają postanowień, sprzecznych z prawem“.

Postanowieniu drugiego ustępu tegoż art. 115, o ustaleniu stosunku Państwa do tych związków religijnych, czynią narazie zadość przepisy ustawowe, obecnie obowiązujące, które ustalają stosunek Państwa do organizacji wyznaniowej żydowskiej jako całości. W tych przepisach nie rozwiązano jednak zagadnienia z pierwszego ustępu art. 115, który wymaga uznania przez Państwo „własnych ustaw“ żydowskiej organizacji wyznaniowej, te ustawy zaś, jak widzimy, mogą dla każdej gminy być różne.

Ale to rozproszkowanie organizacji religijnej żydowskiej pod względem wyznaniowym jest, jak zauważyliśmy poprzednio, tylko pozorne.

W rzeczy samej, poza różnicami rytualnymi, które są cechą tego wyznania, wszystkie gminy żydowskie łączy wspólna więź wyznaniowa i nie ulega wątpliwości, że może być sformułowaną wspólna ustawa religijna społeczności żydowskiej.

Należy się spodziewać, że przy unifikacji przepisów prawnych, dotyczących stosunku Państwa do wyznania żydowskiego, prawna reprezentacja tego wyznania da Państwu sposobność ocenić, czy ta ustawa religijna nie zawiera postanowień „sprzecznych z prawem“¹⁾.

---

1) Nie należy do zakresu niniejszej pracy wykazywanie, do jakiego stopnia ta nienaruszona dotychczas wewnętrzna autonomia religijna żydowska jest w porównaniu z ustawami religijnymi wyznań chrześcijańskich „ziemią nieznaną“ i jakie stąd wynikają trudności przy ukształtowaniu stosunków politycznych wobec społeczności żydowskiej, jako mniejszości narodowej.

Organizacja zewnętrzna społeczności żydowskiej w Polsce z przyczyn historycznych nie jest jednolita, przeważnie jednak nie różni się od ustrojów, istniejących w tych państwach europejskich, w których nie dokonano t. zw. rozdziału Kościoła od państwa.

Wszystkie gminy wyznaniowe żydowskie są instytucjami prawnopublicznymi, mającymi prawo opodatkowywania swych członków w sposób przymusowy, pod kontrolą władzy państwowej i z prawem egzekutywy państwowej, wykonywanej przez władze komunalne w poręczonym zakresie działania. Skarb Państwa nie ponosi żadnych świadczeń na potrzeby tych gmin¹⁾.

Do kompetencji gmin należy zapewnienie członkom gminy możliwości zaspokajania ich potrzeb religijnych, a więc:

- a) organizowanie i utrzymanie rabinatu,
- b) zakładanie i utrzymywanie synagog, domów modlitwy, kąpieli rytualnych i cmentarzy,
- c) czuwanie nad religijnym wychowaniem młodzieży,
- d) troszczenie się o zapewnienie ludności żydowskiej ko-
szernego mięsa.

Nadto zadaniem gminy jest zarządzanie majątkiem gminnym i fundacjami na rzecz gminy ustanowionymi, oraz wszelkimi urządzeniami i zakładami, do gminy należącymi.

Poza tem gmina ma prawo, na zasadach ogólnych i z zastrzeżeniem praw i obowiązków Państwa i jego organów,

---

¹⁾ Na cele wyznania mojżeszowego łoży Skarb Państwa w Polsce, udzielając zasiłków dla instytucyj wyznaniowych żydowskich i utrzymując państwowe Seminarjum dla nauczycieli religji mojżeszowej w Warszawie. W r. 1926 prelinowano na pierwszy z tych celów 100.000 zł., na drugi 77.850 zł.

udzielania ubogim żydom pomocy dobroczynnej i zakładania w tym celu instytucyj dobroczynnych¹⁾).

Dążeniem skrajnych ugrupowań żydowskich jest przekształcenie gmin żydowskich z instytucyj wyznaniowych na świeckie, z zakresem kompetencji, niewiele różniącym się od zakresu działania samorządowych gmin politycznych. Dążenia te znajdują w pewnej mierze podniecię w bardzo rozciągłej interpretacji, t. zw. traktatu o mniejszościach.

Rzecz oczywista, że Państwo nie może zejść ze stanowiska, że gminy żydowskie są instytucjami wyłącznie *wyznaniowymi*. Przeobrażenie tych gmin w instytucje samorządu żydowskiego świeckiego, o celach politycznych, słusznie nazwano „państwem w państwie“ i słusznie zwrócono uwagę, że hasła takiego przeobrażenia nie wysunęła dotąd ludność żydowska w żadnym państwie zachodnim.

W b. Królestwie Kongresowem jest 400 gmin żydowskich na 1.600.000 ludności żydowskiej, zamieszkałej na tym obszarze. Gminy te powstały na mocy postanowienia Namiestnika Królestwa Polskiego z dn. 20 marca 1821 r. po zniesieniu ukazem z dn. 20 grudnia 1821 r. (1 stycznia 1822) dawnych kahałów żydowskich. Cały szereg przez Komisję Rządową W. R. i O. P. oraz Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych i Duchownych wydanych rozporządzeń ustalił stopniowo organizację tych gmin, zwanych pierwotnie „parafjami“ żydowskimi, później zaś „okręgami bóżnicznymi“, zarządzanymi przez „dozory bóżnicze“.

---

¹⁾ Powyższe określenie zakresu działania gminy przytoczono według art. 3-go Przepisów obowiązujących na terenie b. Królestwa Kongresowego. Analogiczne przepisy, odnoszące się do kompetencji gminy, zawierają ustawy obowiązujące na reszcie obszaru Państwa.

Organizacja ta przetrwała na całym obszarze b. Królestwa Kongresowego aż do końca wojny (1918). W tej części Królestwa, którą okupacja niemiecka nazwała Jenerał-Gubernatorstwem Warszawskim, usiłowały władze okupacyjne dla celów politycznych zreorganizować gminy wyznaniowe żydowskie, włączając do zakresu działania tych gmin także znaczną część szkolnictwa świeckiego oraz opiekę społeczną (soziale Fürsorge) w najszerszym znaczeniu tego wyrazu. W tym celu wydały władze okupacyjne „Rozporządzenie, dotyczące organizacji Żydowskiego Towarzystwa Religijnego w Jenerał-Gubernatorstwie Warszawskim“ (Verordnung die Organisation der Jüdischen Religionsgesellschaft betreffend). Na podstawie tego rozporządzenia przeprowadzono w znacznej części gmin wybory zarządów gminnych. Mimo tego nie zdołały władze okupacyjne wprowadzić do gmin nowej organizacji z jej główną cechą, t. j. z rozszerzeniem kompetencji gminy na sprawy szkolnictwa świeckiego i opiekę społeczną. Na terenie okupacji austriackiej (Jenerał-Gubernatorstwo w Lublinie) nie było prób zmiany organizacji gmin żydowskich, wprowadzonej w r. 1821.

Władze polskie nie mogły pozostawić w mocy na terenie b. okupacji niemieckiej ustawy o tendencjach wybitnie politycznych, gdyż mogłoby się to stać precedensem dla organizacji wyznaniowej żydowskiej na innych obszarach Rzeczypospolitej. Dlatego też dekretem Naczelnika Państwa z dn. 7 lutego 1919 r. (Dziennika Praw P. P. Nr. 14, poz. 175) zostało rozporządzenie okupacji niemieckiej *zasadniczo zmienione*, w szczególności co do zakresu kompetencji gmin, ich organizacji oraz rady naczelnej, a moc obowiązująca tak zmienionego rozporządzenia okupacji została rozciągnięta na cały obszar b. Królestwa Kongresowego, jako „Przepisy obowiązujące“.

Przepisy te rozróżniają „gminy mniejsze“ od „gmin wielkich“, t. j. liczących ponad 5000 członków.

W gminach mniejszych na czele gminy stoi Zarząd, złożony z rabina i 4 członków, w gminach wielkich Zarząd i Zebranie pełnomocników. Członkowie gminy wybierają w gminach mniejszych Zarząd, a w gminach wielkich pełnomocników, którzy znów wybierają Zarząd gminy wielkiej, złożony co najmniej z 8 członków.

Przy wyborach zarządu gmin mniejszych i przy wyborach pełnomocników w gminach wielkich obowiązuje prawo wyborcze powszechne, równe, tajne, bezpośrednie i proporcjonalne. Warunki czynnego prawa wyborczego są: wyznanie żydowskie, ukończonych lat 25, płeć męska i zamieszkanie w obrębie gminy.

Warunkiem obieralności jest, prócz posiadania czynnego prawa wyborczego, wiek skończonych lat 30 i nieskazitelność obywatelska. Przeciwno wyborowi członka zarządu gminy mniejszej lub zebrania pełnomocników gminy wielkiej służy każdemu wyborcy prawo wniesienia zażalenia do państwowej władzy nadzorczej (Stařostwo, w Warszawie Komisarjat Rządu).

Zakres działania wspomnianej już na początku niniejszego rozdziału *Rady Religijnej* określa art. 24 Przepisów obowiązujących:

„Rada religijna wykonywa przysługujące Towarzystwu Religijnemu, jako całości, prawa korporacyjne i reprezentuje jego interesy wobec władz Państwa.

Rada religijna ma nadzór nad Towarzystwem Religijnem i kieruje całą jego działalnością, nie krępując wolności sumienia poszczególnych osób, gmin i związków wyznaniowych.

Rada religijna może podejmować urzřdzenia i zakłřdć instytucje, wspólne dla wszystkich gmin lub gmin większego obszaru. Rada religijna ma również prawo wspierania gmin finansowo słabych“.

Rada religijna składa się z 21 członków, a mianowicie:

14 świeckich i 7 rabinów. Czterech członków świeckich i dwóch rabinów powołuje Minister Wyznań Rel. i Ośw. Publ. Dzieściu świeckich członków i pięciu rabinów wybierają gminy w drodze wyborów pośrednich, a mianowicie: przez wyborców, wybranych przez członków zarządów gmin mniejszych i przez pełnomocników gmin wielkich. Przeciwno wyborowi członków Rady religijnej służy wyborcom prawo wniesienia zażalenia do Ministerstwa Wyznań Rel. i Ośw. Publ., które też zatwierdza prezesa i zastępcę prezesa Rady religijnej, ewentualnie mianuje ich, o ile dokonany przez Radę ich wybór trzykrotnie nie uzyska zatwierdzenia.

Do chwili wyboru Rady religijnej czynności jej sprawuje, po myśli art. 54 Przepisów obowiązujących, naczelną władzą nadzorczą, czyli Ministerstwo Wyznań Rel. i Ośw. Publ.

W każdej gminie winien być rabin; gminy wielkie mogą być podzielone na okręgi rabiniczne, z których każdy winien mieć rabina.

Rabina w gminie mniejszej wybierają członkowie gminy, w gminie wielkiej Zebranie pełnomocników. Wybór rabina podlega zatwierdzeniu Ministra W. R. i O. P.

Do kompetencji rabina należy: nadzór nad urządzeniami religijnymi, funkcjonariuszami wyznaniowymi, nauczycielami religii i rzeżakami, prawo udzielania ślubów i rozwodów oraz obowiązek wygłaszania kazań w soboty i święta. Co do kwalifikacyj rabina ustawa mieści tylko warunek znajomości języka polskiego i hebrajskiego w słowie i w piśmie, bliższe zaś warunki dopuszczalności do urzędu rabina ma opracować Rada religijna w formie statutu, który winien być zatwierdzony przez Ministra W. R. i O. P.¹⁾.

---

¹⁾ Prawa Rządu do zatwierdzania rabinów i do zatwierdzenia statutu dla rabinów nie dowodzą takiego wpływu władzy państwowej na wewnętrzną autonomję wyznania żydowskiego, jaki ma ta władza wobec wyznań chrześcijańskich, gdyż rabin gminny nie jest funkcjo-

Gminy żydowskie pokrywają swoje potrzeby w pierwszym rzędzie z dochodów z majątku gminy, z zakładów i fundacyj lub specjalnych zapisów. O ile dochody te nie wystarczają, gminy mają prawo nakładać na swych członków opłaty i podatki, ściągane przy pomocy państwowej. Władza państwowa wykonywa prawo kontroli przez to, że wprowadzenie i zmiana opłat i podatków zależy od jej zezwolenia, a coroczne budżety i listy składek potrzebują jej zatwierdzenia.

Kresy wschodnie, liczące około 600.000 ludności żydowskiej, nie miały dotychczas organizacji wyznaniowej żydowskiej współczesnego typu.

Instytucje wyznaniowe, jak bóżnice, cmentarze, zakłady dobroczynne, nie podlegają tam jednemu zarządowi gminnemu, lecz stanowią szereg oddzielnych, niezależnych od siebie instytucyj, których zarządy wybierane są nie przez ogół żydów danej miejscowości, lecz tylko przez członków poszczególnych instytucyj. Nie mając prawa opodatkowywania swych członków, instytucje te utrzymują się z ich dobrowolnych ofiar.

Rozporządzeniem Rady Ministrów z dn. 28 października 1925 r. rozciągnięto na podstawie art. 6 ustawy z 4 lutego 1921 r. Dz. U. Nr. 16, poz. 93, oraz art. 5 ustawy z 6 kwietnia 1922 r. Dz. U. Nr. 26, poz. 213¹⁾, moc obowiązującą wspo-

---

narzuszem religijnym z zakresem działania proboszcza w Kościołach chrześcijańskich. Nie jest on niezbędnym kierownikiem życia religijnego gminy, jej modlitw i obrzędów, które przeważnie odbywają się bez rabinów. Znaczenie rabinów gminnych jest dla mas żydowskich mniejsze od znaczenia tak zwanych rabinów cudownych (cadyków), na których działalność władza państwowa nie ma żadnego wpływu.

¹⁾ Są to ustawy: 1) o unormowaniu stanu prawnopolitycznego na ziemiach, przyłączonych do obszaru Rzeczypospolitej na podstawie umowy o preliminarjnym pokoju i rozejmie, podpisanym w Rydze 12 października 1920 r. i 2) o objęciu władzy państwowej nad ziemią wileńską.

mnianego powyżej Dekretu Naczelnika Państwa z dn. 7 lutego 1919 r. o organizacji gmin żydowskich w b. Królestwie Kongresowem na całe Kresy wraz z województwem wileńskim.

Organizacja gmin na tej podstawie, których będzie na Kresach około 130, jest w toku. Największymi gminami będą: Wilno, Białystok, Grodno, Łuck i Równe.

Organizacja gmin wyznaniowych żydowskich na terenie b. Galicji, na którym znajduje się około 600.000 żydów, pochodzi jeszcze z XVIII stulecia. A mianowicie Patent cesarski z dn. 7 maja 1789 r. (Zbiór Pilleza Nr. 44) podzielił „żydostwo galicyjskie“ na gminy wyznaniowe, które miały według patentu ten sam zakres działania, co obecnie, t. j. zaspokajanie religijnych potrzeb członków gminy, tudzież prawo pobierania od nich t. zw. datków domestykalnych, czyli składek, przeznaczonych na „powszechnie użyteczne cele wyznaniowe“ (Rozporządzenie gubernjalne z 22 lipca 1833 r.).

Gdy wskutek wydania t. zw. ustaw zasadniczych z r. 1867 czyli konstytucji b. monarchji austriackiej wiele przepisów patentu straciło moc obowiązującą, wydano ustawę z dn. 21 marca 1890 r. Dz. Ustaw Nr. 57 „o urządzeniu zewnętrznych stosunków prawnych izraelskiego społeczeństwa religijnego“. Jest to ustawa ramowa, ustanawiająca zasady organizacji gmin żydowskich. Każda gmina rządzi się osobnym statutem, w granicach, zakreślonych ustawą. Statut zaś zawierać ma w każdym razie następujące postanowienia:

1. oznaczenie granic terytorjalnych gminy,
2. skład, sposób mianowania i okres urzędowania zwierzchności, jako też dalszą organizację gminy wyznaniowej, jako to: rady wyznaniowej, wydziału i t. p.,
3. sposób ustanawiania rabina i innych funkcjonarjuszów gminy, ich prawa i obowiązki,

4. prawa i obowiązki członków gminy,
5. sposób udzielania nauki religji,
6. postanowienia o prywatnych bóżnicach i wspólnych praktykach religijnych,
7. sposób uzyskania funduszków, potrzebnych na cele gminy wyznaniowej, z oznaczeniem, jakie świadczenia będą nakładane i z ustanowieniem maksymalnej granicy tych świadczeń,
8. postanowienia o załatwianiu sporów, wynikających ze związku gminnego,
9. postępowanie w razie zmiany statutu (§ 28 ustawy).

Statuty oraz wszelkie ich zmiany nabywają ważności dopiero po uzyskaniu zatwierdzenia rządowego.

Wybory organów zarządu (zwierzchności wyznaniowej i rady wyznaniowej) są kurjalne, t. j. wyborcy dzielą się na kurje według cenzusu podatkowego. Głównie celem uchylenia tego prawa wyborczego powstała w niektórych ugrupowaniach żydowskich na terenie województw południowych dążność do wprowadzenia tam powszechnego (pięcioprzymiotnikowego) prawa wyborczego, obowiązującego w gminach żydowskich na terenie b. Królestwa Kongresowego.

Wobec tych dążności Minister Wyznań Rel. i Ośw. Publ. rozporządzeniem z dn. 27 października 1925 r. (Monitor Polski Nr. 264, poz. 1096) zezwolił gminom żydowskim b. Galicji, któreby sobie tego życzyły, na zmianę ordynacji wyborczej, obecnie obowiązującej według statutów poszczególnych gmin, na ordynację wyborczą, przepisaną dekretem Naczelnika Państwa z dn. 7 lutego 1919 r.

Drugą cechą, która wyróżnia organizację gmin żydowskich na terenie b. zaboru austriackiego, jest, że ustawa tam obowiązująca żąda od rabina nie tylko przynależności państwowej i nienagannego zachowania się pod względem moralnym i obywatelskim, lecz nadto dowodu „ogólnego wykształcenia”. Jako miarę tego wykształcenia określa rozporządzenie

ministerjalne z dn. 7 czerwca 1892 r. (Dziennik Ustaw krajowych Nr. 47) dla rabinów w 20-tu gminach większych co najmniej ukończenie wyższego gimnazjum, a dla reszty gmin ukończenie czteroklasowej szkoły powszechnej.

O wyborze rabina winna gmina donieść starostwu, któremu służy prawo, w przeciągu dni 30 od otrzymania zawiadomienia, sprzeciwić się mianowaniu. Mianowanie rabina bez zezwolenia władzy, wbrew jej sprzeciwieniu się lub przed upływem rzonego terminu, jest nieważne.

Prócz tego ma władza państwowa czuwać, aby organa gmin wyznaniowych nie przekraczały swego zakresu działania i może w tym celu uchylać uchwały lub zarządzenia tych organów, rozwiązywać ciała reprezentacyjne gmin, nakładać kary pieniężne oraz składać z urzędu członków zwierzchności gminnej, jako też rabinów, których urzędowanie naraża porządek publiczny na niebezpieczeństwo.

Na obszarze b. dzielnicy pruskiej było niegdyś 130 gmin żydowskich, lecz wskutek nieprzerwanej emigracji ludności żydowskiej, trwającej od lat blisko stu, a wzmożonej w okresie powojennym przez optację na rzecz Niemiec, pozostała w województwach poznańskim, pomorskim i śląskim nieznaczna ilość żydów, a przeważna część gmin żydowskich z powodu braku członków przestała istnieć. Organizacja pozostałych gmin oparta jest na ustawie ramowej pruskiej z dn. 23 lipca 1847 r. (Zbiór ustaw Nr. 30, str. 263).

Jak w b. zaborze austriackim każda poszczególna gmina rządzi się własnym statutem, a wybory zarządów gminnych dokonywane są przez członków gminy, opłacających składkę gminną.

W odróżnieniu od wyznania żydowskiego należy wspomnieć o wyznaniu karaickim czyli karaimskim, które jest także wyznaniem mojżeszowem.

Karaici czyli karaimi są sektą żydowską, powstałą w VIII wieku w Arabji i Palestynie, skąd szerzyła się we wszystkich kolonjach żydowskich, dotarła do Krymu, a stamtąd, już po zmieszaniu się z tamtejszą ludnością, przybyła w XIV wieku do Polski. Stąd też karaimi różnią się od żydów nie tylko wyznaniowo, ale i etnicznie i językowo.

Różnica pod względem wyznaniowym polega na tem, że karaimi jako prawo wewnętrzne i zbiór obowiązujących przepisów religijnych uznają tylko tekst Starego Testamentu, a zwłaszcza Pięcioksiąg mojżeszowy, a odrzucają przepisy Talmudu. Główne skupienia karaimów, których jest w Polsce niespełna tysiąc, mieszczą się w Trokach, gdzie jest siedziba Gahama, ich przełożonego religijnego, w Wilnie, w Łucku i w Haliczu.

W stosunku do karaimów, przebywających na terenie b. zaboru rosyjskiego, t. j. w Trokach, Wilnie i w Łucku, obowiązują przepisy o „zarządzie duchownemi sprawami“, zawarte w t. XI cz. I ks. 4 zbioru praw ros. 1896 r. §§ 1261—1298.

Karaici zamieszkali w Haliczu, t. j. na terenie b. zaboru austriackiego, zaliczeni są do żydowskiej społeczności religijnej z osobną gminą wyznaniową o własnym statucie na podstawie ustawy z 21. III. 1890 r. Dz. U. P. Nr. 57.

Wśród wyznań niechrześcijańskich, reprezentowanych na obszarze Rzeczypospolitej, wymienić należy wreszcie mahometan.

Ludność muzułmańska wynosi w Polsce około 6000 osób i osiedlona jest na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej w województwach: wileńskim, nowogródzkim i białostoc-

kiem, w nieznacznej ilości na Polesiu i Wołyniu, oraz w Warszawie.

Kościół mahometański w Polsce podlega dotychczas przepisom ustawodawstwa rosyjskiego o zarządzie duchownymi sprawami mahometan, zawartym w tomie XI cz. I. ks. VI. §§ 1342—1415.

Głową Kościoła tego jest *Mufti*, wybrany przez delegatów wszystkich parafij na zjeździe w Wilnie w r. 1925 i zatwierdzony przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Parafij mahometańskich z duchownymi Mułłą (Imamem) i Muezzinem jest 17. Państwo przyczynia się do kosztów utrzymania duchowieństwa i konserwacji meczetów, udzielając zasiłków z przewidzianego na ten cel w budżecie kredytu.

ROZDZIAŁ VI.

PRAWO FORMALNE. ZAKOŃCZENIE.

W poprzedzających rozdziałach przedstawiliśmy obecny stan ustawodawstwa wyznaniowego w Polsce, a mianowicie: obowiązujące obecnie przepisy prawa *materjalnego* w sprawach wyznaniowych.

Zasady prawa *formalnego*, t. j. zasady postępowania władz, procedura, w sprawach administracyjno-wyznaniowych, są te same, co w innych działach administracji politycznej.

Właściwość władz państwowych w sprawach, należących do administracji wyznań, zależy od rodzaju sprawy.

Zasadniczą kompetencję Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w tych sprawach określa art. 26 obowiązującego dotychczas Dekretu Rady Regencyjnej o tymczasowej organizacji władz naczelnych z dn. 3 stycznia 1918 r. (Dz. Pr. Kr. P. Nr. 1, poz. 1), a mianowicie głosi, że do Ministra Oświaty i Wyznań należy (prócz zarządu szkolnictwa) „wykonywanie wszelkich praw i opieki Państwa w sprawach wyznaniowych“.

Organami Ministerstwa W. R. i O. P. w sprawach wyznaniowych są władze administracyjne I i II instancji, t. j. starostwa i województwa.

Kompetencję wojewodów w sprawach wyznaniowych określa art. 9 rozporządzenia wykonawczego Rady Ministrów z dn. 13 listopada 1919 r. o organizacji władz administracyjnych II instancji (Dz. U. R. P. Nr. 90, poz. 490) w sposób następujący:

„W sprawach wyznaniowych należy do kompetencji wojewody zapewnienie prawnej opieki Kościołowi Katolickiemu, a w stosunku do innych przez Państwo uznanych wyznań i związków religijnych ponadto wykonywanie nadzoru względnie praw Państwu przysługujących, na zasadzie obowiązujących przepisów“.

Rozporządzenie to odnosi się do wojewodów: warszawskiego, łódzkiego, kieleckiego, lubelskiego i białostockiego. Po stanowienia określające zakres działania innych wojewodów w sprawach wyznaniowych są co do istotnej treści te same, a różnią się tylko więcej lub mniej szczegółowem określaniem spraw wyznaniowych, należących do kompetencji wojewody, stosownie do obowiązujących na terenie województwa terytorjalnych przepisów prawnych.

Ponieważ przy postępowaniu administracyjnem w tych sprawach obowiązują, jak powiedziano, ogólne normy postępowania administracyjnego, przeto i do orzeczeń i zarządzeń władz państwowych w sprawach wyznaniowych odnosi się ustawa o środkach prawnych od orzeczeń władz administracyjnych z dn. 1 sierpnia 1923 r., Dz. Ustaw Nr. 91, poz. 712 i obowiązuje ustanowiona w art. 1 tej ustawy zasada dwu instancyj.

Która z wymienionych władz jest w pewnej sprawie pierwszą instancją: starostwo, województwo czy Ministerstwo, o tem rozstrzyga znowu rodzaj sprawy. Z reguły jest nią starostwo, istnieją jednak liczne sprawy, w których na zasadzie obowiązujących ustaw pierwszą instancją jest Urząd Wo-

jewódzki, względnie wojewoda. Są również sprawy, w których pierwszą i ostatnią instancją jest Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Na zarządzenia i orzeczenia w sprawach wyznaniowych, wydane w ostatniej instancji, dopuszczalną jest skarga do Najwyższego Trybunału Administracyjnego w myśl ustawy z dn. 3 sierpnia 1922 r. Dz. Ust. Nr. 67, poz. 600 o Najwyższym Trybunale Administracyjnym.

Przeglądając sprawy wyznaniowe, któremi interesuje się Państwo i w których władze państwowe na podstawie obowiązującego ustawodawstwa interwenjują, szczególnie zaś przy rozpatrywaniu postanowień Konkordatu mogliśmy się przekonać, że państwowa administracja wyznań spotyka się w swej działalności z wszystkimi niemal działami administracji państwowej, a mianowicie: z administracją szkolnictwa, spraw wewnętrznych, spraw zagranicznych, sprawiedliwości, rolnictwa, skarbu i wojska.

Z tego widać, jak licznymi są punkty styczne pomiędzy Kościołem a Państwem, jak obszerny jest wspólny im teren działania.

Działanie to zdąża różnemi środkami do jednego celu, którym jest dobro obywateli Państwa, dobro w najobszerniejszym tego słowa znaczeniu.

Tam, gdzie nastąpi uzgodnienie celu i środków, jak to nastąpiło między Państwem Polskiem a Kościołem Katolickim w drodze Konkordatu, otwiera się pole do współdziałania, do którego tak Państwo, jak Kościół przyczyniają się środkami sobie właściwemi.

Państwo uznaje działalność Kościoła za zgodną z interesem Państwa i z dobrem jego obywateli i popiera tę działalność.

Kościół popiera całą siłą swego autorytetu interesy państwowe. Czyni to przede wszystkim, głosząc zasady etyki i umacniając podwaliny życia społecznego, na których Państwo opiera swój byt.

Należy się spodziewać, że uzgodnienie celu i środków, osiągnięte pomiędzy Państwem a Kościołem Katolickim, nastąpi, jakkolwiek w innej formie, przepisanej Konstytucją, także pomiędzy Państwem a innemi związkami religijnymi.

D O D A T E K

KONKORDAT

pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dn. 10 lutego 1925 r. (Ratyfikowany zgodnie z ustawą z dn. 23 kwietnia 1925 r. — Dz. U. R. P. z 1925 r. № 47, poz. 324).

Przekład.

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ,
MY, STANISŁAW WOJCIECHOWSKI,
PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ,

Wszem wobec i każdemu z osobna, komu o tem wiedzieć należy,
wiadomem czynimy:

W dniu dziesiątym lutego tysiąc dziewięćset dwudziestego piątego roku podpisany został w Rzymie Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, który słowo w słowo brzmi, jak następuje:

KONKORDAT ZAWARTY POMIĘDZY STOLICĄ APOSTOLSKĄ A RZECZĄPOSPOLITĄ POLSKĄ.

W imię Przenajświętszej i Niepodzielnej Trójcy.

JEGO ŚWIĄTOBLIWOŚĆ PAPIEŻ PIUS XI i PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ STANISŁAW WOJCIECHOWSKI,

pragnąc określić stanowisko Kościoła Katolickiego w Polsce i ustalić zasady, które w godny i trwały sposób kierować będą sprawami kościelnymi na ziemiach Rzeczypospolitej, postanowili zawrzeć Konkordat.

Wobec tego, Jego Świątobliwość Papież Pius XI i Prezydent Rzeczypospolitej Stanisław Wojciechowski zamianowali swymi Pełnomocnikami,

OJCIEC ŚWIĘTY:

Jego Eminencję Najczcigodniejszego Kardynała, PIOTRA GASPARRI, Swego Sekretarza Stanu;

PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ:

Jego Ekszelencję WŁADYSŁAWA SKRZYŃSKIEGO, Ambasadora Rzeczypospolitej Polskiej przy Stolicy Apostolskiej;

CONCORDAT

entre le Saint-Siège et la République Polonaise

AU NOM DE LA RÉPUBLIQUE DE POLOGNE,
NOUS, STANISŁAW WOJCIECHOWSKI,
PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE DE POLOGNE,
à tous ceux, qui ces présentes Lettres verront, Salut:

Un Concordat entre le Saint-Siège et la République de Pologne ayant été signé à Rome le dix Février mil neuf cent vingt cinq, Concordat, dont la teneur suit:

CONCORDAT ENTRE LE SAINT SIÈGE ET LA RÉPUBLIQUE DE POLOGNE.

Au nom de la Très-Sainte et Indivisible Trinité.

SA SAINTETÉ LE PAPE PIE XI ET LE PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE DE POLOGNE, M. STANISLAS WOJCIECHOWSKI,

Animés du désir de déterminer la situation de l'Eglise Catholique en Pologne et d'établir les règles qui régiront d'une manière digne et stable les affaires ecclésiastiques sur le territoire de la République.

Ont décidé à ces fins de conclure un Concordat.

En conséquence, Sa Sainteté le Pape Pie XI et le Président de la République de Pologne, M. Stanislas Wojciechowski, ont nommé leurs Plénipotentiaires respectifs,

SA SAINTETE:

Son Eminence Révérendissime le Cardinal PIERRE GASPARI,
Son Secrétaire d'Etat;

LE PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE:

Son Excellence M. LADISLAS SKRZYŃSKI, Ambassadeur
de la République de Pologne près le Saint-Siège;

Profesora STANISŁAWA GRABSKIEGO, Posła na Sejm polski, byłego Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

PEŁNOMOCNICY powyżsi, po wymianie swych pełnomocnictw, powzięli postanowienia następujące, do których Wysokie Układające się Strony zobowiązują się odtąd stosować.

Artykuł I.

Kościół katolicki, bez różnicy Obrządków, korzystać będzie w Rzeczypospolitej Polskiej z pełnej wolności. Państwo zapewnia Kościołowi swobodne wykonywanie Jego władzy duchownej i Jego jurysdykcji, jak również swobodną administrację i zarząd Jego sprawami i Jego majątkiem, zgodnie z prawami boskimi i prawem kanonicznem.

Artykuł II.

Biskupi, duchowieństwo i wierni będą swobodnie i bezpośrednio znosić się ze Stolicą Apostolską. W wykonywaniu swych funkcji biskupi swobodnie i bezpośrednio znosić się będą ze swem duchowieństwem i swymi wiernymi oraz ogłaszać swe zlecenia, nakazy i listy pasterskie.

Artykuł III.

Celem utrzymania przyjaznych stosunków pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, w Polsce rezydować będzie Nuncjusz Apostolski, zaś przy Stolicy Apostolskiej Ambasador Rzeczypospolitej. Uprawnienia Nuncjusza Apostolskiego w Polsce rozciągać się będą na terytorjum Wolnego Miasta Gdańska.

Artykuł IV.

Władze cywilne udzielać będą swej pomocy przy wykonywaniu postanowień i dekretów kościelnych: a) w razie destytucji duchownego, pozbawienia go beneficjum kościelnego, po ogłoszeniu dekretu kanonicznego o wspomnianej destytucji lub pozbawieniu, oraz w razie zakazu noszenia sukni duchownej; b) w razie poboru taks lub prestacyj, przeznaczonych na cele kościelne, a przewidzianych przez ustawy państwowe;

M. le Professeur STANISLAS GRABSKI, Député à la Diète de Pologne, ancien Ministre des Cultes et de l'Industruc-tion Publique.

LES PLENIPOTENTIAIRES susnommés après l'échan-ge de leurs pleins pouvoirs, ont arrêté les dispositions suivan-tes, auxquelles désormais les hautes Parties contractantes s'en-gagent à se conformer.

Article I.

L'Eglise Catholique, sans distinction de Rites, jouira dans la République de Pologne d'une pleine liberté. L'Etat garantit à l'Eglise le libre exercice de Son pouvoir spirituel et de Sa juridiction ecclésiastique, de même que la libre administration et gestion de Ses affaires et de Ses biens, conformément aux Lois divines et au Droit Canon.

Article II.

Les Evêques, le Clergé et les fidèles communiqueront li-brement et directement avec le Saint-Siège. Dans l'exercice de leurs fonctions, les Evêques communiqueront librement et directement avec leur Clergé et leurs fidèles et publieront de même leurs instructions, leurs ordonnances et leurs lettres pa-storales.

Article III.

Afin de maintenir les relations amicales entre le Saint-Siège et la République de Pologne, un Nonce Apostolique ré-sidera en Pologne et un Ambassadeur de la République résidera auprès du Saint-Siège. Les pouvoirs du Nonce Apostolique en Pologne s'étendront sur le territoire de la Ville Libre de Danzig.

Article IV.

Les autorités civiles prêteront leur appui à l'exécution des décisions et des décrets ecclésiastiques: *a)* au cas de destitu-tion d'un ecclésiastique, de sa privation d'un bénéfice de l'Egli-se, après promulgation d'un décret canonique relatif à la desti-tution ou privation susmentionnées, ou au cas de défense du port de l'habit ecclésiastique, *b)* au cas de perceptions de taxes ou prestations destinées à des buts ecclésiastiques et prévues

c) we wszystkich innych wypadkach, przewidzianych przez ustawy obowiązujące.

Artykuł V.

Duchowni w wykonywaniu swych urzędów cieszyć się będą szczególną opieką prawną. Narówni z urzędnikami państwowymi korzystać oni będą z prawa zwolnienia od zajęcia sądowego części swych uposażeń. Duchowni, którzy otrzymali święcenia, zakonnicy, którzy złożyli śluby, uczniowie seminarjów i nowicjusze, którzy wstąpili do seminarjów lub nowicjatów przed wypowiedzeniem wojny, będą zwolnieni ze służby wojskowej z wyjątkiem pospolitego ruszenia. W tym ostatnim wypadku, księża, posiadający święcenia kapłańskie, wykonywać będą w wojsku swój urząd kapłański, tak jednak, aby na tem nie ucierpiało dobro parafji, inni zaś członkowie duchowieństwa będą powołani do służby sanitarnej. Duchowni będą zwolnieni z obowiązków obywatelskich, niezgodnych z powołaniem kapłańskiem, jako to: sędziów przysięgłych, członków trybunałów i t. d.

Artykuł VI.

Nienaruszalność kościołów, kaplic i cmentarzy jest zapewniona, tak jednak, aby z tego powodu nie ucierpiało bezpieczeństwo publiczne.

Artykuł VII.

Wojska Rzeczypospolitej korzystać będą z wszelkich wy różnień, jakich Stolica Apostolska udziela wojskom zgodnie z przepisami prawa kanonicznego. W szczególności, kapelani posiadać będą prawa proboszczowskie w stosunku do wojskowych i do ich rodzin i wykonywać będą czynności swego urzędu kościelnego pod jurysdykcją biskupa polowego, który będzie miał prawo ich wyboru. Stolica Apostolska przyzwala, aby duchowieństwo to, w sprawach, dotyczących jego służby wojskowej, podlegało władzom wojskowym.

Artykuł VIII.

W niedziele i w dzień święta narodowego Trzeciego Maja księża, odpowiadający nabożeństwa, odmawiać będą modlitwę liturgiczną za pomyślność Rzeczypospolitej Polskiej i jej Prezydenta.

par les lois de l'Etat, c) dans tous les autres cas prévus par les lois en vigueur.

Article V.

Les ecclésiastiques jouiront dans l'exercice de leur ministère d'une protection juridique spéciale. A l'égal des fonctionnaires de l'Etat, ils bénéficieront du droit d'exemption de la saisie judiciaire pour une partie de leurs traitements. Les ecclésiastiques ayant reçu les ordres, les religieux ayant prononcé leurs vœux, les élèves des Séminaires et les novices, qui se seraient présentés aux Séminaires et aux Noviciats avant une déclaration de guerre, seront exemptés du service militaire, excepté les cas de levée en masse. Dans ces derniers cas les prêtres ordonnés exerceront dans l'armée leur ministère, sans qu'il soit porté préjudice, cependant, aux intérêts des paroisses, tandis que les autres membres du Clergé seront affectés au service sanitaire. Les ecclésiastiques seront libérés des fonctions civiles, incompatibles avec la vocation sacerdotale, telles que celles de juré, de membres des Tribunaux, etc.

Article VI.

L'immunité des églises, des chapelles et des cimetières est assurée, sans que cependant la sécurité publique ait à en souffrir.

Article VII.

Les armées de la République de Pologne jouiront de toutes les exemptions qui sont accordées aux armées par le Saint-Siège, selon les prescriptions du Droit Canon. En particulier, les aumôniers auront, par rapport aux militaires et à leurs familles, les droits de curé et exerceront les fonctions de leur ministère sous la juridiction d'un Evêque d'Armée, qui aura le droit de les choisir. Le Saint-Siège permet que ce Clergé, en ce qui concerne son service militaire, soit soumis aux autorités de l'Armée.

Article VIII.

Les dimanches et le jour de la fête nationale du Trois Mai, les prêtres officiants réciteront une prière liturgique pour la prospérité de la République de Pologne et de son Président.

Artykuł IX.

Żadna część Rzeczypospolitej Polskiej nie będzie zależała od biskupa, którego siedziba znajdowałaby się poza granicami Państwa Polskiego. Hierarchja katolicka w Rzeczypospolitej Polskiej będzie zorganizowana, jak następuje:

A. OBRZĄDEK ŁACIŃSKI.

- I. Prowincja kościelna gnieźnieńsko-poznańska:
Arcybiskupstwo gnieźnieńsko-poznańskie,
Diecezja chełmińska,
„ włocławska.
- II. Prowincja kościelna warszawska:
Arcybiskupstwo warszawskie,
Diecezja płocka,
„ sandomierska,
„ lubelska,
„ podlaska,
„ łódzka.
- III. Prowincja kościelna wileńska:
Arcybiskupstwo wileńskie,
Diecezja łomżyńska,
„ pińska.
- IV. Prowincja kościelna lwowska:
Arcybiskupstwo lwowskie,
Diecezja przemyska,
„ łucka.
- V. Prowincja kościelna krakowska:
Arcybiskupstwo krakowskie,
Diecezja tarnowska,
„ kielecka,
„ częstochowska,
„ śląska.

B. OBRZĄDEK GRECKO-RUSIŃSKI.

- Prowincja kościelna lwowska:
Arcybiskupstwo lwowskie,
Diecezja przemyska,
„ stanisławowska.

C. OBRZĄDEK ORMIANSKI.

- Arcybiskupstwo lwowskie.

Article IX.

Aucune partie de la République de Pologne ne dépendra d'un Evêque dont le siège se trouverait en dehors des frontières de l'Etat polonais. La Hiérarchie catholiques dans la République de Pologne sera constituée comme suit:

A) RITE LATIN.

- I. Province ecclésiastique de Gniezno et Poznan:
Archidiocèse de Gniezno et Poznan.
Diocèse de Chelmno.
„ de Wloclawek.
- II. Province ecclésiastique de Varsovie:
Archidiocèse de Varsovie.
Diocèse de Plock.
„ de Sandomierz.
„ de Lublin.
„ de Podlachie.
„ de Łódz.
- III. Province ecclésiastique de Wilno:
Archidiocèse de Wilno.
Diocèse de Lomza.
„ de Pinsk.
- IV. Province ecclésiastique de Lwów:
Archidiocèse de Lwów.
Diocèse de Przemyśl.
„ de Luck.
- V. Province ecclésiastique de Cracovie:
Archidiocèse de Cracovie.
Diocèse de Tarnów.
„ de Kielce.
„ de Czestochowa.
„ de Silésie.

B) RITE GRECO-RUTHENE.

- Province ecclésiastique de Lwów:
Archidiocèse de Lwów.
Diocèse de Przemyśl.
„ de Stanisławów.

C) RITE ARMENIEN.

- Archidiocèse de Lwów.

Stolica Apostolska nie przedsięwzięmie żadnej zmiany w powyższej hierarchji lub w rozgraniczeniu prowincyj i diecezyj, jak tylko w zgodzie z Rządem Polskim, z wyjątkiem drobnych sprostowań granic, wymaganych dla dobra dusz.

Artykuł X.

Tworzenie i przemiana beneficjów kościelnych, kongregacyj i zakonów, jak również i ich domów i zakładów zależeć będzie od właściwej władzy kościelnej, która, ilekroć powyższe zarządzenia pociągałyby za sobą wydatki ze Skarbu Państwa, poweźmie te zarządzenia po porozumieniu się z Rządem. Cudzoziemcy nie będą otrzymywali stanowisk przełożonych prowincyj zakonnych, chyba za odpowiedniemi zezwoleniami Rządu.

Artykuł XI.

Wybór Arcybiskupów i Biskupów należy do Stolicy Apostolskiej. Jego Świątobliwość zgadza się zwracać się do Prezydenta Rzeczypospolitej przed mianowaniem Arcybiskupów i Biskupów diecezjalnych, koadjutorów „cum iure successionis” oraz Biskupa połowego, aby upewnić się, że Prezydent nie ma do podniesienia przeciw temu wyborowi względów natury politycznej.

Artykuł XII.

Ordynariusze powyżsi, przed objęciem swych czynności, złożą na ręce Prezydenta Rzeczypospolitej przysięgę wierności według formuły następującej:

„Przed Bogiem i na Święte Ewangelje przysięgam i obiecuję, jak przystoi Biskupowi, wierność Rzeczypospolitej Polskiej. Przysięgam i obiecuję, iż z zupełną lojalnością szanować będę Rząd, ustanowiony Konstytucją, i że sprawię, aby go szanowało moje duchowieństwo. Przysięgam i obiecuję poza tem, że nie będę uczestniczył w żadnem porozumieniu, ani nie będę obecny przy żadnych naradach, któreby mogły przynieść szkodę Państwu Polskiemu lub porządkowi publicznemu. Nie pozwolę memu duchowieństwu uczestniczyć w takich poczynaniach. Dbając o dobro i interes Państwa, będę się starał o uchylanie od niego wszelkich niebezpieczeństw, o których wiedziałbym, że mu grożą“.

Le Saint-Siège ne procédera à aucune modification de la hiérarchie ci-dessus ou de la circonscription des provinces et diocèses, sinon en accord avec le Gouvernement polonais, sauf pour les petites rectifications de limites exigées par le bien des âmes.

Article X.

La création et la modification des bénéfices ecclésiastiques, des Congrégations et Ordres religieux, ainsi que de leurs Maisons et établissements, dépendra de l'autorité ecclésiastique compétente, laquelle, toutes les fois que les dites mesures entraîneraient des dépenses pour le Trésor de l'Etat, y procédera après entente avec le Gouvernement. Les étrangers ne recevront pas la charge de supérieurs des Provinces des Ordres religieux, à moins d'avoir obtenu du Gouvernement une autorisation à cet effet.

Article XI.

Le choix des Archevêques et des Evêques appartient au Saint-Siège. Sa Sainteté consent à s'adresser au Président de la République, avant de nommer les Archevêques et les Evêques diocésains, les coadjuteurs cum iure successionis, de même que l'Evêque d'Armée, pour s'assurer que le Président n'a pas de raisons de caractère politique à soulever contre ces choix.

Article XII.

Les Ordinaires ci-dessus, avant d'assumer leurs fonctions, prêteront, entre les mains du Président de la République, un serment de fidélité d'après la formule suivante:

„Devant Dieu et sur les Saints Evangiles, je jure et je promets, comme il convient à un Evêque, fidélité à la République de Pologne. Je jure et je promets de respecter en toute loyauté et de faire respecter par mon Clergé le Gouvernement établi par la Constitution. Je jure et je promets en outre que je ne participerai à aucun accord, ni n'assisterai à aucun conseil pouvant porter atteinte à l'Etat polonais ou à l'ordre public. Je ne permettrai pas à mon Clergé de participer à de telles actions. Soucieux du bien et de l'intérêt de l'Etat, je tâcherai d'en écarter tout danger dont je le saurais menacé“.

Artykuł XIII.

1) We wszystkich szkołach publicznych, z wyjątkiem szkół wyższych, nauka religji jest obowiązkową. Nauka ta będzie udzielana młodzieży katolickiej przez nauczycieli, mianowanych przez władze szkolne, które wybierać ich będą wyłącznie z pośród osób, upoważnionych przez Ordynariuszów do nauczania religji. Właściwe władze kościelne nadzorować będą nauczanie religji pod względem jego treści i moralności nauczycieli.

W razie gdyby Ordynariusz odebrał nauczycielowi dane mu upoważnienie, to ten ostatni będzie przez to samo pozbawiony prawa nauczania religji.

Te same zasady, dotyczące wyboru i odwoływania nauczycieli, będą stosowane do profesorów, docentów i asystentów uniwersyteckich na wydziałach teologii katolickiej (nauk kościelnych) uniwersytetów państwowych.

2) We wszystkich diecezjach Kościół katolicki posiadać będzie seminarja duchowne, odpowiednio do prawa kanonicznego, któremi będzie kierował i w których będzie mianował nauczycieli.

Dyplomy naukowe, wystawione przez wyższe seminarja, będą wystarczały dla nauczania religji we wszystkich szkołach publicznych, z wyjątkiem szkół wyższych.

Artykuł XIV.

Dobra, należące do Kościoła, nie będą przedmiotem żadnego aktu prawnego, zmieniającego ich przeznaczenie, inaczej, jak za zgodą władzy duchownej, z wyjątkiem wypadków, przewidzianych przez ustawy o wyłączeniu dla celów regulacji dróg przewozowych i rzek, obrony państwowej oraz podobnych celów. W każdym razie przeznaczenie nieruchomości i ruchomości, poświęconych wyłącznie dla służby bożej, jako to: kościołów, przedmiotów, służących do nabożeństwa, i t. p., nie będzie mogło być zmienione bez uprzedniego pozbawienia ich przez właściwą władzę kościelną ich charakteru rzeczy poświęconych.

Żadna budowa, przemiana lub restauracja kościoła i kaplic nie będzie dokonywana inaczej, jak tylko zgodnie z technicznymi i artystycznymi przepisami ustaw, dotyczących budowy gmachów i konserwacji zabytków.

Article XIII.

1°. Dans toutes les écoles publiques, à l'exception des écoles supérieures, l'enseignement religieux est obligatoire. Cet enseignement sera donné à la jeunesse catholique par des maîtres nommés par les autorités scolaires qui les choisiront exclusivement parmi les personnes autorisées par les Ordinaires à enseigner la Religion. Les autorités ecclésiastiques compétentes surveilleront l'enseignement religieux en ce qui concerne son contenu et la morale des enseignants.

Au cas où l'Ordinaire retirerait à un enseignant l'autorisation qu'il lui aurait donnée, ce dernier sera par là même privé du droit d'enseigner la Religion.

Les mêmes principes, concernant le choix et la révocation des enseignants, seront appliqués aux professeurs, aux agrégés et aux adjoints universitaires des facultés de Théologie catholique (Sciences ecclésiastiques) des Universités de l'Etat.

2°. Dans tous les diocèses l'Eglise catholique possèdera des Séminaires ecclésiastiques en conformité avec le Droit Canon, qu'Elle dirigera et dont Elle nommera les enseignants.

Les brevets d'études délivrés par les grands Séminaires seront suffisants pour enseigner la Religion dans toutes les écoles publiques, exceptées les écoles supérieures.

Article XIV.

Les biens appartenant à l'Eglise ne seront soumis à aucun acte juridique, modifiant leur destination, sans le consentement des autorités ecclésiastiques, sauf les cas prévus par les lois sur l'expropriation pour cause de systématisation des voies de transport et des rivières, de défense nationale et causes similaires. En tout cas la destination des immeubles et meubles, consacrés exclusivement au service divin, tels que les églises, les objets de culte etc. ne pourra être modifiée sans que l'autorité ecclésiastique compétente les ait privés au préalable de leur caractère sacré.

Aucune construction, modification ou restauration des églises et chapelles n'aura lieu qu'en accord avec les prescriptions techniques et artistiques des lois concernant la construction des bâtiments et la conservation des monuments.

W każdej diecezji utworzona będzie komisja, mianowana przez Biskupa w porozumieniu z właściwym Ministrem, dla ochrony w kościołach i lokalach kościelnych starożytności, dzieł sztuki, dokumentów archiwalnych i rękopisów, posiadających wartość historyczną lub artystyczną.

Artykuł XV.

Duchowni, ich majątek oraz majątek osób prawnych kościelnych i zakonnych podlegać będą opodatkowaniu narówni z osobami i majątkiem obywateli Rzeczypospolitej oraz osób prawnych świeckich, z wyjątkiem wszakże budynków, poświęconych służbie bożej, seminarjów duchownych, domów przygotowawczych dla zakonników i zakonnice, domów mieszkalnych zakonników i zakonnice, składających śluby ubóstwa, oraz dóbr i praw majątkowych, których dochody są przeznaczone na cele kultu religijnego i nie przyczyniają się do dochodów osobistych beneficjarjuszów. Pomieszczenia Biskupów i duchowieństwa parafjalnego, oraz ich lokale urzędowe będą traktowane przez Skarb narówni z pomieszczeniami urzędowymi funkcjonarjuszów i lokalami instytucji państwowych.

Artykuł XVI.

Wszystkie polskie osoby prawne kościelne i zakonne mają, zgodnie z przepisami prawa powszechnie obowiązującego, prawo nabywania, odstępowania, posiadania i administrowania, według prawa kanonicznego, swego majątku ruchomego i nieruchomego, jak również prawo stawiania przed wszelkimi instancjami i władzami państwowymi dla obrony swych praw cywilnych. Osoby prawne kościelne i zakonne są uznawane za polskie, o ile cele, dla których powstały, dotyczą spraw kościelnych lub zakonnych Polski, i o ile osoby, upoważnione do reprezentowania ich i do zarządzania ich dobrami, przebywają stale na ziemiach Rzeczypospolitej Polskiej. Osoby prawne kościelne i zakonne, nie odpowiadające powyższemu warunkowi, korzystać będą z praw cywilnych, przyznawanych przez Rzeczpospolitą cudzoziemcom.

Artykuł XVII.

Osoby prawne kościelne i zakonne mają prawo zakładania, posiadania i zarządzania, według prawa kanonicznego

Dans chaque diocèse sera formée une commission nommée par l'Evêque, d'accord avec le Ministre compétent, pour la conservation dans les églises et les locaux ecclésiastiques d'antiquités, d'oeuvres d'art, de documents d'archives et de manuscrits possédant une valeur historique ou artistique.

Article XV.

Les ecclésiastiques, leurs biens et les biens des personnes juridiques ecclésiastiques et religieuses sont imposables à l'égal des personnes et des biens des citoyens de la République et des personnes juridiques laïques, à l'exception toutefois des édifices consacrés au service divin, des Séminaires ecclésiastiques, des maisons de formation des religieux et religieuses, de même que des maisons d'habitation des religieux et religieuses qui ont fait voeu de pauvreté, et des biens et titres dont les revenus sont destinés aux besoins du culte religieux et ne contribuent pas aux revenus personnels des bénéficiaires. Les habitations des Evêques et du Clergé paroissial, de même que leurs locaux officiels, seront traités par le Fisc à l'égal des habitations officielles des fonctionnaires et des locaux des Institutions de l'Etat.

Article XVI.

Toutes les personnes juridiques ecclésiastiques et religieuses polonaises ont, selon les règles du droit commun, le droit d'acquérir, de céder, de posséder et d'administrer, conformément au Droit Canon, leurs biens meubles ou immeubles, de même que le droit d'ester devant toute instance ou autorité de l'Etat pour la défense de leurs droits civils. Les personnes juridiques ecclésiastiques et religieuses sont reconnues comme polonaises en tant que les fins pour lesquelles elles ont été établies concernent les affaires ecclésiastiques ou religieuses de la Pologne, et que les personnes, autorisées à les représenter et à administrer leurs biens, résident dans les territoires de la République de Pologne. Les personnes juridiques et religieuses, qui ne répondraient pas aux conditions ci-dessus, jouiront des droits civils accordés par la République aux étrangers.

Article XVII.

Les personnes juridiques ecclésiastiques et religieuses ont le droit d'établir, de posséder et d'administrer, selon le Droit

i zgodnie z powszechnem prawem państwowem, cmentarzy, przeznaczonych do grzebania katolików.

Artykuł XVIII.

Duchowni i wierni wszelkich obrządków, znajdujący się poza swemi diecezjami, podlegać będą Ordynarjuszom miejscowym według przepisów prawa kanonicznego.

Artykuł XIX.

Rzeczpospolita zapewnia właściwym władzom prawo nadawania, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego, funkcij, urzędów i beneficjów kościelnych. Przy nadawaniach beneficjów proboszczowskich stosowane będą następujące zasady:

Na ziemiach Rzeczypospolitej Polskiej nie mogą otrzymywać, chyba za zezwoleniem Rządu polskiego, beneficjów proboszczowskich: 1) cudzoziemcy nienaturalizowani, jako też osoby, które nie odbyły studjów teologicznych w instytutach teologicznych w Polsce lub instytutach papieskich; 2) osoby, których działalność jest spreczna z bezpieczeństwem Państwa.

Przed dokonaniem nominacji na te beneficja władza duchowna zasięgnie wiadomości od właściwego Ministra Rzeczypospolitej, aby się upewnić, iż żaden z powodów, przewidzianych powyżej pod punktami 1) i 2), nie stoi temu na przeszkodzie. W razie, gdyby wspomniany Minister nie przedstawił, w ciągu dni 30, zarzutów takich przeciw osobom, których nominacja jest zamierzona, władza kościelna nominacji dokona.

Artykuł XX.

W razie, gdyby władze Rzeczypospolitej miały podnieść przeciw danemu duchownemu zarzuty co do jego działalności, jako sprzecznej z bezpieczeństwem Państwa, Minister właściwy przedstawi wspomniane zarzuty Ordynarjuszowi, który, zgodnie z tymże Ministrem, poweźmie w ciągu trzech miesięcy odpowiednie zarządzenia. W razie rozbieżności między Ordynarjuszem a Ministrem, Stolica Apostolska poruczy rozwiązanie sprawy dwom duchownym, przez nią wybranym, którzy, zgodnie z dwoma delegatami Prezydenta Rzeczypospolitej, poweźmą postanowienie ostateczne.

Canon et d'accord avec le droit commun de l'Etat, des cimetières destinés à la sépulture des catholiques.

Article XVIII.

Les ecclésiastiques et les fidèles de tous les Rites, se trouvant hors de leurs diocèses, seront soumis à l'Ordinaire local selon les règles du Droit Canon.

Article XIX.

La République garantit le droit des autorités compétentes d'attribuer les fonctions, les charges et les bénéfices ecclésiastiques d'après les prescriptions du Droit Canon. A l'attribution des bénéfices paroissiaux seront appliquées les règles suivantes:

Dans les territoires de la République de Pologne ne peuvent pas obtenir des bénéfices paroissiaux, à moins d'avoir reçu le consentement du Gouvernement polonais: 1° les étrangers non-naturalisés, ainsi que les personnes dont l'éducation théologique n'a pas été faite dans les Instituts théologiques de Pologne ou dans des Instituts pontificaux; 2° les personnes dont l'activité est contraire à la sécurité de l'Etat.

Avant de procéder aux nominations à ces bénéfices, l'autorité ecclésiastique s'informera auprès du Ministre compétent de la République pour s'assurer qu'aucune des raisons, prévues ci-dessus aux points 1° et 2°, ne s'y opposerait. Au cas où le Ministre susmentionné ne présenterait pas, dans le délai de 30 jours, de telles objections contre la personne dont la nomination est envisagée, l'autorité ecclésiastique procèdera à la nomination.

Article XX.

Au cas où les autorités de la République auraient à soulever contre un ecclésiastique des objections au sujet de son activité comme contraire à la sécurité de l'Etat, le Ministre compétent présentera lesdites objections à l'Ordinaire qui, d'accord avec ce Ministre, prendra dans les trois mois les mesures appropriées. Au cas d'une divergence entre l'Ordinaire et le Ministre, le Saint-Siège confiera la solution de la question à deux ecclésiastiques de Son choix, lesquels, en accord avec deux délégués du Président de la République, prendront une décision définitive.

Artykuł XXI.

Prawo patronatu, zarówno państwowego, jak osób prywatnych, pozostaje w mocy aż do nowego układu. Prezenta godnego duchownego na wakujące stanowisko dokonywana będzie przez patrona w ciągu dni 30-tu, według listy trzech nazwisk, przedstawionej przez Ordynariusza. Jeżeli w ciągu dni 30 prezenta nie zostanie wykonana, obsadzenie odnośnego beneficjum stanie się wolne. W wypadkach, w których chodzi o beneficjum proboszczowskie, Ordynariusz, przed dokonaniem nominacji, zasięgnie, zgodnie z art. XIX, zdania właściwego Ministra.

Artykuł XXII.

W razie, gdyby duchowni lub zakonnicy byli oskarżeni przed sądami świeckimi o zbrodnie, przewidziane przez prawa karne Rzeczypospolitej, sądy wspomniane zawiadomią niezwłocznie właściwego Ordynariusza o każdej sprawie tego rodzaju i, w danym razie, prześlą mu akt oskarżenia oraz wyrok sądowy wraz z jego motywami. Ordynariusz, względnie jego delegat, po zakończeniu przewodu sądowego, będą mieli prawo zapoznania się z odnośnymi aktami. W razie aresztowania lub uwięzienia wspomnianych powyżej osób, władze cywilne zachowywać będą względy, należne ich stanowi i stopniowi hierarchicznemu.

Duchowni i zakonnicy będą zatrzymywani w areszcie i będą odbywali kary pozbawienia wolności w pomieszczeniach, oddzielonych od pomieszczeń dla osób świeckich, o ile nie zostali pozbawieni godności kościelnej przez właściwego Ordynariusza. W razie skazania ich na areszt wyrokiem, będą odbywali tę karę w klasztorze lub w innym domu zakonnym, w pomieszczeniach, na ten cel przeznaczonych.

Artykuł XXIII.

Zadna zmiana w języku, używanym w diecezjach Obrządku łacińskiego do kazań, nabożeństw dodatkowych i wykładów innych, niż wykłady nauk świętych w seminarjach, nie będzie dokonywana inaczej, jak za specjalnem upoważnieniem Konferencji Biskupów Obrządku łacińskiego.

Artykuł XXIV.

1. Rzeczpospolita Polska uznaje prawo osób prawnych kościelnych i zakonnych do wszystkich majątków ruchomych

Article XXI.

Le droit de patronage, soit de l'Etat, soit des particuliers, reste en vigueur jusqu'à nouvel accord. La présentation d'un digne ecclésiastique au poste vacant sera effectuée par le patron dans le délai de 30 jours sur une liste de trois noms proposée par l'Ordinaire. Si, dans les 30 jours, la présentation n'a pas été faite, la provision du bénéfice deviendra libre. Dans le cas, où il s'agirait d'un bénéfice paroissial, l'Ordinaire, avant de procéder à la nomination, consultera le Ministre compétent conformément à l'article XIX.

Article XXII.

Si des ecclésiastiques ou religieux sont accusés près des Tribunaux laïques de crimes prévus par les lois pénales de la République, ces Tribunaux informeront immédiatement l'Ordinaire compétent de chaque affaire de ce genre et lui transmettront, le cas échéant, l'acte d'accusation et l'arrêt judiciaire avec ses considérants. L'Ordinaire, ou son délégué, auront le droit, après conclusion de la procédure judiciaire, de prendre connaissance des dossiers relatifs. Dans le cas d'arrestation ou d'emprisonnement des personnes susmentionnées, les autorités civiles procéderont avec les égards dus à leur état et à leur rang hiérarchique.

Les ecclésiastiques et religieux seront détenus et subiront les peines de réclusion dans des locaux séparés des locaux destinés aux laïques, à moins d'avoir été privés par l'Ordinaire compétent de leur dignité d'ecclésiastique. Au cas où ils seraient condamnés par jugement à la détention, ils subiront cette peine dans un couvent ou autre maison religieuse, en des locaux à ce destinés.

Article XXIII.

Aucun changement à la langue employée dans les diocèses de Rite latin pour les sermons, les prières supplémentaires et les cours, autres que ceux des sciences sacrées dans les Séminaires, ne sera fait que sur une autorisation spéciale donnée par la Conférence des Evêques de Rite latin.

Article XXIV.

1. La République de Pologne reconnaît les droits de propriété des personnes juridiques ecclésiastiques et religieuses

i nieruchomości, kapitałów, dochodów oraz innych praw, które te osoby prawne posiadają obecnie na obszarze Państwa Polskiego.

2. Rzeczpospolita Polska zgadza się, aby wspomniane powyżej prawa własności, w razie, gdyby nie były jeszcze wpisane do ksiąg hipotecznych na imię posiadających je osób prawnych (Biskupstw, Kapituł, Kongregacyj, Zakonów, seminarjów, beneficjów proboszczowskich, innych beneficjów etc.), zostały do nich wpisane, a to na podstawie deklaracji właściwego Ordynariusza, poświadczonej przez właściwą władzę cywilną.

3. Sprawa dóbr, których Kościół został pozbawiony przez Rosję, Austrię i Prusy, a które obecnie znajdują się w posiadaniu Państwa Polskiego, zostanie załatwiona przez układ późniejszy. Do tego czasu Państwo Polskie zapewnia Kościołowi uposażenia roczne, nie niższe, jako wartość rzeczywista, od uposażeń, które rządy rosyjski, austriacki i pruski wypłacały Kościołowi na ziemiach, należących obecnie do Rzeczypospolitej Polskiej. Uposażenia wspomniane będą obliczane i rozdzielane według wskazań, zawartych w załączniku A. W razie parcelacji rzeczonych dóbr, mensy biskupie, seminarja i beneficja proboszczowskie, nie posiadające obecnie ziemi lub posiadające ją w ilościach niedostatecznych, otrzymują ją na własność, w miarę rozporządzalności, aż do wysokości 180 hektarów na mensę biskupią, 180 hektarów na seminarjum i, zależnie od gatunku ziemi, od 15 do 30 hektarów na beneficjum proboszczowskie. Suma ryczałtowa pieniężnych uposażeń, oznaczona w załączniku A, będzie zmniejszona w diecezjach, w których te ziemie będą nadane, o 50 złotych rocznie od każdego hektara, nadanego w sposób powyższy.

4. Utrzymane zostanie przeznaczenie dóbr, które Rzeczpospolita Polska rewindykowałaby u dawnych państw rozbiorczych, jako następczyni w prawach państw powyższych z tytułu ich prawnego stosunku do osób prawnych kościelnych i zakonnych w Polsce, dotyczącego już to prestacyj, zapewnionych przez te państwa osobom prawnym kościelnym i zakonnym, już to zarządu dóbr nieruchomości i kapitałów, przeznaczonych dla Kościoła.

à tous les biens meubles et immeubles, capitaux, rentes et autres droits, que ces personnes juridiques possèdent actuellement dans les territoires de l'Etat polonais.

2. La République de Pologne consent à ce que les droits de propriété susmentionnés, dans les cas où ils ne seraient pas encore inscrits aux registres hypothécaires aux noms des personnes juridiques qui les possèdent (Evêchés, Chapitres, Congrégations, Ordres religieux, Séminaires, bénéfices paroissiaux, autres bénéfices etc.), y soient inscrits, et cela sur une déclaration de l'Ordinaire compétent, certifiée par l'autorité civile compétente.

3. La question des biens dont l'Eglise a été privée par la Russie, l'Autriche et la Prusse et qui se trouvent actuellement en possession de l'Etat polonais, sera réglée par un arrangement ultérieur. Jusqu'à cette date l'Etat polonais garantit à l'Eglise des dotations annuelles non inférieures comme valeur réelle aux dotations que les Gouvernements russe, autrichien et prussien allouaient à l'Eglise sur les territoires appartenant actuellement à la République de Pologne. Les dotations susmentionnées seront calculées et réparties comme cela est indiqué à l'annexe A. Au cas de morcellement desdits biens, les Menses épiscopales, les Séminaires et les bénéfices paroissiaux, ne possédant pas actuellement de terres, ou en possédant des quantités insuffisantes, en obtiendront en propriété, dans la mesure des disponibilités, jusqu'à concurrence de 180 hectares par Mense épiscopale et de 180 hectares par Séminaire, et, selon la qualité du sol, de 15 à 30 hectares par bénéfice paroissial. La somme globale des dotations en argent, fixées dans l'annexe A, sera réduite, pour les diocèses, dans lesquels aura lieu cette attribution de terres, de 50 zlotys annuellement par chaque hectare qui serait attribué comme ci-dessus.

4. La destination des biens que la République de Pologne revendiquerait auprès des anciens Etats copartageants, comme successeur des droits qui revenaient à ces Etats de leurs rapports légaux avec les personnes juridiques ecclésiastiques et religieuses de la Pologne, et qui concernent soit les prestations consenties par ces Etats en faveur des personnes juridiques ecclésiastiques et religieuses, soit l'administration des biens immeubles et des capitaux destinés à l'Eglise, sera maintenue.

5. Aby polepszyć gospodarcze i społeczne położenie ludności rolniczej i aby wzmóc tem bardziej pokój chrześcijański kraju, Stolica Apostolska zgadza się, aby Rzeczpospolita Polska wykupiła od beneficjów biskupich, od seminarjów, od beneficjów kapitularnych, od beneficjów proboszczowskich oraz od zwykłych beneficjów, posiadających dobra ziemskie, te ilości ziemi rolnej, któreby przewyższały dla każdej z wyżej wymienionych jednostek: 15 do 30 hektarów, zależnie od gatunku ziemi, dla probostwa i zwykłego beneficjum, 180 hektarów dla Kapituły, 180 hektarów dla mensy biskupiej i 180 hektarów dla seminarjum. W diecezjach, w których seminarja nie posiadają ziem rolnych oddzielnie od ziem, posiadanych przez Biskupstwo, przyznane im będzie z ziem, należących do Biskupstwa, 180 hektarów wolnych od wykupu, niezależnie od 180 hektarów, przeznaczonych dla mensy biskupiej.

6. Wymienione powyżej prawne osoby kościelne będą miały prawo wybrać same z dóbr, do nich należących, parcele ziemi, które w ilościach, wskazanych powyżej, pozostaną ich własnością.

7. Cena wykupu ziem, wskazanych powyżej, zostanie wyplacona według przepisów, stosowanych przy wykupie ziem, będących własnością osób prywatnych, i pozostanie do rozporządzenia Kościoła.

8. Stolica Apostolska zgadza się także, aby ziemie rolne, należące do domów kongregacyj i zakonów, oraz do ich zakładów dobroczynnych, uważanych każdy osobna za oddzielną jednostkę rolną, zostały wykupione przez Państwo, zgodnie z przepisami, które będą stosowane do wykupu dóbr, należących do osób prawnych świeckich, z prawem dla każdego z domów, wspomnianych powyżej, jako też dla każdego z ich zakładów dobroczynnych, zachowania co najmniej 180 hektarów ziemi rolnej.

9. Osoby prawne kościelne i zakonne będą miały prawo, narówni z osobami prawnymi świeckimi, bezpośredniego dokonywania parcelacji ziem rolnych, do nich należących.

Artykuł XXV.

Wszystkie ustawy, rozporządzenia lub dekrety, sprzeczne z postanowieniami poprzednich artykułów, tracą moc prawną z chwilą wejścia w życie niniejszego Konkordatu.

5. Pour améliorer la situation économique et sociale de la population agricole et pour promouvoir d'autant plus la paix chrétienne du pays, le Saint-Siège consent à ce que la République de Pologne rachète aux bénéfices épiscopaux, aux Séminaires, aux bénéfices paroissiaux, ainsi qu'aux simples bénéfices, possédant des biens fonciers, les quantités de terres arables, dépassant, pour chacune de ces entités, 15 à 30 hectares, selon la qualité du sol, par paroisse et bénéfice simple, 180 hectares par Chapitre, 180 hectares par Mense épiscopale et 180 hectares par Séminaire. Dans les diocèses, dont les Séminaires ne possèdent pas de terres arables distinctes de celles de l'Evêché, il leur sera accordé, sur les terres appartenant à l'Evêché, 180 hectares libres de rachat, indépendamment des 180 hectares réservés pour la Mense épiscopale.

6. Les personnes juridiques ecclésiastiques susmentionnées auront le droit de choisir elles-mêmes, sur les biens leur appartenant, les parcelles de terres qui, en quantités indiquées ci-dessus, resteront en leur propriété.

7. Le prix de rachat des terres susindiquées sera payé d'après les règlements qui seront appliqués au rachat des biens appartenant aux propriétaires privés et restera à la disposition de l'Eglise.

8. Le Saint-Siège consent de même à ce que les terres arables appartenant aux Maisons de Congrégations et Ordres religieux, ainsi qu'à leurs institutions de bienfaisance, considérées chacune séparément comme unités agricoles distinctes, soient rachetées par l'Etat, en accord avec les règlements qui seront appliqués au rachat des biens appartenant aux personnes juridiques laïques, avec droit pour chacune des Maisons susdites, ainsi que pour chacune de leurs institutions de bienfaisance, de conserver au moins 180 hectares de terres arables.

9. Les personnes juridiques ecclésiastiques et religieuses auront le droit, à l'égal des personnes juridiques laïques, de procéder directement au morcellement des terres arables, leur appartenant.

Article XXV.

Toutes lois, ordonnances ou décrets, qui seraient en contradiction avec les stipulations des articles précédents, seront de ce fait même annulés, dès l'entrée en vigueur du présent Concordat.

Artykuł XXVI.

Stolica Apostolska dokona, w ciągu trzech miesięcy od wejścia w życie niniejszego Konkordatu i w porozumieniu z Rządem, utworzenia i rozgraniczenia prowincyj kościelnych oraz diecezcyj, wyliczonych w artykule IX. Granice prowincyj kościelnych i diecezcyj będą odpowiadać granicom Państwa Polskiego.

Dobra kościelne, położone w Polsce, lecz należące do prawnych osób kościelnych i zakonnych, których siedziba znajduje się poza granicami Państwa Polskiego i odwrotnie, będą przedmiotem konwencji oddzielnej.

Artykuł XXVII.

Konkordat niniejszy wejdzie w życie w dwa miesiące po wymianie dokumentów ratyfikacyjnych.

Sporządzono w Rzymie, dziesiątego lutego, tysiąc dziewięćset dwudziestego piątego roku.

(—) *Piotr Kardynał Gasparri*

(—) *Władysław Skrzyński*

(—) *Stanisław Grabski*

(L. S.)

(L. S.)

(L. S.)

Z A Ł A C Z N I K A.

Uposażenia, przyznane Kościołowi Katolickiemu przez Państwo Polskie zgodnie z artykułem XXIV niniejszego Konkordatu, obliczane będą w następujący sposób:

1) *Uposażenie Duchowieństwa:*

Uposażenia miesięczne według bieżącej mnożnej dla urzędników państwowych.

1) Kardynałowie: 2,500 punktów oraz 800 zł. na utrzymanie kapelanów, powozów i t. d.

2) Arcybiskupi: 2,000 punktów oraz 600 zł. na utrzymanie kapelanów, powozów i t. d.

3) Biskupi diecezjalni: 1,700 punktów oraz 600 zł. na utrzymanie kapelanów, powozów i t. d.

Article XXVI.

Le Saint-Siège procédera dans le délai de trois mois après l'entrée en vigueur du présent Concordat, et d'accord avec le Gouvernement, à la constitution et délimitation des provinces ecclésiastiques et des diocèses énumérés à l'art. IX. Les limites des provinces ecclésiastiques et des diocèses seront conformes aux frontières de l'Etat polonais.

Les biens ecclésiastiques situés en Pologne, mais appartenant à des personnes juridiques ecclésiastiques et religieuses ayant leur siège hors des frontières de l'Etat polonais, et réciproquement, formeront l'objet d'une convention spéciale.

Article XXVII.

Le présent Concordat entrera en vigueur deux mois après l'échange des actes de sa ratification.

Rome, le dix février mil neuf cent vingt cinq.

(—) *Pierre Cardinal Gasparri*

(—) *Ladislav Skrzyński*

(—) *Stanislas Grabski*

(L. S.)

(L. S.)

(L. S.)

A N N E X E A.

Les dotations attribuées à l'Eglise Catholique par l'Etat polonais, conformément à l'Art. XXIV du présent Concordat, seront calculées comme suit:

I. Dotation du Clergé:

Dotations mensuelles d'après le coefficient courant pour les fonctionnaires de l'Etat.

1°. Cardinaux: 2,500 points, en plus 800 zlotys pour l'entretien des aumôniers, des équipages etc.

2°. Archevêques: 2,000 points, en plus 600 zlotys pour l'entretien des aumôniers, des équipages etc.

3°. Evêques diocésains: 1,700 points, en plus 600 zlotys pour l'entretien des aumôniers, des équipages etc.

- 4) Biskupi pomocniczy: 1,250 punktów.
- 5) Członkowie Kapituł: 600 punktów.
- 6) Proboszczowie: 270 punktów.
- 7) Rektorowie kościołów filjalnych, wikariusze i urzędnicy konsystorza: 200 punktów.
- 8) Zakonnicy kongregacyj, pobierający uposażenie od Państwa: 125 punktów.
- 9) Profesorowie seminarjów: 600 punktów.
- 10) Uczniowie seminarjów: 125 punktów.
- 11) Audytor Trybunału Świętej Roty: (uposażenie profesorów zwyczajnych na uniwersytetach).
- 12) Sekretarz Audytora: 600 punktów.
- 13) Nauczyciele Instytutów Teologicznych, mający prawa profesorów gimnazjalnych: (uposażenie nauczycieli szkół średnich).

II) Uposażenie emerytalne roczne: 383,413 złotych.

- 1) Pensje emerytalne duchowieństwa: 254,117 zł.
- 2) Pensje emerytalne wdów i sierot po duchownych grecko-katolickiego obrządku: 129,296 zł.

III) Uposażenie roczne chórów katedralnych i niższych urzędników kościelnych: 63,298 zł.

IV) Koszta roczne administracji kościelnej: 750,940 zł.

- 1) Wizytacje pasterskie Biskupów: 340,000 zł.
- 2) Konsystorze biskupie: 66,000 zł.
- 3) Prowadzenie ksiąg parafjalnych: 197,940 zł.
- 4) Wydatki na pocztę: 147,000 zł.

V) Zapomoga roczna dla zakładów kościelnych: 20,900 zł.

VI) Roczny fundusz budowlany: 1,016,000 zł.

VII) Inne wydatki rocznie: 45,500 zł.

Uposażenia powyższe będą przyznawane przez Ministra Skarbu każdej diecezji oddzielnie, w sumach ryczałtowych,

- 4°. Evêques auxiliaires: 1,250 points.
- 5°. Membres des Chapitres: 600 points.
- 6°. Curés: 270 points.
- 7°. Recteurs des Eglises filiales, Vicaires et fonctionnaires des Consistoires: 200 points.
- 8°. Religieux des Congrégations recevant des dotations de l'Etat: 125 points.
- 9°. Professeurs des Séminaires: 600 points.
- 10°. Elèves des Séminaires: 125 points.
- 11°. Auditeur du Tribunal de la Sainte Rote: (Traitement égal à celui des professeurs ordinaires des Universités).
- 12°. Secrétaire de l'Auditeur: 600 points.
- 13°. Enseignants des Instituts Théologiques, ayant les droits de professeurs de gymnase (Traitement égal à celui des enseignants des écoles secondaires).

II. Dotation annuelle pour les pensions de retraite:

383,413 zlotys.

1°. Pensions de retraite du Clergé: 254,117 zlotys.

2°. Pensions de retraite pour veuves et orphelins du Clergé gréco-catholique: 129,296 zlotys.

III. Dotation annuelle pour l'entretien de chœurs des Cathédrales et pour les employés subalternes des églises: 63,298 zlotys.

IV. Frais annuels d'Administration ecclésiastique:

750,940 zlotys.

1°. Visites pastorales des Evêques: 340,000 zlotys.

2°. Consistoires épiscopaux: 66,000 zlotys.

3°. Tenue des registres paroissiaux: 197,940 zlotys.

4°. Frais de poste: 147,000 zlotys.

V. Subvention annuelle pour les Institutions ecclésiastiques:

20,900 zlotys.

VI. Fonds annuel de construction: 1,016,000 zlotys.

VII. Autres dépenses annuelles: 45,500 zlotys.

Les dotations ci-dessus seront attribuées par le Ministre des Finances à chaque diocèse séparément, en sommes globales,

ustalonych według wyszczególnionych budżetów, które przedstawiać będą właściwi Ordynariusze. Przy rozdziale pomiędzy diecezje całości uposażenia, przyznanego przez Państwo proboszczom, brany będzie w rachubę dochód z ziem, posiadanych przez beneficja proboszczowskie.

W razie potrzeby, i o ile położenie finansowe Państwa na to pozwoli, uposażenia powyższe zostaną powiększone dostatecznie, aby zapewnić stosowny byt materialny proboszczom oraz innym członkom duchowieństwa, a to na zasadzie specjalnej umowy, dotyczącej t. zw. „iura stolae“.

Rozdział uposażeń, wyliczonych powyżej, powierzony będzie w każdej diecezji Ordynariuszowi, który po wejściu w moc niniejszego Konkordatu, złoży przysięgę wierności, przewidzianą w artykule XII.

(—) *Piotr Kardynał Gasparri*

(—) *Władysław Skrzyński*

(—) *Stanisław Grabski*

Zaznajomiwszy się z powyższym Konkordatem, uznaliśmy go i uznajemy za słuszny, zarówno w całości jak i każde z zawartych w nim postanowień, oświadczamy, że jest przyjęty, ratyfikowany i zatwierdzony i przyrzekamy, że będzie niezmiennie zachowywany.

Na dowód czego wydaliśmy Akt niniejszy, opatrzony pieczęcią Rzeczypospolitej.

W Warszawie, dnia 30 maja 1925 roku.

(—) *S. Wojciechowski*

Przez Prezydenta Rzeczypospolitej

Prezes Rady Ministrów:

(—) *W. Grabski*

Minister Spraw Zagranicznych:

(—) *Al. Skrzyński.*

établies d'après des budgets spécifiés, présentés par les Ordinaires compétents. Pour la répartition parmi les diocèses de la somme des dotations assurées aux curés par l'Etat, il sera tenu compte du revenu des terres possédées par les bénéfices paroissiaux.

En cas de besoin et si la situation financière de l'Etat le permet, les dotations susdites seront augmentées suffisamment pour assurer une existence matérielle convenable aux curés et autres membres du Clergé, et cela sur la base d'un accord spécial ayant pour objet les *iura stolae*.

La répartition des dotations énumérées ci-dessus sera confiée dans chaque diocèse à l'Ordinaire, lequel, après entrée en vigueur du présent Concordat, prêtera et serment de fidélité prévu dans l'article XII.

(—) *Pierre Cardinal Gasparri*

(—) *Ladislas Skrzyński*

(—) *Stanislas Grabski*

Après avoir vu et examiné ledit Concordat, Nous l'avons approuvé et approuvons en toutes et chacune des dispositions, qui y sont contenues, déclarons qu'il est accepté, ratifié et confirmé et promettons qu'il sera inviolablement observé.

En Foi de Quoi, Nous avons donné les présentes, revêtues du Sceau de la République de Pologne.

A Varsovie, le 30 mai 1925.

(—) *S. Wojciechowski*

Par le Président de la République

Le Président du Conseil des Ministres:

(—) *W. Grabski*

Le Ministre des Affaires Etrangères:

(—) *Al. Skrzyński*

U S T A W A

z dnia 23 kwietnia 1925 r.

o zatwierdzeniu układu ze Stolicą Apostolską, określającego stosunek Państwa do Kościoła Rzymsko-Katolickiego ¹⁾.

Art. 1. Zatwierdza się Konkordat, zawarty między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską w Rzymie w dniu 10 lutego 1925 r. jako układ, określający stosunek Państwa do Kościoła Rzymsko-Katolickiego, i upoważnia się Prezydenta Rzeczypospolitej do ratyfikacji tego układu.

Art. 2. Wykonanie niniejszej ustawy powierza się Ministrowi Spraw Zagranicznych, wykonanie postanowień Konkordatu powierza się Prezesowi Rady Ministrów i Ministrom: Spraw Wewnętrznych, Spraw Wojskowych, Sprawiedliwości, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Reform Rolnych oraz Rolnictwa i Dóbr Państwowych.

Art. 3. Ustawa niniejsza uzyskuje moc obowiązującą z dniem jej ogłoszenia.

Prezydent Rzeczypospolitej: *S. Wojciechowski*

Prezes Rady Ministrów: *W. Grabski*

Minister Spraw Zagranicznych: *Al. Skrzyński*

Minister Spraw Wewnętrznych: *Ratajski*

Minister Spraw Wojskowych: *Sikorski*

Minister Sprawiedliwości: *A. Żychliński*

Minister Wyznań Religijnych

i Oświecenia Publicznego: *St. Grabski*

Kierownik Ministerstwa Reform Rolnych: *Radwan*

Minister Rolnictwa i Dóbr Państwowych: *Janicki*.

---

¹⁾ Dz. Ust. Rz. Pol. Nr. 47, poz. 324.

Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych, w sprawie udzielania pomocy państwowej przy wykonywaniu postanowień i dekretów kościelnych

z dnia 23 marca 1926 r.

(Dziennik Ustaw Rzpltej Polskiej Nr. 44, poz. 271).

Na podstawie art. 2 ustawy z dnia 23 kwietnia 1925 r. o zatwierdzeniu układu ze Stolicą Apostolską, określającego stosunek Państwa do Kościoła rzymsko-katolickiego (Dz. U. R. P. Nr. 47, poz. 324) zarządza się, co następuje:

§ 1. Władze państwowe powołane są do udzielania pomocy przy wykonaniu postanowień i dekretów kościelnych na żądanie władzy kościelnej, tylko w sprawach, objętych art. IV Konkordatu, zawartego pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską (Dz. U. R. P. z r. 1925, Nr. 72, poz. 501).

§ 2. W wypadkach, wskazanych pod literą a art. IV Konkordatu, właściwa władza kościelna, zamierzająca korzystać z pomocy państwowej przy wykonywaniu swoich dekretów, może zwrócić się z odpowiednim żądaniem do właściwego urzędu wojewódzkiego, t. j. tej miejscowości, w której przebywa osoba duchowna, dotknięta dekretem kościelnym, względnie w której znajduje się beneficjum, o ile chodzi o pozbawienie beneficjum.

W sprawach, objętych punktami b i c art. IV Konkordatu, odpowiednia władza kościelna może się zwracać do właściwej władzy państwowej, wskazanej w poszczególnych ustawach państwowych, dotyczących danych spraw. Jeżeli te ustawy nie zawierają pod tym względem wyraźnych wskazań, odpowiednia władza kościelna zwraca się za pośrednictwem swej władzy diecezjalnej do urzędu wojewódzkiego.

§ 3. Władza kościelna, zamierzająca korzystać z państwowej pomocy, przesyła do odpowiedniej władzy państwowej pisemne żądanie, które zawierać winno: treściwe przedstawienie faktów, będących powodem tego żądania; stwierdzenie wyda-

nia odpowiedniej decyzji lub dekretu; przytoczenie właściwego punktu IV artykułu Konkordatu, na którym żądanie się opiera; wreszcie konkluzję, która wskaże, co ma być osiągnięte przy zastosowaniu pomocy państwowej.

§ 4. Władza państwowa, której złożone zostało żądanie udzielania pomocy do wykonania postanowienia lub dekretu kościelnego, rozważy i zdecyduje, jakie prawne środki mają być w danym wypadku zastosowane, oraz wyda bezzwłocznie odpowiednie zarządzenia i powiadomi o nich władzę kościelną najdalej do dni 14.

§ 5. O ile względy na utrzymanie porządku publicznego nie będą wymagały bezzwłocznego wkroczenia władz bezpieczeństwa, władza państwowa wezwie osoby, dotknięte postanowieniami lub dekretemi kościelnymi, przewidzianymi w art. IVa Konkordatu, do ich wykonania w terminie określonym, nie dłuższym niż dni 14 a po bezskutecznym upływie tego terminu przystąpi do przymusowego wykonania tego zarządzenia. Zażalenia, wniesione przeciwko tym zarządzeniom, nie mają mocy wstrzymującej.

§ 6. Rozporządzenie niniejsze wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego:

St. Grabski

Minister Spraw Wewnętrznych:

Wł. Raczkiewicz.

Bulla o rozgraniczeniu diecezji polskich. ¹⁾

DITIONIS POLONICAE

De nova dioecesium latini ritus circumscriptione.

PIUS EPISCOPUS

Servus Servorum Dei

Ad perpetuam rei memoriam

Vixdum Poloniae unitas, post diuturnam catholicae illius Nationis sub diversis regiminibus divisionem, mirabiliter, divina Providentia opem largiente, restituta est, statim necessitas omnibus apparuit nedum civiles sed etiam potissimum religiosas res ibidem ordinandi.

Id sane primum omnium postulabat ut sollicita haberetur cura de finibus dioecesanis rite praefiniendis itemque ad nova Reipublicae confinia coaptandis. Itaque, expletis feliciter cum eiusdem Reipublicae rectoribus hac super re opportunis negotiationibus, novae latinarum dioecesium circumscriptioni provisum est in sollemni Conventione, quae nuper inter Sanctam Sedem et praedictam Rempublicam inita est, summopere laetantibus Nobis, qui nobilissimae illius Nationis et calamitatum belli et gaudii resurrectionis testes ac participes fueramus.

TŁUMACZENIE.

*O nowem rozgraniczeniu diecezji łacińskiego obrządku
w Państwie Polskiem.*

PIUS BISKUP.

Sługa Sług Bożych.

Na wieczną rzeczy pamiątkę.

Zaledwie wreszcie jedność Polski, po długiem tego katolickiego Narodu pod różnemi rządami rozdzieleniu, cudownie,

---

¹⁾ W oryginale podajemy tylko wstęp, następnie zaś tłumaczenie polskie całej Bulli.

za Bożej Opatrzności pomocą, przywróconą została, natychmiast okazała się wszystkim konieczność, aby tam uporządkować nie tylko rzeczy świeckie, lecz szczególnież także rzeczy religijne.

To zaiste najpilniejszym okazało się żądanie, aby troskliwie postarać się o należyte określenie granic diecezjalnych i o przystosowanie ich do nowych granic Rzeczypospolitej. Tak więc po szczęśliwem ukończeniu z kierownikami tejże Rzeczypospolitej rokowań, które w tej sprawie były potrzebne, nowe rozgraniczenie łacińskich diecezyj przewidziano w uroczystym Układzie, między Stolicą Świętą a wspomnianą Rzeczpospolitą zawartym, ku wielkiej Naszej radości, którzyśmy nieszczęść wojennych i radości zmartwychwstania tego najszlachetniejszego Narodu byli świadkami i uczestnikami.

Następnie, aby doprowadzić do końca, co o tem rozgraniczeniu ułożono, My, z pełni Apostolskiej władzy i wiedzy pewnej postanawiamy:

Hierarchja łacińskiego obrządku w Polsce polega na pięciu prowincjach kościelnych.

I. Gnieźnieńska i Poznańska, II. Warszawska, III. Wileńska, IV. Lwowska, V. Krakowska.

I. Prowincja zatem Gnieźnieńska i Poznańska ma polegać na Kościołach diecezyj metropolitalnej Gnieźnieńskiej i Poznańskiej oraz sufraganalnych Chełmińskiej i Włocławskiej.

Archidiecezja Gnieźnieńska, której Kościół metropolitalny pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marji Panny znajduje się w mieście Gnieźnie, w województwie poznańskim, obejmuje następujące dekanaty: Gnieźnieński, Bydgoski miejski, Bydgoski podmiejski, Czermiński, Gniewkowski, Janowiecki, Jarociński, Inowrocławski, Kcyński, Kruszwicki, Łekneński, Łobżenicki, Miłosławski, Nakielski, Pleszewski, Pobiedzinski, Powidzki, Rogowski, Trzemesznieński, Wrzesiński, Zniński.

Do archidiecezji Poznańskiej zaś, mającej kościół archikatedralny pod wezwaniem ŚŚ. Apostołów Piotra i Pawła w mieście Poznaniu, w województwie poznańskim, należą dekanaty: Poznański, Borecki, Braliński, Bukowski, Czarnkowski, Gostyński, Grodziski, Jutrosiński, Kępiński, Kościański, Kostrzyński, Koźmiński, Krobianski, Krotoszyński, Le-

sznieński, Lwowecki, Nowomiejski, Obornicki, Ołobocki, Ostrowski, Ostrzeszowski, Rogoźnieński, Śmigieński, Śremski, Średzki, Stęszewski, Szamotulski, Wrowecki, Zbąszyński. Granice zaś zachodnie i południowe tejże archidiecezji dotyczą granic politycznych między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Niemiecką.

Do wspomnianej diecezji sufraganalnej chełmińskiej, z kościołem katedralnym pod tytułem Wniebowzięcia Najśw. Marji Panny w mieście Pelplinie, w województwie pomorskiem, będą przyłączone dekanaty: Brodnicki, Chełmiński, Chełmżyński, Chojnicki, Fordoński, Gniewski, Gołubski, Górznieński, Kamieński, Łasiński, Lidzbarski, Lubawski, Mirachowski, Noweński, Nowomiejski, Pucki, Radzyński, Starogardzki, Świecki, Tczewski, Toruński, Tucholski, Wąbrzeźnieński, Żukowski. Granice jej rozciągają się aż do granic politycznych między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Niemiecką (Prusami Zachodnimi i Wschodnimi) i terytorjum Wolnego Miasta Gdańska.

Do diecezji Włocławskiej, z kościołem katedralnym Wniebowzięcia Najśw. Marji Panny w mieście Włocławku, w województwie warszawskim, mają być przyłączone dekanaty: Włocławski (z wyjątkiem parafji Duninowo), Brzeski, Chodecki, Nieszawski, Piotrkowski, Radziejowski, Kaliski, Koźminecki, Stawiszyński, Stawski, Izbicki, Kolski, Koniński, Tuliszkowski, Sieradzki, Szadkowski, Wartański, Złoczewski, Słupcański, Zagórowski, Turecki, Uniejowski (bez parafji Bałdychów i Wartkowice) i Kłódawski. Ponadto parafje: Bobrowniki, Chełmca Wielka, Ciechocin, Czernikowo, Dobrzejowice, Działyń, Grochowalsk, Karnkowo, Kikol, Lipno, Łążyn, Mazowsze, Nowogród, Osiek nad Wisłą, Ostrowite, Szpetal Górny, Smużno Wielkie, Wola, Zaduszniki.

II. Drugą prowincją kościelną metropolitalną ma być prowincja Warszawska z kościołem katedralnym pod wezwaniem Ścięcia św. Jana Chrzciciela w mieście Warszawa. Do niej przyłączają się dekanaty: Warszawski miejski, Warszawski pozamiński, Praski, Biański, Goszczyński, Góro-Kalwaryjski, Grodziski, Grójecki, Jadowski (bez parafji Kamionna i wsi Szynkarzyzna-Czaplowizna), Kałuszyński bez parafji Czerwonka, Oleksin, Wiśniew i Wierzbno), Kutnowski, Ło-

wicki (bez wsi Antoniew i Dąbrowa), Miński, Mszczonowski, Radzywiński z wsią Młynarze, Rawski, Skierniewicki, Sochaczewski.

Temu Kościołowi metropolitalnemu będą podlegały diecezje: Płocka, Sandomierska, Lubelska, Siedlecka czyli Podlaska i Łódzka.

Diecezja Płocka, z Bazyliką katedralną pod wezwaniem Wniebowzięcia Najśw. Marji Panny w mieście Płocku, w województwie warszawskim, ma składać się z następujących dekanatów: Płocki, Ciechanowski, Makowski, Mławski, Nasielski, Przasnyski, Płoński, Pułtusi, Raciążński, Rypiński, Sierpecki, Wyszkowski (bez wsi Młynarze), Wyszogrodzki, Żuromiński, Gostyniński, ponadto z parafij: Chrostkowo, Dobrzyn nad Wisłą, Dobrzyn nad Drwęcą, Dulsk, Mokowo, Skępe, Tłuchowo, Duninowo.

Diecezja Sandomierska z kościołem katedralnym pod wezwaniem Narodzenia Najśw. Marji Panny w mieście Sandomierz w województwie kieleckim, ma mieć następujące dekanaty: Sandomierski, Koprzywnicki, Staszowski, Zawichosteński, Opatowski, Kunowski (z opuszczeniem parafij Billiny, Cisów, Ocieski, oraz wsi Lechów i Orłowiny z parafji Łągów, tudzież wsi Drogowle z parafji Raków), Wąchocki, Iłżański, Solecki, Zwoleński, Koziennicki, Radomski, Jedliński, Potworowski, Opoczyński, Skrzyński, Żarnowski, Koński, Radoszyński. Ponadto mieć będzie parafje: Koniemłoty, Kotuszów, Kurówkę, Beszowa, Szczecbrzusz, Suchedniów; tudzież wsie: z parafji Mniów Podhyby i Zaborowice, z parafji Grzymałków Borki (t. j. gminę Miedzierza), Gliniany Las, Huta, Jarzęb, Kłuko, Lisie-Jamy, Muszczan, Ostre Górki, Sałata, Sośnina, Stanowiska, Zastawie, Zazdrość.

Diecezja lubelska, z kościołem katedralnym pod wezw. św. Jana Chrzciciela i św. Jana Apostoła i Ewangelisty, w mieście Lublinie w województwie lubelskim, liczyć będzie dekanaty: Lubelski, Bełżycki, Biłgorajski, Biskupicki, Chełmski (bez parafji Hańsk), Hrubieszowski, Janowski, Kraśnicki, Krasnostawski, Kurowski, Lubartowski, Łęczniński, Opolski, Puławski, Szczecbrzeszyński, Tarnogrodzki, Tomaszowski, Turobiński, Tyszowiecki, Zaklikowski, Zamojski. Nadto mieć będzie parafje: Brzeźnica Bychawska, Brzeźnica Książęca, Ru-

da Huta, Świerszczów; tudzież wsie: Lukowiec, Krzywda — kolonja, kolonja Wola Skromowska czyli Bykowszczyzna, Wólka Rozwadowska, Karolina, Giżyce wieś, Giżyce kolonja, Łusza wieś, kolonja Żurawieniec czyli Piaski, Żurawieniec wieś.

Do diecezji Siedleckiej czyli Podlaskiej z kościołem katedralnym Niepokalanego Poczęcia Najśw. Marji Panny w mieście Siedlce, w województwie lubelskiem, należą diekhanaty: Siedlecki przy kościele Najśw. Marji Panny, Siedlecki przy kościele św. Stanisława Biskupa i Męczennika, Bialski, Garwoliński, Janowski, Łaskarzewski, Łosicki, Łukowski (bez wsi Łukowiec, Krzywda—kolonja, kolonja Wola Skromowska vel Bykowszczyzna, Wólka Rozwadowska, Karolina, Giżyce—wieś, Giżyce kolonja, Łusza—wieś, kolonja Żórawieniec vel Piaski, Żórawieniec—wieś), Międzyrzeczki, Parczewski (bez parafii Świerszczów i Ruda Huta), Węgrowski, Wiszniceński, Zelechowski. Nadto do tejże diecezji należeć będą parafje: Hańsk, Kamionna, Czerwonka, Wiśniew, Oleksin, Wierzbno, oraz wieś Szynkarzyna-Czaplowizna.

Następnie do diecezji Łódzkiej z kościołem katedralnym pod wezwaniem św. Stanisława Kostki w mieście Łodzi, w województwie łódzkim, należeć będą dekanaty: Łódzki, Zgierzeński, Brzeziński, Łęczycki, Tomaszowski, Bełchatowski (bez parafii Grzymalina Wola), Piotrkowski, Tuszyński, Łaski, Pabjanicki, Widawski, Poddębicki, Ozorkowski; tudzież parafje: Bałdrzychów, Wartkowice oraz wsie Antoniew i Dąbrowa.

Ponadto postanawia się, aby wogóle, gdziekolwiek w Państwie Polskiem rzeka Wisła stanowi granicę między diecezjami, stanowiła także granicę tych parafii, których obszar, chociaż dotychczas kanonicznie nie podzielony, przez tę rzekę jest przecięty, tak aby na przyszłość jedna część podzielonej parafii do jednej a druga do drugiej diecezji należała. Wsie zaś, jeśli są położone na wyspach tej rzeki, będą należały do tych diecezji, do których już teraz należą.

III. Jako trzecią prowincję kościelną ogłasza się prowincję Wileńską, która polegać będzie na siedzibie metropolity w Wilnie i diecezjach sufraganalnych Łomżyńskiej i Pińskiej.

Arcybiskupstwo Wileńskie, z Bazyliką metropolitalną pod wezwaniem św. Stanisława i św. Władysława w mieście Wil-

no, w województwie wileńskim, obejmie dekanaty: Wileński miejski i pozamiejski, Białostocki, Brzostowski, Dąbrowski, Głębocki, Knyszyński, Lidzki, Łuniński, Miorski, Nadwilejski, Oszmiański, Raduński, Słonimski (bez wsi Różanna, Kossów, Iwacewice), Sokółski, Świrecki, Wilejski, Wiszniewski (bez parafji Derewna i Daliboki); Wołkowyski, Waliszkowski, Bieniański. Nadto mieć będzie dekanat Wileński w powiecie Święciańskim, Trockim, Brasławskim, o ile te dekanaty rozciągają się na terytorjum polskiem. Obejmować będzie także parafje: Raków, Dubrowy, Dokszyce i Zaszceśle; oraz wszystkie inne parafje lub jakiekolwiek części parafij, które jakkolwiek nie znajdują się pod wspomnianemi dekanatami, lecz objęte są w tejże okolicy granicami terytorjum polskiego.

Diecezja Łomżyńska z kościołem katedralnym pod wezwaniem św. Michała Archaniola w mieście Łomży, w województwie białostockiem, mieć będzie dekanaty: Łomżyński, Augustowski, Jedwabneński, Kolnieński, Sejneński, Śniadowski, Sokołyński, Suwalski, Szczuczynski, Teoliński, Wąsoszyński, Wysoko-Mazowiecki, Ostrołęcki, Ostrowski, Czyżewski. Granice północne diecezji dotyczą granic politycznych między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską.

Diecezja Pińska z kościołem katedralnym pod wezwaniem Wniebowzięcia Najśw. Marji Panny w mieście Pińsku, w województwie poleskiem, składać się będzie z dekanatów: Stolpeckiego, Nowogródzkiego, Baranowickiego, Nieświeskiego, Stołowieckiego, Pińskiego, Łunińskiego, Lachowickiego, Bielskiego, Brzeskiego, Drohiczyńskiego, Kobryńskiego, Brańskiego, Prużańskiego; a nadto z parafij: Różanna, Kossów, Iwacewice, Iwienieć św. Michała Archaniola, Iwienieć św. Aleksego, Kamień, Wołma, Pierszaje, Chotowo, Pralniki, Naliboki, Derewna. Granice wschodnie diecezji dotyczą granic politycznych między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Rosyjską.

IV. Czwartą będzie prowincja Lwowska; do niej należeć będą diecezja metropolitalna Lwowska i sufraganalne Przemyska i Łucka.

Arcybiskupstwo Lwowskie z kościołem-Bazyliką metropolitalną pod wezw. Wniebowzięcia Najśw. Marji Panny zawierać będzie dekanaty: Lwowski miejski, Lwowski zamiej-

ski, Bełzki, Borszczowski, Brodecki, Brzeżański, Buczacki, Czortkowski, Doliniański, Gliniański, Gródecki, Horodeński, Jazłowiecki, Kąkolnicki, Kołomyjski, Lubaczowski, Podhajec-ki, Skalański, Stanisławowski, Stryjski, Świrecki, Szczerzecki, Tarnopolski, Trębowelski, Złoczowski, Żółkiewski. Granice polityczne Rzeczypospolitej Polskiej z Królestwem Rumunji stanowią w tej części granice diecezji.

Do diecezji Przemyskiej, z kościołem katedralnym pod wezw. Najśw. Marji Panny i św. Jana Chrzciciela w mieście Przemyślu, w województwie lwowskim, mają należeć dekanaty: Przemyski miejski, Przemyski zamiejski, Brzosteki (z wyjątkiem parafji Jodłowa i Przeczyca), Brzozowski, Dobromilski, Drohołycki, Dukielski, Dynowski, Głogowski (bez parafji Sędziszów i ekspozytury Będziemyśl), Jaćmierski, Jarosławski, Jasielski, Jaworowski, Krośnieński, Liski, Leżajski, Łańcucki, Mościski, Pruchnicki, Przeworski, Rzeszowski, Rudecki, Rymanowski, Samborski, Sanocki, Sokołowski, Strzyżowski, Tyczyński, Wisznieński, Żmigrodzki, Miechociński, Rudnicki; nadto parafje Święciany i Pstrągowa.

Diecezja Łucka z kościołem katedralnym pod wezw. Przenajśw. Trójcy i Śś. Apostołów Piotra i Pawła w mieście Łucku, w województwie wołyńskim, obejmuje dekanaty: Łucki, Krzemieniecki, Dubieński, Horochowski, Korecki, Kostopolski, Kowelski, Ostrogiński, Rówieński, Sarneński, Włodzimierski. Granice wschodnie diecezji schodzą się z granicami politycznymi między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Rosyjską.

V. Piąta prowincja kościelna, która nazywać się będzie Krakowską, składać się ma ze stolicy Krakowskiej jako Metropolitalnej i z diecezji: Tarnowskiej, Kieleckiej, Częstochowskiej i Katowickiej, jako sufraganalnych.

Do Krakowskiej archidiecezji z Bazyliką metropolitalną pod wezw. św. Wacława Męczennika w mieście Krakowie, w województwie krakowskim, należą dekanaty: Krakowski miejski I, Krakowski miejski II, Bolechowicki, Czernichowski, Nowogórski (bez wsi Chełmek), Bialski, Lanckoroński, Makowski, Myślenicki, Nowotarski, Niepołomicki, Oświęcimski, Skawiński, Suski, Wadowicki, Wielicki, Zatorski, Żywiecki,

Orawski i Spiski. Nadto parafje: Pobiednik Mały, Igołomia, Wawrzeńczyce, Olszówka, Mszana Dolna, Kasina Wielka, Niedźwiedź, Gorenice, Raclawice, Biały Kościół, Korzkiew, Biórków (bez wsi Skrzeszowice i Lososkowice), Więclawice, Luborzyca, tudzież ekspozytury: Kasina Mała, Lubomierz. Granice południowe diecezji będą się rozciągać aż do granic politycznych między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czechosłowacką.

Diecezja Tarnowska z kościołem katedralnym pod wezw. Narodzenia Najśw. Marji Panny w mieście Tarnowie, w województwie krakowskiem, mieć będzie dekanaty: Bobowski, Bodzeński, Brzeski, Czechowski, Dąbrowski, Kolbuszowski, Limanowski, Łącki, Mielecki, Nowosądecki, Pilźnieński, Tuchowski, Tymbarski, bez parafij: Olszówka, Mszana Dolna, Niedźwiedź, Kasina Wielka, oraz bez ekspozytur: Lubomierz i Kasina Mała, Starosądecki, Wielopolski (bez parafji Pstrągowa), Wojnicki, Biecki, Rzepiennicki, Olpiński (bez parafji Święcany). Nadto parafje: Jodłowa, Przeczycza, Sędziszów i ekspozytura Będziemyśl.

Diecezja Kielecka z kościołem katedralnym pod wezw. Wniebowzięcia Najśw. Marji Panny i św. Konstantyna w mieście Kielce, w województwie kieleckiem liczyć będzie dekanaty: Kielecki, Stopnicki (bez parafji Koniemłoty), Chmielnicki (bez parafji Kotuszów i Kurozwęki), Pacanowski (bez parafji Beszowa i Szczebrzusz), Pinczowski, Kazimierzański, Książnicki, Skalbmierski, Miechowski, Proszowicki (bez parafij Pobiednik Mały, Igołomia i Wawrzeńczyce), Prandociński, Luborzycki (bez parafij Biórków, Więclawice i Luborzyca), Olkusi (z wyłączeniem parafij Gorenice i Raclawice), Zadrozżeński (z wyjątkiem parafij Biały Kościół i Korzkiew), Pilicki, Włoszczowski, Irządzeński, Szczekociński, Jędrzejowski, Małogoszczyński, Sędziszowski, Bodzentyński. Także należyć będą parafje: Koniecpol, Strawczyn, Piekoszów, Chełmce, Ćmińsko, Tulmin, Zagnańsk, Łączana, Bieliny, Cisów, Ociesęki; parafja Grzymałków obejmująca miejscowości: Borki, Czarny Las, Lipiny, Grzymałków, Kuźniaki, Lasek-Nowek, Leśniówka, Małmuszyn, Mokry-Bór, Pałegi, Piaski, Podlysów, Skoki, Stachura, Wólka; następnie gminy Miedzierza, Mniów, Snochowice; wreszcie parafję Mniów (bez wsi Pod-

chyby i Zaborowice) i wsie Lechów, Drogowle, Orłowiny, Skrzyszowice i Lososkowice.

Diecezja Częstochowska, z kościołem katedralnym pod wezw. Najśw. Rodziny w mieście Częstochowie ma obejmować dekanaty: Częstochowski, Kłobucki, Mstowski, Brzeźnicki, Gidleński (bez parafji Koniecpol), Radomskowski, Gorzkowski, Będziński, Zawierciański, Żarecki, Sączowski, Bolesławiecki, Praszkański, Wieluński, Wieruszowski; nadto parafję Grzymalina Wola.

Wreszcie diecezja Katowicka z kościołem katedralnym pod wezw. ŚŚ. Apostołów Piotra i Pawła w mieście Katowice, w województwie śląkiem, będzie obejmowała dekanaty: Dębieński, Katowicki, Huty Królewskiej, Lubliniecki, Mikołowski, Mysłowicki, Piekarski, Pszczyński, Bzowski, Rudzki, Rybnicki, Tarnogórski, Wodzisławski, Żorski, Bielski, Strumieński, Skoczowski, Cieszyński; nadto wieś Chełmek. Granice zachodnie i południowe diecezji dotyczą granic politycznych między Rzeczypospolitą Polską a Republikami Niemiecką i Czeskosłowacką.

Co się dotyczy zarządu i kierownictwa powyższych Kościołów, wyboru Wikarjusza Kapitulnego w razie opróżnienia stolicy biskupiej, ustanowienia Kapituły katedralnej, założenia Seminarjów, praw i obowiązków kleru i wiernych, oraz co do innych spraw tego rodzaju, należy zachowywać postanowienia świętych kanonów.

Co zaś odnosi się w szczególności do kleru, rozkazujemy, aby natychmiast skoro niniejsze Ustanowienie wykonaniem zostanie, kapłani uważani byli tem samem za przynależnych tego Kościoła, na którego terytorjum prawnie przebywają.

Także wszelkie dokumenty i akta, odnoszące się do nowych diecezji, do ich duchownych i wiernych, mają być co rychlej do tej diecezji przeniesione, do której, według powyższego, należą.

Co zaś w niniejszym Akcie pod powagą Apostolską zostało postanowione, tego nikomu z ludzi, w żadnym czasie zrywać ani zwalczać, ani przeciw temu występować nie wolno. Gdyby ktoś, czego Boże nie dopuść, usiłował na to się ważyć, niechaj wie, że naraża się na kary, które święte kanony stanowią przeciw godzącym na wykonywanie jurysdykcji kościelnej.

Do wydania poleceń, aby to wszystko było wykonane, wysyłamy czcigodnego brata, Wawrzyńca Lauri, Nuncjusza Apostolskiego w Polsce, nadając mu możność, gdy to koniecznem lub potrzebnem okaże się, subdelegowania do tej sprawy któregoś z mężów, godność kościelną piastującego, z obowiązkiem przesłania do Świętej Kongregacji Konsystorjalnej w ciągu sześciu miesięcy wierzytelnego odpisu sporządzonego aktu wykonania.

Rozporządzamy wreszcie, że ten Akt niniejszy ma mieć ważność bez żadnej przeszkody z powodu jakichkolwiek aktów przeciwnych, chociażby były godne szczególnej i wyraźnej wzmianki.

Dan w Rzymie u św. Piotra, roku Pańskiego 1925-go, w dniu Świętych Apostołów Szymona i Judy, w roku czwartym Naszego Pontyfikatu.

Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego

o nauce szkolnej religji katolickiej.

z dn. 9 grudnia 1926 r. Dz. Ust. Rz. Pol. Nr. 1 z r. 1927, poz. 9.

Na mocy art. 1 ustawy z dnia 4 czerwca 1920 r. o tymczasowym ustroju władz szkolnych (Dz. U. R. P. Nr. 50, poz. 304) i art. 2 ustawy z dnia 23 kwietnia 1925 r. (Dz. U. R. P. Nr. 47, poz. 324) o zatwierdzeniu układu ze Stolicą Apostolską określającego stosunek Państwa do Kościoła Rzymsko-Katolickiego, zarządza się co następuje:

§ 1. Zgodnie z art. 120 Ustawy Konstytucyjnej i z art. XIII Konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z dnia 10 lutego 1925 r. (Dz. U. R. P. z r. 1925 Nr. 72, poz. 501) nauka religji katolickiej jest obowiązkową dla uczniów katolików we wszystkich szkołach (z wyjątkiem szkół wyższych) państwowych, publicznych i samorządowych oraz w szkołach prywatnych, korzystających z zasiłków państwowych lub samorządowych, albo posiadających prawa szkół państwowych lub publicznych.

§ 2. Obowiązek władz szkolnych dostarczenia nauczyciela religii istnieje, gdy liczba dzieci katolickich w szkole wynosi co najmniej dwanaście. Gdy ilość dzieci liczby tej nie osiąga, będą dzieci te łączone z dziećmi szkół sąsiednich. Gdyby i to nie było możliwem, inspektor szkolny lub dyrektor szkoły zwróci się do miejscowego duszpasterza, lub za porozumieniem się z ordynarjuszem do osoby świeckiej o podjęcie się nauczania religii bez wynagrodzenia.

§ 3. Ilość godzin i plan nauki religii katolickiej ustala Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w porozumieniu z kompetentnemi władzami kościelnymi.

Nauka religii udzielana będzie na podstawie podręczników posiadających oprócz aprobaty Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego aprobatę kościelną i polecanych dla szkół przez właściwego Biskupa Diecezjalnego.

§ 4. O udzieleniu urlopu, stabilizacji, zmianach w stosunku służbowym, rozwiązaniu stosunku służbowego, przeniesieniu w stan spoczynku, wdrożeniu śledztwa dyscyplinarnego, nałożeniu kary dyscyplinarnej lub porządkowej, lub orzeczeniu uwalniającem zawiadamia władza szkolna właściwego Biskupa Diecezjalnego.

§ 5. Biskup Diecezjalny wykonywa przysługujące mu prawo wizytacji i nadzoru osobiście lub przez wyznaczonych przez siebie odpowiednich kapłanów (wizytatorów religii), których nazwiska będą podane do wiadomości władz szkolnych.

§ 6. Wizytatorowie, inspektorowie szkolni oraz kierownicy szkół o poziomie średnim mają prawo wizytowania nauki religii katolickiej, nie mogą jednak egzaminować uczniów i winni ograniczyć się do uwag pedagogiczno-dydaktycznych.

Duchownego nauczyciela religii katolickiej w szkołach powszechnych może wizytować tylko inspektor szkolny lub wyższe władze szkolne. Natomiast kierownicy szkół powszechnych mogą tylko być obecni na nauce religii prowadzonej przez duchownych, bez prawa czynienia jakichkolwiek uwag.

§ 7. Praktyki religijne młodzieży szkolnej katolickiej należą do całości nauczania i wychowania religijnego. Mło-

dziez szkolna jest obowiązana brać w nich udział. Praktyki religijne, obowiązujące młodzież szkolną, są normowane przez władzę duchowną w porozumieniu z Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i przez władze szkolne wprowadzane w czyn. Obowiązujące praktyki religijne są następujące:

- a) w niedzielę i święta oraz na początku i na końcu roku szkolnego wspólne nabożeństwo z egzortą;
- b) co roku wspólne trzydniowe rekolekcje;
- c) trzy razy do roku (po rekolekcjach, na początku i przy końcu roku szkolnego) wspólna spowiedź i komunja św. dla młodzieży;
- d) wspólna modlitwa przed lekcjami i po lekcjach, przepisana przez właściwą władzę kościelną, a wprowadzona przez władze szkolne.

Czuwanie według istniejących rozporządzeń nad wykonaniem przez młodzież wspólnych praktyk religijnych jest obowiązkiem księży prefektów, dyrekcji i kierownictw szkół i członków grona nauczycielskiego.

Jednorazowe lub dłuższe zwolnienie uczniów, całych klas lub szkoły od poszczególnych obowiązujących wspólnych praktyk religijnych następuje po porozumieniu się dyrekcji i kierownictw szkół z księżmi prefektami.

Termin i miejsca praktyk religijnych układają dyrekcje i kierownictwa szkół z księżmi prefektami.

§ 8. Księża prefekci są nauczycielami i duszpasterzami młodzieży szkolnej w zakresie życia szkolnego. Jest więc ich szczególnym obowiązkiem czuwać nad życiem religijnym i na równi z innymi nauczycielami nad wychowaniem moralnym młodzieży szkolnej. Księża prefekci ze względu na swe stanowisko duszpasterskie mają obowiązek brać udział we wszystkich konferencjach, omawiających sprawę wychowania młodzieży szkolnej.

§ 9. W budżecie corocznym każdej szkoły o poziomie średnim wyznacza się pewną kwotę na potrzeby religijne. Wysokość kwoty ustala się według przepisów, wydanych w tym względzie dla pokrywania wydatków rzeczowych szkoły.

§ 10. Na naukę śpiewu kościelnego należy poświęcić część czasu, przeznaczonego na obowiązkowe nauczanie śpiewu. Nauczyciel śpiewu jest obowiązany porozumieć się z księdzem prefektem co do doboru pieśni religijnych.

§ 11. Rozporządzenie niniejsze wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Kierownik Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego: *K. Bartel.*

**Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych
i Oświecenia Publicznego
w sprawie komisji mieszanych dla ochrony zabytków
sztuki i kultury, znajdujących się w katolickich kościołach
i lokalach kościelnych**

z dnia 19 grudnia 1925 r. (Dz. Ustaw Rz. Pol. Nr. 6, poz. 35).

Na mocy art. XIV Konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisanego w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r. (Dz. U. R. P. Nr. 72, poz. 501), oraz art. 2 ustawy z dn. 23 kwietnia 1925 r. o zatwierdzeniu układu ze Stolicą Apostolską, określającego stosunek Państwa do Kościoła Rzymsko-Katolickiego (Dz. U. R. P. Nr. 47, poz. 324) zarządza się co następuje:

§ 1. Dla ochrony znajdujących się w katolickich kościołach i lokalach kościelnych starożytności, dzieł sztuki, dokumentów archiwalnych i rękopisów, posiadających wartość historyczną lub artystyczną, tworzy się w każdej diecezji komisję, składającą się z ordynariusza, jako przewodniczącego, i czterech osób, wśród których winien znajdować się konserwator państwowy zabytków sztuki i kultury, lub inny przedstawiciel Ministerstwa Wyznań Relig. i Ośw. Publ.

Ordynariusz przesyła listę wybranych przez siebie osób Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w celu uzyskania jego opinii.

Komisja rozpoczyna swe czynności, skoro Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wyrazi zgodę na proponowanych czterech członków komisji, albo jeżeli w ciągu 42 dni, licząc od daty stempla pocztowego pisma ordynariusza, nie nadejdzie odpowiedź Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

§ 2. Komisja ma nazwę „komisja mieszana do opieki nad zabytkami kościelnymi“ (krócej: Komisja Mieszana Konserwatorska) i ma za zadanie wykonywanie opieki nad wymienionymi w § 1 zabytkami. Dokumenty, mające w myśl prawa kanonicznego charakter tajny, między innymi przechowywane w tajnym archiwum biskupiem oraz przedmioty specjalnego kultu, np. obrazy cudowne, wyjęte są z pod działania komisji.

§ 3. Siedzibą komisji jest miejsce rezydencji ordynariusza.

§ 4. W komisji mieszanej przewodniczy ordynariusz, lub wyznaczony przez niego zastępca.

§ 5. Członkowie komisyj powołani są na lat 3, po upływie których mogą być powołani ponownie.

W razie śmierci lub ustąpienia członka komisji w ciągu trzechlecia, biskup powołuje na jego miejsce inną osobę trybem przepisany w § 1.

§ 6. Zabezpieczenie środków pieniężnych dla prowadzenia biurowości komisyj będzie przedmiotem osobnego zarządzenia.

§ 7. Posiedzenia komisji odbywają się z reguły raz na kwartał na wezwanie przewodniczącego.

Do ważności uchwał wymagana jest obecność przewodniczącego i przynajmniej dwóch członków. Uchwały komisji zapadają zwykłą większością głosów; przy równym podziale głosów, głos przewodniczącego przeważa.

§ 8. Komisja rozpatrzy przygotowane przez proboszczów, rektorów kościołów i przełożonych klasztorów inwentarze przedmiotów zabytkowych oraz także inwentarze i spisy państwowe i utworzy wspólny inwentarz diecezjalny zabytków kościelnych ruchomych.

§ 9. Zabytki objęte inwentarzem diecezjalnym pozostają pod opieką rektorów kościołów, lub przełożonych instytucyj, do których przedmioty te należą.

Podlegają one perjodycznej kontroli komisji mieszanej lub delegowanych przez nią ekspertów.

§ 10. Zabytki ruchome kościelne nie mogą być niszczone, usuwane, sprzedawane, zamieniane, przerabiane, odnawiane lub rekonstruowane bez pozwolenia komisji mieszanej konserwatorskiej. Przewożenie wymienionych zabytków na wystawy publiczne wymaga również pozwolenia komisji.

Roboty, mające na celu przerabianie, odnawianie lub rekonstrukcję przedmiotów zabytkowych, podlegają komisji mieszanej.

§ 11. Koszty konserwacji zabytków kościelnych ponoszą instytucje będące ich właścicielkami, z ewentualną pomocą ze Skarbu Państwa.

§ 12. Restauracja obrazów objętych diecezjalnym inwentarzem zabytków wymaga osobnego pisemnego pozwolenia ordynariusza.

§ 13. Przed wydaniem zarządzeń co do konserwacji zabytków kościelnych nieruchomości władze państwowe zasięgają opinii właściwego ordynariusza.

§ 14. Rozporządzenie niniejsze wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego:

St. Grabski

**Komunikat Ministerstwa Sprawiedliwości
w sprawie przepisów prawa kościelnego o osobach
prawnych kościelnych i zakonnych.**

Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości Nr. 10

z dn. 15 maja 1926 r.

Ze względu na postanowienia Konkordatu z 10 lutego 1925 r. (Dz. U. R. P. Nr. 72, poz. 501) o prawie własności osób prawnych kościelnych i zakonnych Biuro Episkopatu Polskiego w Warszawie pismem z dnia 29 kwietnia 1926 r. Nr. 438/26 zakomunikowało Ministerstwu Sprawiedliwości, że Zjazd Biskupów Polskich na konferencji w dniach 2 do 5 marca 1926 r. podzielił zapatrywanie swego referenta, iż do zawierania aktów prawnych, dotyczących majątku kościelnego, są uprawnieni: 1) dla całej diecezji Ordynariusz lub osoba, przez niego upoważniona, 2) dla zakonników Prowincjał lub osoba, przez niego delegowana.

Biuro Episkopatu Polskiego nadesłało jednocześnie następujący wyciąg z prawa kanonicznego o osobach prawnych kościelnych i zakonnych:

OSOBY PRAWNE MORALNE.

1 Zasady.

Kan. 99. W Kościele oprócz osób fizycznych są także osoby moralne, utworzone przez władzę kompetentną (publiczną), które dzielą się na osoby moralne kolegjalne i niekolegjalne, jak kościoły, seminarja, beneficja i t. d.

Kan. 100. § 1. Kościół Katolicki i Stolica Apostolska są osobami moralnymi z samego ustanowienia Bożego; inne niższe osoby moralne w Kościele są niemi albo z prawa kościelnego, albo też ze specjalnego nadania, które zwierzchnik udziela przez formalny dekret dla celu religijnego lub miłosiernego.

Kan. 102. § 1. Osoba moralna z natury swej jest wieczysta; przestaje jednak istnieć, gdy prawowita władza ją znieśnie albo gdy przez przeciąg 100 lat nie istniała.

Kon. 1489. § 1. Szpitale, ochrony dla sierot i inne podobne instytucje, przeznaczone dla dzieł religji lub miłosierdzia czy co do ciała, czy też co do duszy, mogą być przez Ordynariusza miejscowego erygowane i jako osoba prawna w kościele przez jego dekret ustanowione.

2. Osoby moralne, wskazane wyraźnie w Kodeksie Prawa Kanonicznego

Z ustanowienia Bożego: Kościół Katolicki i Stolica Apostolska.

Kan. 100. § 1. Kościół Katolicki i Stolica Apostolska są osobami moralnymi z samego ustanowienia Bożego; inne niższe osoby moralne w Kościele są niemi albo z prawa kościelnego, albo też ze specjalnego nadania, które zwierzchnik udziela przez formalny dekret dla celu religijnego lub miłosierdnego.

Z PRAWA KOŚCIELNEGO.

a) Kolegjalne:

Zakon, Prowincja, Zgromadzenie Zakonne.

Kan. 1557. § 2. Trybunałom zaś Stolicy Świętej rezerwuje się (prawo) sądenia: . . . . 2-o *Diecezji i innych osób moralnych* kościelnych, które zwierzchnika (innego) poza Ojcem Świętym nie mają, jak zakony wyjęte, Kongregacje zakonne i t. d.

Kan. 536. § 1. Jeśli osoba moralna (czyto zakon, czy prowincja, czy też dom) zaciągnęła pożyczki i zobowiązania, choćby ze zgodą Zwierzchników, obowiązana jest sama za nie odpowiadać.

b) Niekolegjalne.

Diecezja:

Kan. 1557. § 2. Trybunałom zaś Stolicy Świętej rezerwuje się (prawo) sądenia: . . . . 2-o *Diecezji i innych*

osób moralnych kościelnych, które zwierzchnika (innego) poza Ojcem Świętym nie mają, jak zakony wyjęte, Kongregacje zakonne i t. d.

Wikariusz Apostolski.

Kan. 294. § 1. Wikariusze i Prefekci Apostolscy na swoim terytorjum korzystają z tych samych praw i uppełnomocnień, jakie przysługują we własnych diecezjach Biskupom rezydującym, jeśli Stolica Święta nic sobie nie zastrzegła.

Dobra stołowe biskupie.

Kan. 1423. § 2. Nie mogą zaś (Ordynariusze) łączyć parafji z mensą kapitulną czy biskupią, z klasztorami, z kościołami zakonnymi, albo inną osobą moralną, tudzież z prelaturami i beneficjami katedralnymi lub kolegiackimi; . . . . .

Seminarjum.

Kan. 99. W Kościele oprócz osób fizycznych są także osoby moralne, utworzone przez władzę kompetentną (publiczną), które dzielą się na osoby moralne kolegjalne i niekolegjalne, jak kościoły, seminarja, beneficja i t. d.

Kościół kapitulny.

Kan. 471. § 1. Jeśli parafja zostanie pełnem prawem złączona z domem zakonu, z kościołem kapitulnym albo z *inną osobą moralną*, w takim razie należy ustanowić wikariusza, który ma wykonywać czynne duszpasterstwo i wyznaczyć dla niego dostateczne, zdaniem Biskupa, dochody.

Kościół każdy

Kan. 99. W Kościele oprócz osób fizycznych, są także osoby moralne, utworzone przez władzę kompetentną (publiczną), które dzielą się na osoby moralne kolegjalne i niekolegjalne, jak kościoły, seminarja, beneficja i t. d.

Kan. 1495. § 1. Kościół katolicki i Stolica Święta mają prawo wrodzone swobodnego i od władzy świeckiej niezależnego nabywania, posiadania i zarządzania dóbr doczesnych dla dopięcia swych celów.

§ 2. Również kościoły poszczególne i *inne osoby moralne*, które władza kościelna ustanowiła jako osoby prawnicze, mają prawo, podług prawidła świętych kanonów, dobra doczesne nabywać, posiadać i zarządzać.

Kościół zakonny.

Kan. 1423. § 2. Nie mogą zaś (Ordynarjusze) łączyć parafji z mensą kapitulną czy biskupią, z klasztorami, z kościołami zakonnymi, albo inną osobą moralną, tudzież z prelaturami i beneficjami katedralnymi lub kolegiackimi; . . . . .

Mensa kapitulna.

Kan. 1423. § 2. Nie mogą zaś (Ordynarjusze) łączyć parafji z mensą kapitulną czy biskupią, z klasztorami, z kościołami zakonnymi, albo inną osobą moralną, tudzież z prelaturami i beneficjami katedralnymi lub kolegiackimi; . . . .

Beneficjum

Kan. 99. W Kościele oprócz osób fizycznych są także osoby moralne, utworzone przez władzę kompetentną (publiczną), które dzielą się na osoby moralne kolegialne i niekolegialne, jak kościoły, seminarja, beneficja i t. d.

Kan. 1409. Beneficjum jest jednostką prawniczą, ustanowioną na stałe przez kompetentnego zwierzchnika kościelnego a składającą się z urzędu świętego i z prawa do poboru dochodów z wyposażenia, przyłączonego do tegoż urzędu.

Klasztor

Kan. 1423. § 2. Nie mogą zaś (Ordynarjusze) łączyć parafji z mensą kapitulną czy biskupią, z klasztorami, z kościołami zakonnymi, albo inną osobą moralną, tudzież z prelaturami i beneficjami katedralnymi lub kolegiackimi; . . . . .

Dom zakonny.

Kan. 536. § 1. Jeśli osoba moralna (czyto zakon, czy prowincja, czy też dom) zaciągnęła pożyczki i zobowiązania, choćby ze zgodą Zwierzchników, obowiązana jest sama za nie odpowiadać.¹⁾

---

¹⁾ Dalsze ustępy, odnoszące się do osób moralnych, wskazanych *ubocznie* w Kodeksie Prawa Kanonicznego, opuszcza się.

**Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia
Publicznego wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw
Wewnętrznych**

**o wykonaniu art. XIX Konkordatu w sprawie obsadzenia
beneficjów proboszczowskich**

z dnia 5 września 1925 r.

Dziennik Ustaw Nr. 98, poz. 696.

Na podstawie art. 2 ustawy z dnia 23 kwietnia 1925 r.
o zatwierdzeniu układu ze Stolicą Apostolską, określającego
stosunek Państwa do Kościoła Rzymsko-Katolickiego (Dz. U.
R. P. Nr. 47, poz. 324) zarządza się co następuje:

§ 1.

Za instytuty teologiczne w Polsce w rozumieniu ustępu
2 art. 19 Konkordatu (Dz. U. R. P. Nr. 72, poz. 501) uwa-
ża się seminarja duchowne, które Kościół katolicki według
art. 13 p. 2 Konkordatu ma posiadać we wszystkich diece-
zjach oraz wydziały teologiczne katolickie przy uniwersyte-
tach w Polsce.

Za instytuty papieskie w rozumieniu ustępu 2 art. 19
Konkordatu uważa się te zakłady wychowawcze i naukowe dla
wykształcenia kapłanów, których statuty zostały nadane przez
Stolicę Apostolską.

§ 2.

Zapytania ze strony władzy duchownej, wystosowane
w myśl ustępu 3 art. 19 Konkordatu do Ministra Wyznań Re-
ligijnych i Oświecenia Publicznego, należy wnosić za po-
średnictwem właściwego urzędu wojewódzkiego, który odno-
śne pismo władzy duchownej przedłoży Ministrowi Wyznań
Religijnych i Oświecenia Publicznego z własną opinią.

§ 3.

W razie istnienia zarzutów, przewidzianych pod punktami 1 i 2 w drugim ustępie art. 19 Konkordatu, Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zawiadomi właściwą władzę kościelną za pośrednictwem urzędu wojewódzkiego o swoim sprzeciwie, przedstawiając zarzuty, na których go opiera.

§ 4.

Bieg trzydziestodniowego terminu wysłania odpowiedzi Ministra (art. 19 Konkordatu) rozpoczyna się od dnia następującego po dniu nadania na pocztę pisma władzy kościelnej, zawiadamiającego o zamierzonej nominacji. Jeżeli ostatni dzień terminu przypada na niedzielę lub święto, termin kończy się dopiero w następującym dniu powszednim.

§ 5.

Rozporządzenie niniejsze wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego:

St. Grabski.

Minister Spraw Wewnętrznych:

W. Raczkiewicz.

Okólnik Ministra Sprawiedliwości

Nr. 1084/I. U./25

w sprawie zawiadamiania wojewodów i ordynarjuszy o przestępstwach popełnionych przez duchownych i zakonników

Do wszystkich sądów i urzędów prokuratorskich

z dnia 28 sierpnia 1925 r. (Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości Nr. 17 z dn. 1 września 1925.

W wykonaniu artykułów XX i XXII Konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską (Dz. U. R. P. Nr. 72, poz. 501 i 502) zarządzam co następuje:

Władze wymiaru sprawiedliwości winny o każdym wypadku przestępstwa dokonanego przez katolickiego duchownego lub zakonnika zawiadamiać:

- a) właściwego terytorjalnie wojewodę, t. j. według obszaru, na którym duchowny (zakonnik) ma swą siedzibę urzędową (klasztór pobytu);
- b) ordynarjusza, któremu duchowny lub zakonnik podlega.

Jeśli ordynarjuszem nie jest arcybiskup lub biskup diecezjalny (lub osoba ich zastępująca), należy zawiadomienia przysyłać właściwemu terytorjalnie arcybiskupowi lub biskupowi z prośbą o skierowanie do właściwego ordynarjusza.

Zawiadomienia obejmują:

doniesienie o wszczęciu postępowania karnego (nie wyłączając dochodzeń sądowych lub prokuratorskich) z oznaczeniem ustawowem przestępstwa (t. j. wymienienia artykułu lub paragrafu ustawy) i opisem stanu faktycznego, zawiadomienie o wdrożeniu śledztwa (wstępnego), udzielenie odpisu aktu oskarżenia (wniosku o postępowaniu uproszczonem), udzielenie odpisu wyroku (skazującego lub uniewinniającego) wraz z jego motywami, albo innej decyzji (uchwały, postępowania) kończącej postępowanie karne, zawiadomienie o uwięzieniu (prewencyjnym lub celem wykonania kary) z wymienieniem więzienia, o zmianie więzienia i o zwolnieniu z więzienia.

Do wysyłania zawiadomień są obowiązani:

1) w okręgach apelacyjnych w Warszawie, Lublinie i Wilnie prokuratorzy (podprokuratorzy) przy sądach właściwych; w sprawach zaś, należących do właściwości sądów pokoju, te sądy;

2) w okręgach sądów apelacyjnych we Lwowie i Krakowie i sądu okręgowego w Cieszynie właściwe sądy (sędziowie śledczy), a urzędy prokuratorskie, gdy chodzi o przesłanie odpisu aktu oskarżenia (wniosku o ukaranie w postępowaniu uproszczonym);

3) w okręgach sądów apelacyjnych w Poznaniu i Toruniu i sądu okręgowego w Katowicach właściwe urzędy prokuratorskie; w sprawach zaś z oskarżenia prywatnego sądy powiatowe.

Udzielenie odpisu orzeczenia Sądu Najwyższego należy w okręgach wymienionych pod 2 do sądu, któremu Sąd Najwyższy zwraca akta sprawy, w okręgach wymienionych pod 1 i 3 do prokuratorów przy takich sądach; w sprawach zaś z oskarżenia prywatnego do sądu pierwszej instancji. Postanowienie to ma odpowiednie zastosowanie, jeśli sąd apelacyjny jest sądem rewizyjnym.

Po prawomocnem ukończeniu postępowania karnego należy na żądanie ordynariusza zezwolić jemu lub delegatowi przez niego wymienionemu na zapoznanie się z aktami sprawy w sądzie albo w urzędzie prokuratorskim lub wojewódzkim. Jeśli siedziba ordynariusza nie znajduje się w siedzibie władzy, która akta ma w przechowaniu, należy je w tym celu przesłać do sądu lub urzędu prokuratorskiego lub wojewódzkiego właściwego dla siedziby ordynariusza. Na żądanie właściwego wojewody należy mu akta sprawy prawomocnie ukończonej udzielić do wglądu z zastrzeżeniem zwrotu.

Warszawa, dnia 28 sierpnia 1925 r.

Minister Sprawiedliwości:

A. Żychliński.

Okólnik Prezesa Rady Ministrów

z dnia 26 sierpnia 1925 r.

wydany w porozumieniu z Ministrami Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Spraw Wewnętrznych, Sprawiedliwości i Skarbu

zawierający instrukcje celem wykonania art. XXV Konkordatu co do ustaw, rozporządzeń i dekreatów sprzecznych z postanowieniami Konkordatu.

I.

Z dniem 3 sierpnia r. b. wszedł w życie Konkordat, zawarty między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską, ogłoszony w Dzienniku Ustaw R. P. z dnia 18 lipca 1925 r. Nr. 72, poz. 501, a zatwierdzony ustawą z dnia 23 kwietnia 1925 r. (Dz. U. R. P. Nr. 47, poz. 324).

Celem ułatwienia władzom wykonawczym zajmowania jednolitego stanowiska wobec przepisu art. XXV Konkordatu, stwierdza się, że do przepisów prawnych, których jako sprzecznych z Konkordatem a częściowo i z Konstytucją nie należy nadal stosować wobec Kościoła Katolickiego i Jego członków, zaliczyć należy następujące:

A. Obowiązujące w województwach: pomorskiem, poznańskim i górnośląskiej części województwa śląskiego.

Pruska ustawa o wykształceniu duchownych i nadawaniu im stanowisk (Gesetz über die Vorbildung und Anstellung der Geistlichen) z dnia 11 maja 1873 r. (Zb. u. str. 191).

Pruska ustawa z dnia 21 maja 1874 r. (Zb. u. str. 139), wyjaśniająca i uzupełniająca ustawę z dn. 11 maja 1873 r. (Gesetz vom 21.V 1874 wegen Deklaration und Ergänzung des G. v. 11.V 1873).

Pruska ustawa o kościelnej władzy dyscyplinarnej i utworzeniu królewskiego Trybunału dla spraw kościelnych (Gesetz über die kirchliche Disciplinargewalt) und die Errichtung des königlichen Gerichtshofes für kirchliche Angelegenheiten) z dnia 12 maja 1873 r. (Zb. u. str. 198).

Pruska ustawa o ograniczeniu prawa stosowania kościelnych środków karnych i dyscyplinarnych. (Gesetz über die grenzen des Rechts zum Gebrauche kirchlicher Straf — und Zuchtmittel) z dnia 13 maja 1873 r. (Zb. u. str. 205).

Pruska ustawa o zarządzie wakujących biskupstw katolickich (Gesetz über die Verwaltung erledigter katholischer Bistümer) z dnia 20 maja 1874 r. (Zb. u. str. 135).

Pruska ustawa o zakonach duchownych i pokrewnych im kongregacjach Kościoła Katolickiego (Gesetz, betr. die geistlichen Orden und ordensähnlichen Kongregationen der katholischen Kirche) z dnia 31 maja 1875 r. (Zb. u. str. 217).

Pruska ustawa o prawach starokatolickich związków kościelnych do majątku kościelnego (Gesetz, betr. die Rechte der altkatholischen Kirchengemeinschaften an dem kirchlichen Vermögen) z dnia 4 lipca 1875 r. (Zb. ust. str. 333).

Pruska ustawa o prawach państwowego nadzoru nad zarządem majątku w diecezjach katolickich (Gesetz über die Aufsichtsrechte des Staates bei der Vermögensverwaltung in der katholischen Diöcesen) z dnia 1 czerwca 1876 r. (Zb. ust. str. 149).

Rozporządzenie o zaprzysięganiu katolickich biskupów (arcybiskupów, Książąt biskupów) w pruskiej monarchji (Verordnung, betr. die Vereidigung der katholischen Bischöfe) Erzbischöfe, Fürstbischöfe (in der Preussischen Monarchie) z dnia 13 lutego 1887 r. (Zb. u. str. 11).

Powszechne Prawo Krajowe dla państw pruskich (Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten) cz. II, tytuł 11 z wyjątkiem §§ 183 — 192 wł., 327, 329 — 352 wł., 400 — 411 wł., 418 — 434 wł., 446 — 468 wł., 475 — 477 wł., 568 — 617 wł., 707 — 765 wł., 784 — 798 wł. i 818 — 938.

B. Obowiązujące w województwach: warszawskiem i w m. st. Warszawie, łódzkim, lubelskim, kieleckim, białostockim, nowogródzkim, poleskim, wołyńskim i ziemi wileńskiej:

Księga pierwsza ustawy obcych wyznań (Zb. pr. tom XI, cz. I, wydanie z 1896 r. w kontynuacji z 1912 r.).

Z ustawy budowlanej (Zb. pr. tom XII, wydanie z 1896 r. w kontynuacji z 1912 r. (art. 139 z wyjątkiem pierwszego zda-

nia — z uwagą drugą art. 140 z wyjątkiem pierwszego zdania — z uwagą i art. 141.

Z ustawy o stanach (Zb. pr. tom IX, wydanie z 1896 r. w kontynuacji z r. 1912) — artykuły 454 — 476 wł.

Z ustawy o zarządzie gub. Król. Pol. (Zb. tom II, wydanie z 1896 r. w kontynuacji z r. 1912) — punkty 13 i 14 z art. 18 punkt 10 z art. 103.

Ze zbioru Praw Cywilnych (Zb. pr. tom X, cz. I, wydanie z 1896 r. w kontynuacji z 1912 r.), artykuły: 65 i 67 z uwagami 72 do 75 wł. 1489 i 1503.

Z prawa o Małżeństwie 1836 r. (Dz. Pr. XVIII) — artykuły: część 198-go od słowa „wyjawszy“ aż do końca, 199 — 203 wł.

Ukaz z dnia 4 listopada 1870 r. (Dz. pr. tom 70, str. 463).
Postanowienia Komitetu Urządzającego w Królestwie Polskim z dnia 29 grudnia 1870 r. (10 stycznia 1871 r.) (Dz. pr. tom 71, str. 75).

Uchwała Komisji do spraw Król. Pol. z dnia 26 listopada 1872 r. (Zb. pr. i rozp. Nr. 8 z 1873 r., poz. 73).

C. Obowiązujące w województwach: krakowskiem, lwowskiem, stanisławowskiem, tarnopolskiem i cieszyńskiej części województwa śląskiego:

Dekret Nadw. z dnia 17 czerwca 1786 r. (odnośnie postanowień dotyczących prezenty).

Dekret Kanc. Nadw. z dnia 7 stycznia 1792 r. (titulus mensae).

Dekret Kanc. Nadw. z dnia 17 kwietnia 1800 r. L. 846 (udzielanie tytułu stołu z funduszu religijnego).

Dekret Kanc. Nadw. z dnia 2 kwietnia 1802 r. L. 151 o uregulowaniu duchowieństwa świeckiego i zakonnego, tudzież duchownych zakładów naukowych (seminarja biskupie).

Dekret Kanc. Nadw. z dnia 1 września 1808 r. L. 17780 o obowiązku plebanów do zakładania i utrzymywania „fundus instructus“.

Dekret Kanc. Nadw. z dnia 23 stycznia 1812 r. L. 18 w sprawie oddania zarządu majątku beneficjatom parafjalnym.

Dekret Kanc. Nadw. z dnia 29 października 1812 r. L. 14200 (odnośnie postanowień dotyczących seminarjów).

Dekret Kanc. Nadw. z dnia 30 stycznia 1812 r. L. 1302 o odbieraniu inwentarza.

Dekret Nadw. z dnia 25 kwietnia 1817 r. (Zb. ust. sąd. Nr. 1332) (o postępowaniu w razie śmierci beneficjata).

Dekret Gub. z dnia 9 września 1820 r. L. 42039 w sprawie zarządu interkalarnego i postępowania przy wydzierżawianiu temporaljów plebańskich.

Dekret Kanc. Nadw. z dnia 31 października 1847 r. L. 37104 — o dotacji pogłówniej dla zakonów jałmużniczych.

Rozporządzenie Cesarskie z dnia 23 kwietnia 1850 r. (Dz. p. p. Nr. 157) — o ustanawianiu katechetów i profesorów teologii, tudzież o uniwersyteckich studjach teologicznych.

Rozporządzenie Min. Wyznań i Oświaty z dnia 20 czerwca 1860 r. (Dz. p. p. Nr. 162) o pozbywaniu i obciążaniu majątku kościołów i beneficjów katolickich, tudzież zakładów duchownych.

Rozporządzenie Min. Sprawiedliwości z dnia 13 lipca 1860 r. (Dz. p. p. Nr. 175) o pozbywaniu i obciążaniu majątków kościołów i beneficjów katolickich i zakładów duchownych.

Reskrypt Min. Wyznań i Oświaty z dnia 15 kwietnia 1861 r. L. 3251 (C. M. w sprawie pozwolenia na sprzedaż dóbr klasztornych.

Ustawa z dnia 7 maja 1874 r. (Dz. p. p. Nr. 50), stanowiąca przepisy o uregulowaniu zewnętrznych stosunków prawnych Kościoła Katolickiego z wyjątkiem §§ 23 — 37 wł. i 32 — 34 wł.

Ustawa z dnia 7 maja 1874 r. (Dz. p. p. Nr. 51), którą reguluje się datki do funduszu religijnego celem pokrycia potrzeb wyznania katolickiego.

Ustawa z dnia 1 maja 1889 r. (Dz. p. p. Nr. 68) o poborach i emerytowaniu systemizowanego personelu nauczycielskiego w rzym. kat. i gr. kat. teologicznych zakładach naukowych diecezjalnych.

Ustawa z dnia 7 stycznia 1894 r. (Dz. p. p. Nr. 15) o poplepszeniu poborów dygnitarzy i kanoników kapituł metropolitalnych, katedralnych i konkatedralnych Kościoła Katolickiego w obrządku łacińskim, greckim i ormiańskim.

Ustawa z dnia 19 września 1898 r. (Dz. p. p. Nr. 176), mocą której wydaje się postanowienia o dotacji katolickiego duchowieństwa parafjalnego.

Ustawa z dnia 19 lutego 1902 r. (Dz. p. p. Nr. 48), którą wydaje się postanowienia co do emerytury katolickich pasterzy duchownych, pełniących obowiązki przy zakładach powszechnie użytecznych, tudzież kapłanów, sprawujących służbę urzędniczą przy katolickich ordynariatach, konsystorzach i seminariach biskupich.

Ustawa z dnia 24 lutego 1907 r. (Dz. p. p. Nr. 56), którą ustanawia się podwyższenie minimalnego dochodu i emerytur duszpasterzy katolickich w miarę czasu służby.

Ustawa z dnia 28 marca 1918 r. (Dz. p. p. Nr. 115), którą ustanawia się podwyższenie minimalnego dochodu i poborów spoczynkowych dla duszpasterzy katolickich, jako też minimalnego dochodu dygnitarzy i kanoników przy kapitułach metropolitalnych, katedralnych i konkatedralnych kościoła katolickiego, a to obrządku łacińskiego, greckiego i ormiańskiego.

II.

Nie będą również stosowane do Kościoła Katolickiego i Jego członków wszelkie późniejsze przepisy ustawodawstwa byłych państw zaborczych, wydane na mocy powyższych ustaw i w przedmiotach temi ustawami uregulowanych.

Prezes Rady Ministrów i Minister Skarbu

(—) *Wł. Grabski.*

Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego

(—) *St. Grabski.*

Minister Spraw Wewnętrznych

w z. (—) *Olpiński.*

Minister Sprawiedliwości

(—) *Żychliński.*

SPIS RZECZY.

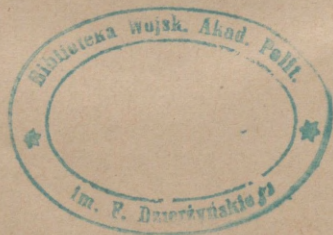
ROZDZIAŁ I. Administracja wyznań. Jak określa Konstytucja stosunek Państwa do sfery religijnej. Zasada wolności sumienia i wyznania i jej konsekwencje. Zastrzeżenia przeciw jej nadużywaniu. Ustawa konstytucyjna wobec zrzeczeń religijnych. Kościół katolicki i inne wyznania. Stanowisko Konstytucji wobec nieuznanych wyznań	I 16
ROZDZIAŁ II. Konkordat	16
ROZDZIAŁ III. Prawosławie. Autokefalia kościoła prawosławnego w Polsce. Statut organizacyjny. Tymczasowe uregulowanie stosunku do Państwa. Uposażenie ze Skarbu Państwa	58
ROZDZIAŁ IV. Wyznania ewangelickie i inne wyznania chrześcijańskie niekatolickie. Podział wyznań ewangelickich: według wierzeń i według terytorjów. Próby jednolitego unormowania stosunku Państwa do wyznań ewangelickich. Schemat ustroju kościołów ewangelickich. Organizacje wyznaniowe ewangelickie według podziałów terytorjalnych. Uposażenie ze Skarbu Państwa. Inne wyznania i sekty	65
ROZDZIAŁ V. Wyznania niechrześcijańskie. Wyznanie żydowskie. Uwagi ogólne. Zakres działania gmin żydowskich. Gminy żydowskie na obszarze b. Kongresówki. Na Kresach. Na obszarach b. zaborów austriackiego i pruskiego. Wyznanie karaïmskie. Wyznanie mahometańskie	79
ROZDZIAŁ V. Prawo formalne. Zakończenie	93

D O D A T E K

1.	Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską	97
2.	Ustawa z dn. 23 kwietnia 1925 r. o zatwierdzeniu układu ze Stolicą Apostolską	126
3.	Rozporządzenie Ministra W. R. i O. P. w sprawie udzielania pomocy państwowej przy wykonywaniu postanowień i dekretów kościelnych	127
4.	Bulla „Vixdum Poloniae unitas” o rozgraniczeniu diecezji polskich	129
5.	Rozporządzenie Ministra W. R. i O. P. o nauce szkolnej religii katolickiej	138
6.	Rozporządzenie Ministra W. R. i O. P. w sprawie komisji mieszanych dla ochrony zabytków sztuki i kultury, znajdujących się w katolickich kościołach i lokalach kościelnych	141
7.	Komunikat Ministerstwa Sprawiedliwości w sprawie przepisów prawa kościelnego o osobach prawnych kościelnych i zakonnych	144
8.	Rozporządzenie Ministra W. R. i O. P. o wykonaniu art. XIX Konkordatu w sprawie obsadzania beneficjów proboszczowskich	148
9.	Okólnik Ministra Sprawiedliwości w sprawie zawiadamiania wojewodów i ordynariuszy o przestępstwach popełnionych przez duchownych i zakonników	150
10.	Okólnik Prezesa Rady Ministrów, zawierający instrukcje celem wykonania art. XXV Konkordatu co do ustaw, rozporządzeń i dekretów, sprzecznych z postanowieniami Konkordatu	152

60. -
52105/17268

54372/₂